

K O K E E L L I N E N L Ä H I Ö

– ALVAR AALLON KAUPUNKISUUNNITTELUN PERIAATTEET 1960-
LUVUN LOPULLA PORVOON MAALAIKUNNAN GAMMELBACKASSA

Minerva Koski
Taidehistorian pro gradu -tutkielma
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta - Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos - Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä - Author Minerva Koski	
Työn nimi - Title Kokeellinen lähiö - Alvar Aallon kaupunkisuunnittelun periaatteet 1960-luvun lopulla Porvoon maalaiskunnan Gammelbackassa	
Oppiaine - Subject Taidehistoria	Työn laji - Level Pro gradu -tutkielma
Aika - Month and year Maaliskuu 2011	Sivumäärä - Number of pages 93 + 14 (kuvaliite)
Tiivistelmä - Abstract <p>Tutkielmassa on tarkasteltu Alvar Aallon Porvoon maalaiskunnan Gammelbackaan vuosien 1966-70 tekemää toteutumaton kaupunkisuunnitelmaa. Työssä selvitettiin Aallon kaupunkisuunnittelun periaatteita 1960-luvun lopulla ja tuotiin esiin millaista asuinympäristöä ja lähiötä yksi 1900-luvun merkittävimmistä modernisteista oli suunnittelemassa ajankohtana, jolloin asuntotuotanto muuttui tehokkuutta tavoittelevaksi massatuotannoksi.</p> <p>Tutkielman konteksteina ovat 1960-luvun rakentamiseen liittyvät yhteiskunnalliset tekijät, rakennustekniikan kehittyminen, kansainväliset ja suomalaiset kaupunkisuunnittelun ideologiat sekä Aallon muu tuotanto. Lisäksi kohdetta on tarkasteltu kokeellisuus-tematiikan kautta. Päälähteenä tutkielmassa on käytetty luettelemattomia Gammelbackan alkuperäispiirustuksia Alvar Aalto -museon arkistosta.</p> <p>Gammelbackan suunnittelun aikana asuntotuotannon määrälliset paineet eteläisessä Suomessa olivat suuret muuttoliikkeen johdosta. Samanaikaisesti rakennustekniikka kehittyi käsityövaltaisuudesta standardisoituun elementtitekniikkaan. Näiden lisäksi muun muassa liikenteen kehittyminen, autoistuminen ja maanomistusolosuhteet johtivat kaupunkien ulkopuolelle sijoittuneiden lähiöiden rakentamiseen. Gammelbackassa Aallon tavoitteena oli koealueen ja seitsemän yhdisteltävissä olevan lamellityypin avulla pyrkiä vaihtelevaan ja organisesti hyvin muotoiltuun ympäristöön standardisoidulla elementtitekniikalla.</p> <p>Tutkielma tuo esiin Gammelbackan kokonaisuusmitelmana, jossa rakennusten suhde maisemaan on tärkeässä osassa. Gammelbackassa toteutuvat Aallon tuotannolle tyypilliset teemat kuten rakennusten viuhkamainen sijoittelu, keskus kaupunkimaisena ja tiiviinä tilana, maiseman ja maastollisten olosuhteiden huomioiminen ja kokonaisvaltainen suunnitteluote. Gammelbackassa näkyy funktionalismin vaikutus luonnon, valon ja tilan painottumisessa sekä toimintojen ja liikenteen erottelussa. Suunnitelmasta on löydettävissä meurmanilaiseen asumalähiöajatteluun pohjautuva soluryhmittely. Gammelbackassa kohtaavat asuntotuotannon tehokkuus- ja rationalisointitavoitteet ja Aallon pyrkimykset monimuotoiseen ympäristöön.</p> <p>Gammelbackan suunnitelma jatkaa Aallon koko uralle tyypillistä sosiaalisen arkkitehtuurin ja standardisoinnin kehittämistä. Samalla se tuo esiin Aallon valmiudet liittää synteetisomaisesti yhteen rationalisointipyrkimykset ja orgaanisen muotokielen lähiösuunnittelussa. Vahvasti Aallon omaan suunnitteluideologiaan tukeutunut Gammelbacka oli lähes vastakohtainen ajankohdan vallinneeseen lähiösuunnitteluun Suomessa.</p>	
Asiasanat - Keywords Alvar Aalto, kaupunkisuunnittelu, 1960-luku, 1970-luku, lähiöt, Porvoon maalaiskunta, Gammelbacka, kokeellisuus, elementtirakentaminen	
Säilytyspaikka - Depository Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja - Additional information	

SISÄLLYS

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimusongelman asettelu.....	1
1.2 Alvar Aalto kaupunkisuunnittelijana.....	4
1.3 Metodi ja lähdeaineisto	6
1.4 Kaupunkisuunnittelu taidehistoriallisena tutkimuskohteena.....	11
1.5 Kaupunkisuunnittelun hajanaiset määritelmät	15
1.6 Toteutumaton kaupunkisuunnitelma tutkimuskohteena.....	18
1.6.1 Alvar Aalto ja toteutumattomat kaupunkisuunnitelmat	20
1.6.2 Gammelbackan vuosia kestänyt toimeksianto peruuntuu	22
2. Kokeellisuus Alvar Aallon tuotannossa	24
2.1 Koekaupunkisuunnitelmia ulkomailla ja Suomessa.....	26
2.2 Alvar Aalto etsi asumisen uusia ratkaisuja koealueilla.....	30
3. Lähiörakentamiseen johtaneet tekijät Suomessa	34
3.1 Lähiöperiaate ja modernin kaupunkisuunnittelun ideologiat.....	35
3.2 Muuttoliike vauhditti aluerakentamista Etelä-Suomessa.....	40
3.3 Asuntotuotannon tehostaminen Arava-järjestelmän avulla.....	42
4. Alvar Aalto ja Gammelbackan asemakaavalliset ideat	44
4.1 Asuntoalueelle otollinen maisema	47
4.2 Ryhmitys asumasoluihin	49
4.3 Sunilan perintö ja muunneltu funktionalismi.....	51
4.3 Luonnon korostunut asema.....	54
4.4 Eriytetty liikenne ja bulevardimainen keskus.....	56
4.5 Vapaa maisemasommitelma	60
4.6 Paradigman muutos lähiösuunnittelussa	61
5. Rationalisointi uhkana ja mahdollisuutena	64
5.1 Arkkitehtien suunnitteluvapaus vähenee.....	66
5.2 Alvar Aalto ja tekniikan humanisointi.....	68
5.3 Standardisoinnin problematiikka Gammelbackassa	70
5.4 Gammelbackan lamellityypit ja rakennukset.....	72
6. Gammelbacka kaupungistumisen ratkaisuna	76
7. Päätäntö	79
LÄHTEET	86
KUVALIITE	93

1. Johdanto

1.1 Tutkimusongelman asettelu

Arkkitehti ja akateemikko Alvar Aalto esitti tammikuussa 1964 huolensa asuntojen massatuotannosta Asuntoreformiyhdistyksen¹ ensimmäisessä sodan jälkeen järjestetyssä informaatioillassa. Hänen mukaansa ennen asuntojen massatuotannon aloittamista olisi rakennettava malliksi kokeiluyhdyskunta. Puheessaan Aalto korosti asuntotuotannon laadun lisäämistä määrän korostamisen sijaan. Hän näki uuden elementtirakentamisen ja teollisen tuotannon olevan vaarana tuottaa liian monotonista ympäristöä. Aalto näki koealueen rakentamisen olevan ratkaisuna hyvän asuin ympäristön mahdollistamiseksi elementtitekniikalla. Tällöin todellisessa mittakaavassa pystyttäisiin tarkkailemaan uusien tekniikoiden vaikutusta ja kelvollisuutta käytännössä ennen suuremman asuinalueen rakentamista.² Aallon puheenvuoro Asuntoreformiyhdistyksen kokouksessa oli kannanotto ajan asettamiin haasteisiin.

Lähiöiden rakentamiseen 1960-luvulla johtivat esimerkiksi muuttoliike kohti etelää ja suuria kaupunkeja, rakennustekniikan kehittyminen, standardisointipyrkimykset, aluerakentaminen ja asuntotuotannon suuret määrälliset tavoitteet. Samalla, kun asuntotuotannosta tuli taloudellisen hyödyn väline eikä perinne laajojen kerrostaloalueiden yhtenäisestä suunnittelusta ollut vielä kovin pitkällä, kärsivät kaupunkisuunnittelun esteettiset ja laadulliset ihanteet. Arkkitehtuurilla ja kaupunkisuunnittelulla on tiivis sidos yhteiskunnan taloudellisiin ja sosiaalisiin oloihin johtuen rakentamisprosessien laajuudesta, sen osapuolista ja niiden käyttöön liittyvistä seikoista.³ Myös modernin arkkitehtuurin ja funktionalismin tavoitteet olivat yhteiskunnallisia: perusajatuksena oli paremman tulevaisuuden luominen arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun uudistusten keinoin. Käytännön kokeilujen, tieteellisen tiedon ja tekniikan avulla uskottiin voitavan luoda tasa-arvoinen ja parempi ympäristö kaikille.⁴

¹ Asuntoreformiyhdistys (ARY) oli alun perin 1910 perustettu Yhdistys yleishyödyllisen rakennustoiminnan edistämiseksi ja sen lähtökohtiin kuuluivat kaikille väestöryhmille kuuluva kunnan asuminen. Sen perustamisvuosien aikana nykymukavuudet tekivät vasta tuloaan kaupunkeihin ja laitakaupunkien olosuhteet nähtiin huolestuttavina. Yhdistyksen toiminta oli kevään 1941 välirauhan jälkeen hiljentynyt kunnes vuonna 1963 se virkosi uudelleen. Nurmi 2010, 26.

² Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

³ Vuorinen 2005, 17.

⁴ Saarikangas 2002a, 285.

Tämän tutkimuksen aiheena on Alvar Aallon vuosien 1966–1970 aikana suunnittelema lähiö Porvoon maalaiskunnan Gammelbackaan, joka piti sisällään edellä mainitun ajatuksen koealueesta. Suunnitelma jäi toteutumattomaksi ja se kuuluu Aallon viimeisimpien asuinaluesuunnitelmien joukkoon. Aalto suunnitteli Gammelbackassa rinnakkain koko rakennettua ympäristöä: asemakaavasta asuinrakennuksiin ja maiseman käsittelyyn. Seitsemästä asuinkerrostalosta koostuneen ensimmäisen rakennusvaiheen oli tarkoitus toimia tutkimuskenttänä tehdasvalmistetun elementtitekniikan vaikutuksesta asuinympäristöön. Tämän koealueen tuloksia ja uuden tekniikan mahdollisuuksia kaupunkisuunnittelussa oli tarkoitus käyttää hyväksi koko asuinalueen seuraavissa rakennusvaiheissa. Kokemusten keräämisen päämääränä oli välttää yhdenmukaisen elementtirakentamisen vaarat, kuten liian yksipuolinen ympäristö. Samoihin aikoihin Gammelbackan kanssa Aalto teki myös toisen kokeelliseksi nimetyn suunnitelman Espoon Kivenlahti-Soukkaan (1964–1966), joka sekin jäi lopulta toteutumattomaksi. Yhdessä Gammelbackan kanssa ne olisivat muodostaneet mallit etelään suuntautuneen muuttoliikkeen asuttamiselle ja kaupungistumisen tuomille haasteille. Kohteiden toteutumattomuuden syiksi on mainittu suunnitellun elementtitekniikan kalleus ja asuntojen sopimattomuus asuntohallituksen lainoitusehtoihin.⁵

Tarkoitukseni on hahmottaa Gammelbackan ympärille viitekehys 1960-luvun rakentamiseen liittyvien kontekstien avulla: niin yhteiskunnallisesti, rakennusteknisesti kuin kaupunkisuunnittelun ideologioiden ja Aallon oman tuotannon pohjalta. Tällöin valitsemieni kontekstien tehtävänä on selittää ja analysoida kohteeni olemusta. Taidehistoriallinen kaupunkitutkimus kohdistuu kaupungin visuaalisen hahmon tutkimiseen, jolloin rakennettu ympäristö näyttäytyy ajassa ja tilassa hahmottuvana kulttuurisena ilmiönä. Kaupunkisuunnittelu näyttäytyy laajassa mittakaavassa tapahtuvaa fyysisen ympäristön järjestelyä, toimintojen sijoittamista ja kokonaisuuden huomioimista. Kaupunkisuunnittelulla hallinnoidaan kaupunkikehitystä ja sitä, miten jokapäiväinen elämä järjestäytyy. Yksi kaupunkisuunnittelun olennaisista ominaisuuksista on ennakoiminen; se on selkeästi suuntautunut kohti tulevaa.

Keskeinen tutkimuskysymykseni on: mitä olivat Aallon kaupunkisuunnittelun periaatteet 1960-luvun loppupuolella ja miten ne näkyvät Gammelbackassa? Gammelbacka on

⁵ Rautsi 1998, 181.

Aallon viimeisimpiin kuuluva asuinaluesuunnitelma, mikä eittämättä asettaa sille oman merkityksensä. Tutkimuksessani en oleta Gammelbackan olleen jonkinlainen Aallon kaupunkisuunnittelun kiteytymä, jossa näkyisi yksinomaan hänen omia ihannekaupunkinsa elementtejä. Tällaisen asettelun välttämiseksi olen tutkimuksessani ottanut huomioon edellä mainitut ajan rakentamiseen liittyvät päätekijät sekä koko suunnittelutehtävän luonteen. Lähtöajatukseni kuitenkin on, että Gammelbackassa näkyy joukko Aallon pitkän uran aikana kypsyneitä ja kehittyneitä ihanteita ja ajatuksia kaupunkisuunnittelusta suhteessa 1960-luvun kansainväliseen ja kotimaiseen suunnitteluilmapiiriin. Tavoitteenani on koota näkemys Aallon linjasta kaupunkisuunnittelussa 1960–70-luvun vaihteessa tutkimuskohteeni avulla. Ajankohta osuu Aallon uran loppupuolelle⁶.

Vastatakseni tutkimuskysymykseeni on tarkoitukseni hahmottaa Gammelbackan suunnitteluun vaikuttaneita tekijöitä. Koska Aalto suunnitteli Gammelbackaa hyvin kokonaisvaltaisesti, on tutkimukseeni liittyvä käsitteistö myös laaja. Tutkimukseni kannalta tärkeitä käsitteitä ovat kaupunkisuunnittelu, asuinaluesuunnittelu, lähiösuunnittelu- ja rakentaminen, aluerakentaminen, elementtitekniikka, standardisoiminen ja kokeellisuus. Toinen tutkimuskysymykseni nousee yhteydestä ajan rakentamisen kontekstiin tuoden samalla esiin ajankohdan vaikutuksen itse suunnittelutyöhön: minkälaista 1960-luvun asuinympäristöä Aalto oli luomassa? Tai yksinkertaistettuna: millainen oli Aallon 1960-luvun lopun lähiö? Miten Aalto kohtasi 1960-luvun rakentamiseen liittyvän problematiikan? Mitä ajalle tyypillistä tutkimuskohteestani on? Entä mitä erityispiirteitä suunnitelmasta löytyy? Pohdin tutkimukseni aluksi kokeellisuuden tematiikkaa, joka esiintyy Aallon tuotannossa koekaupunkien ohella esimerkiksi Muuratsalon koetalon yhteydessä. Mitä kokeellisuus merkitsee Aallon tuotannossa? Miten kokeellisuus näyttäytyy lopulta Gammelbackan kohdalla?

Tutkimukseni etenee seuraavaksi johdantoluvussa Alvar Aallon esittelyyn, jonka jälkeen siirryn metodin ja aineiston käsittelyyn. Johdannossa asemoin myös kaupunkitutkimuksen paikan taidehistoriallisella tutkimuskentällä sekä pohdin kaupunkisuunnittelun määrittelyn hajanaisuutta. Johdannon lopuksi perustelen, miksi

⁶ Aalto kuoli toukokuussa 1976.

toteutumaton suunnitelmaa tulisi tutkia. Luvussa kaksi pohdin kokeellisuuden tematiikkaa arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa. Sitä seuraavassa luvussa tarkastelen niitä tekijöitä, jotka johtivat lähiösuunnitteluun Suomessa. Luvussa neljä käyn läpi Gammelbackan suunnitelman asemakaavallisia periaatteita liittäen ne kaupunkisuunnittelun kansainväliseen ja suomalaiseen kehykseen. Samassa luvussa pohdin alueen yhteyttä luontoon ja maisemaan sekä käyn läpi alueen liikenteelliset ratkaisut ja palvelurakenteen. Tarkastelen myös Gammelbackaa suhteessa kaupunkisuunnittelussa 1960-luvulla tapahtuneeseen paradigman muutokseen. Luvussa viisi käsittelen alueen rakennussuunnittelua, rakennustekniikan murrosta ja standardisoinnin problematiikkaa. Ennen päätäntöä pohdin vielä Gammelbackan suunnitelman asemaa kaupungistumisen ratkaisuna ja mallikaupunkina.

1.2 Alvar Aalto kaupunkisuunnittelijana

Hugo Alvar Henrik Aalto (s.1898, k.1976) on yksi modernismin merkittävimmistä arkkitehteistä, joka omaksui suunnittelun uuden suunnan ensimmäisten suomalaisten arkkitehtien joukossa.⁷ Hänestä tuli lyhyessä ajassa pohjoismaiden johtava modernisti. Aallon on nähty olleen yhteiskunnallisesti merkittävä arkkitehti Suomessa myös standardisoidun ja sosiaalisen arkkitehtuurisuunnittelun eteen tekemänsä työn vuoksi.⁸ Pitkän uransa aikana hän ehti suunnitella Suomeen ja ulkomaille lukuisia asunto-, hallinto-, liike-, kulttuuri- ja sakraalirakennuksia, asema- ja seutukaavoja sekä huonekaluja, lasiesineitä ja sisustuksia. Uransa aikana Aalto ehti liikkua klassistisesta ilmaisusta tiukan funktionalismin kautta omaan synteetisomaiseen näkemykseensä arkkitehtuurista, joka liitti yhteen rationaalisen arkkitehtuurin ja orgaanisen muotokielen. Hänen merkittävimmiksi töikseen 1920-luvun klassismin kaudelta mainitaan Jyväskylän työväentalo (1924–1925) ja suojeluskuntatalo (1926–29) sekä Muuramen kirkko (1926–29). Funktionalismin päätöiksi mainitaan Paimion Tuberkuloosiparantola (1932) ja Viipurin kirjasto (1935). Myöhemmän ajan tärkeiksi työnäytteiksi on lueteltu esimerkiksi

⁷Viljo 1997. Biografiakeskuksen verkkoaineisto; Arkkitehtuuri historioitsija Sigfried Giedion liitti teoksessaan *Space, Time and Architecture* (1949) Aallon Le Corbusierin, Walter Gropiuksen ja Mies van der Rohen rinnalle modernismin mestarina. Koponen 2010, 72.

⁸ Viljo 1997. Biografiakeskuksen verkkoaineisto.

Sunilan selluloosatehdas asuinalueineen (1936–39), Villa Mairea (1939), Säynätsalon kunnantalo (1949–52), Helsingin Kulttuuritalo (1952–58) ja Finlandiatalo (1971).⁹

Sotien jälkeen Aalto oli mukana ratkaisemassa sotien aiheuttamia jälleenrakennusongelmia. Aalto toimi viidentoista vuoden ajan Suomen Arkkitehtiliiton puheenjohtajana 1943–58. 1960-luvulla Aaltoa työllisti muun muassa Seinäjoen ja Rovaniemen kaupunkikeskustojen suunnittelu ja hän toimi Suomen Akatemian esimiehenä. Samalle vuosikymmenelle osuu myös häneen kohdistuneet nuoremman arkkitehtipolven syytökset Aallon liiallisesta elitismistä samaan aikaan kun rationalistinen ajattelu alkoi vallita rakennussuunnittelua.¹⁰

Kaupunkisuunnittelijana Alvar Aalto on tunnettu lähinnä monumentaalisisista hallinto- ja kulttuurikeskustoistaan. Arkkitehtuuriansa aikana hän on kuitenkin työskennellyt monipuolisesti kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelun saralla aina seutukaavoista tehdasyhdyskuntiin ja asuinalueisiin asti. Kirmo Mikkolan mukaan Aalto on työskennellyt noin 60 kaupunkisuunniteluun laskettavaksi kuuluvan työn parissa. Näistä 15 on toteutettu kokonaan ja 9 osittain.¹¹ 1960-luku Aallon tuotannossa yksinkertaistetaan usein koskemaan ainoastaan monumentaalisia keskustasuunnitelmia, kuten Helsingin keskustasuunnitelmaa (1961–72), eikä asutokysymystä tai muita sosiaalisia ongelmia.¹² 1960-luvulla Aalto suunnitteli Gammelbackan ohella asuinalueen Italian Paviaan (1966). Toteutumaton Pavian 11 000 asukkaan lähiösuunnitelma koostui systemaattisesta kiemurtelevien kerrostalojen neljästä ryhmästä. Lisäksi työn alla 1960-luvulla oli Kivenlahti-Soukan yleissuunnitelma Espoon lounaisrannikolle, josta Aalto halusi laadukkaasti suunnitellun ja toteutetun mallikaupungin. Kivenlahti-Soukan suunnitelman lähtökohdat olivat selvästi Gammelbackaa suuremmassa mittakaavassa.¹³

Vaikka Aaltoa on tutkittu paljon, on nimenomaan hänen kaupunkisuunnittelunsa jäänyt vähemmälle tarkastelulle. Gammelbackan suunnitelman tutkiminen avaa Aallon uran vähemmän tutkittua puolta niin temaattisesti kuin ajallisestikin. Aiheen tutkimukseeni

⁹ Isohauta. Alvar Aallon elämä [verkkonäyttely]. Alvar Aalto säätiö; Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 1 2003, 11.

¹⁰ Isohauta. Alvar Aallon elämä [verkkonäyttely]. Alvar Aalto säätiö; Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 1 2003, 11.

¹¹ Mikkola 1980, 142–143.

¹² Ks. esim. Salokorpi 1990, 51.

¹³ Schildt 1994, 27–29.

olen saanut Alvar Aalto -museosta, jossa Aallon kaupunkisuunnittelun tutkimiselle on tilausta. Göran Schildt on esittänyt kaupunkisuunnittelun tutkimuksen vähäisyyden johtuvan sen vaikeasti hahmottuvasta luonteesta. Yksittäisiin rakennuksiin tai muotoilutuotteisiin verrattaessa on kokonaisen ympäristön jäsentämisessä toisen mittaluokan haasteet.¹⁴ Aallon tapa suunnitella samanaikaisesti sekä laajassa mittakaavassa että detaljitasossa aina ovenkahvoihin asti asettaa hänen kaupunkisuunnitelmiansa tutkimiselle vaatimuksen ymmärtää kokonaisuutta myös yksityiskohtien kautta. Yleensä kaupunkien ja yhdyskuntien suunnittelu lähtee liikkeelle yleisestä kaavatasosta ja etenee lopulta moniportaisesti yksittäiseen rakennukseen. Aallon mukaan taas rakennus oli tärkein näkyvä elementti, joten kaupunkisuunnittelu piti aloittaa samanaikaisesti sekä kaavoituksesta että rakennuksista.¹⁵

Pääsyynä Aallon kaupunkisuunnitteluun suuntautuneiden tutkimusten vähäisyydelle Schildt pitää kuitenkin toteutuneiden kaupunkisuunnitelmien vähäistä lukumäärää.¹⁶ Aallon toteutumattomien kaupunkisuunnitelmien tutkimista tukee arkkitehdin merkitys niin Suomen kuin maailmankin modernille arkkitehtuurille. Tutkimuksen välineellinen arvo on menneisyyden parempi ymmärtäminen. Tutkimus tukee täten myös tällä hetkellä ajankohtaisia suojele- ja arvotuskysymyksiä, jotka koskevat 1960–70-luvun rakentamista ja kaupunkisuunnittelua tuoden esille mitä alan arvostetuimpiin modernisteihin kuulunut Aalto suunnitteli tuona aikana. Pohdin myöhemmin johdannossa toteutumattomuuden merkitystä arkkitehtuurin historiassa ja tarkemmin sitä, miksi toteutumattomaa kaupunkisuunnitelmaa on aiheellista tutkia.

1.3 Metodi ja lähdeaineisto

Tutkimukseni kuuluu empiirisen taidehistoriallisen tutkimuksen piiriin, jossa tulkitaan kohdetta siihen liittyvän aineiston kautta. Taidehistorialliselta kannalta tutkimukseni on kaupunkisuunnittelun tutkimusta ja keskittyy yhden kaupunkisuunnitelman tulkintaan siitä jäljelle jääneen aineiston varassa. Kyseessä on tapaustutkimus, joka rajautuu kohteen suunnittelualueen mukaan. Tapaustutkimuksella tarkoitan tässä sitä, että tutkin lähemmin yhtä kohdetta saadakseni siitä syvempää tietoa. Tutkimukseni tuottamaa tietoa ei voida

¹⁴ Schildt 1990, 278.

¹⁵ Norri 1998, 1.

¹⁶ Schildt 1990, 278.

yleistää, mutta se voi laajentaa ymmärrystä paitsi kohteestani myös samankaltaisista tapauksista. Tapaustutkimus ei ole vain kohteen empiiristä kuvailua, vaikka tutkimuksen lähtökohtana on analysoitava tapaus.¹⁷ Näkökulmia vaihtamalla tapaustutkimuksen kohde voidaan nähdä kuuluvaksi samanaikaisesti moniin siihen eri tavoin vaikuttaviin konteksteihin.¹⁸ Yksi tapaustutkimuksen keskeisistä analyyttisistä tavoitteista on tutkia kohdetta sen ainutkertaisuus huomioon ottaen.¹⁹ Kohde liitetään kontekstien avulla kuitenkin myös yleiseen, jolloin tutkimus ei jää pelkäksi deskriptiiviseksi lähestymistavaksi, vaan sisältää myös kohteen tulkinnan. Tutkimukseni on laadullinen ja se kytkeytyy historiatutkimukseen, jossa tavoitteena on ymmärtää ja hahmottaa syvällisesti tutkimuskohde ajan rajaamassa tilanteessa ja ympäristössä. Samalla tutkimusstrategiani myös limittyy hermeneuttiseen tutkimusstrategiaan; tutkimuskohteeni hahmottaminen perustuu myös tulkintojen tekemiseen ja valintoihin.²⁰

Käsitteenä konteksti on hyvin laaja ja osin epämääräinen. Sitä voidaan käyttää viitattaessa hyvin eritasoisiin ilmiöihin. Konteksti suhteuttaa tarkasteltavan kohteen aina paikkaan ja aikaan, joten se sopii historiatutkimuksen avuksi. Aika ja paikka taas sitovat yhteen eritasoiset kontekstit kuten sosiaalisen, kulttuurisen, taloudellisen ja poliittisen kontekstin. Merkitykset muodostuvat useiden rinnakkaisten ja toisiinsa limittyvien kontekstien myötä. Eri kontekstien kautta tarkastellen voidaan kohde ymmärtää seurauksena useista laajemmista ilmiöistä.²¹ Kontekstien käytössä on kuitenkin otettava huomioon, että ne ovat aina tutkimusprosessissa tuotettuja tulkitsijan konstruktioita, joita määrittävät tutkijan omat tulkintastrategiat. Historia asetetaan tutkittavan kohteen taustaksi tarjoamaan apua itse sisällön tulkintaan.²² Konteksti ei ole välittömästi selitys tai ratkaisu, vaan tulkintaongelma. Tutkijan on kyettävä perustelemaan millä tavoin juuri valitut kontekstit ovat hedelmällinen tuki ja väline kohteen ymmärtämiselle.²³ Tutkimustuloksissa on myös huomioitava relativismin idea subjektiivisuudesta merkityksenannossa sekä tutkimusstrategian muodostamisessa että kohteen lopullisessa tulkinnassa.²⁴

¹⁷ Jokinen & Kuronen. Tapaustutkimus. Sosnet-yhteistyöverkoston Internet-sivut.

¹⁸ Routio 2005. Taideteollisen korkeakoulun virtuaaliyliopisto.

¹⁹ Jokinen & Kuronen. Tapaustutkimus. Sosnet-yhteistyöverkoston Internet-sivut.

²⁰ Lähdesmäki et al. 2009. Historiatutkimus. Menetelmäpolkuja humanisteille Internet-sivut.

²¹ Routio 2005. Taideteollisen korkeakoulun virtuaaliyliopisto.

²² Vuorinen 2005, 22.

²³ Hyrkkänen 2002, 200–201.

²⁴ Lähdesmäki et al. 2009. Relativismi. Menetelmäpolkuja humanisteille Internet-sivut.

Tutkin Gammelbackan suunnitelmaa heijastaen sen eri konteksteihin. Konteksteikseni olen valinnut 1960-luvun rakentamiseen liittyvät yhteiskunnalliset tekijät, rakennustekniikan kehittymisen, kansainväliset ja suomalaiset kaupunkisuunnittelun ideologiat sekä Aallon muun tuotannon. Lisäksi tarkastelen kohdettani siihen yhdistyvän kokeellisuus-tematiikan kautta. Käyttämällä eri konteksteja pystyn syventämään tulkintaa kohteenani olevasta kaupunkisuunnitelmasta, enkä tarkastele sitä muusta elämästä erillisenä fyysisenä objektina.

1960-luvun rakentamista ovat vahvasti määrittäneet taloudelliset ja rakennushallinnolliset painotukset. Tuona aikana suunnitellut lähiöt eivät ole muusta yhteiskunnasta irtonainen osa, vaan moniulotteisesti muuhun kehitykseen limittyvä. Johanna Hankosen mukaan lähiöistyminen oli sekä rakennemuutoksen tulos että sen edellytys.²⁵ Tutkimukseni ei ole yhteiskunnallisten yhteyksien analyysi, vaan sisältää kytkeviä suunnitteluajankohtaan liittyvään yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Kaupunkisuunnittelu ja arkkitehtuuri ovat selvästi sidoksissa yhteiskunnallisiin oloihin. Rakennustekniikan nopeaa kehittymistä 1960-luvun kuluessa ei tutkimuskohteeni tulkinnan yhteydessä voi ohittaa: Gammelbackan suunnitelman koealueen tarkoituksena oli löytää uusia ratkaisuja asumiseen elementtitekniikan kehittyessä.

Aalto suunnitteli aluetta kokonaisuutena, jossa asemakaava maisemasuunnitteluineen ja rakennussuunnitelmat liittyivät kiinteästi toisiinsa. Marja-Riitta Norrin mukaan Aallon suunnitelmat ovat vuorovaikutuksessa laajemman kokonaisuuden kanssa. Tällöin yhtään rakennusta tai ympäristöä ei voida nähdä irrallisena objektina, vaan useiden näkyvien ja näkymättömien yhtymäkohtien kautta toisiinsa liittyvinä.²⁶ Nämä seikat rakennustekniikan kehittymisen ohella asettavat tutkimuksessani osittain aiheelliseksi myös alueen arkkitehtuurin lähemmän tarkastelun, vaikka päätarkoituksena on nähdä suunnitelma laajemmassa mittakaavassa kaupunkisuunnitteluna. Käyn tutkimuksessani läpi alueelle tarkoitettuja rakennustyyppejä, mutta en perehdy syvemmin esimerkiksi asuntojen vaihtoehtoisin pohjapiirustuksiin tai julkisivu suunnitelmiin.

²⁵ Hankonen 1994, 467.

²⁶ Norri 1998, 1.

Kansainväliset ja suomalaiset kaupunkisuunnittelun ideologiat ja aatteet liittyvät myös kiinteästi siihen viitekehykseen, jota aion tutkimuksessani luoda kohteeni ympärille. Suomen asema ei ole ollut modernismin aikakautena suinkaan perifeerinen, vaan vaikutteita suunnitteluun on tullut monipuolisesti ulkomaisten esimerkkien kautta. Aallon merkitys suomalaisessa kaupunkisuunnittelussa on ollut paitsi vaikutteita saava, mutta myös vaikutteita antava. Tutkimukseni rajoissa ei ole tarkoitus luoda Aallon kaupunkisuunnittelusta jonkinlaista yhtenäistä kuvausta, vaan keskityn tuomaan esiin kohteeseeni jo aiemmin liitettyjä suunnittelukohteita sekä joitain kohteeni kannalta oleelliseksi katsomiani suunnitelmia.

Tutkimukseni aineistona käytän sekä kirjallisia lähteitä että Alvar Aalto -museon arkistolähteitä. Päälähteenäni ovat museon arkistoista löytyvät Gammelbackan suunnitelmien piirustukset vuosilta 1966–1970 ja suunnitelmaan kuuluvat selvitykset ja asiakirjat. Näiden arkistolähteiden hallinnassa on omat haasteensa: museon piirustusarkiston lähteet ovat luetteloiduttomia, eli ne ovat järjestelemättömiä, suurikokoisia ja täten vaikeasti käsiteltäviä. Asemapiirustusten, pohjapiirrosten, leikkausten, rakennekuvien ja muiden piirustusten tulkintaan vaaditaan erityistä lukutaitoa sekä aineiston karsintaa tutkimuksen koon kannalta mielekkääksi. Aineiston keruu ja sen käyttö liittyvät siten selvästi tutkijan subjektiivisiin valintoihin. Gammelbackan suunnitteluun liittyvistä piirustuksista olen nähnyt tutkimukseni kannalta oleellisimmiksi asemakaavaluonnokset ja -hahmotelmat. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että en huomioisi muita kohteeseeni liittyviä piirustuksia, vaan valinta on lähinnä rajaamassa tutkimustani. Tarkoitukseni ei ole myöskään tutkimuksessani tuoda esiin ajallista järjestystä Gammelbackan suunnitteluun liittyvien tapahtumien kulusta. Tutkimukseni kannalta tähdellisintä on alueen kokonaisilme, joka ei kokenut suuria muutoksia viiden suunnitteluvuotensa aikana. Gammelbackan suunnitelmat on nimetty arkkitehti Alvar Aallon nimiin, vaikka takana on aina myös joukko toimiston työntekijöitä. Arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun tekijyys on aina problemaattista, enkä tässä tutkimuksessa lähde lähemmin erittelemään Alvar Aallon ja hänen arkkitehtitoimistonsa jaettua panosta suunnittelutyössä²⁷, vaan puhun tekstissä Aallon suunnitelmasta.

²⁷ Esimerkiksi Juhana Lahti on ottanut tekijyyden problematiikan mukaan arkkitehtuuritoimistoissa tutkimuksessaan Arne Ervistä. Lahti, J. 2006.

Päälähdeaineistoani ei ole tutkittu tai analysoitu perusteellisesti, mutta siihen viitataan joissain tutkimuksissa. Jussi Rautsi on sosiologian pro gradu -tutkielmassaan (1984) tutkinut Aallon toteutumattomia kaupunkisuunnitelmia. Hän on myöhemmin myös kirjoittanut esimerkiksi muutamaan näyttelyjulkaisuun artikkelin liittyen samaan aiheeseen. Rautsin toteutumattomia kaupunkisuunnitelmia käsittelevä tutkimustyö on keskittynyt seitsemään eri suunnittelukohteeseen²⁸, joiden toteutumattomuuden syitä hän on etsinyt. Tähän joukkoon kuuluu myös Gammelbackan toteutumattomuuden arviointi. Göran Schildt mainitsee Gammelbackan suunnitelman Aallosta kirjoittamassaan kolmiosaisessa elämäkerrassa ja käy läpi pintapuolisesti suunnitelman periaatteita. Kirmo Mikkola on kirjoittanut Aallon kaupunkisuunnittelusta yleiskatsauksia.²⁹ Mikkola on mielenkiintoinen hahmo tulkitsemaan Aaltoa: hän kuului 1960–70-luvulla arkkitehdin kriittisiin arvostelijoihin³⁰. Tässä tutkimuksessa käytetyissä Mikkolan Aalto-kirjoituksissa kriittinen suhde Aaltoon ja hänen tuotantoonsa ei kuitenkaan enää näy.

Käyttämäni tutkimuskirjallisuus pitää sisällään kirjoituksia Aallosta ja ajan rakentamiseen liittyvistä tekijöistä. Tutkimuksia ja tekstejä Aallon tuotannosta löytyy ”hyllymetreittäin”³¹, sekä kirjoina että artikkeleina useissa eri julkaisuissa. Lista näistä löytyy Alvar Aalto -säätiön Internet-sivuilta.³² Perusteoksena voidaan pitää Aallon ystäväpiiriin kuuluneen Schildtin kirjoittamaa kolmiosaista elämäkertaa³³. Tutkimuskirjallisuuteeni kuuluu Schildtiltä myös temaattinen työluettelo *Alvar Aalto. A life's work. Architecture, Design and Art* (1994), joka sisältää perustiedot kaikista suunnitelmista ja rakennusprojekteista. Myös Karl Fleig on koonnut Aallon tuotantoa kolmiosaiseen teokseen osittain yhdessä arkkitehdin itsensä ja tämän puolison Elissa Aallon kanssa. Teoksen kuvamäärä on kattavampi kuin Schildtillä ja esimerkiksi kolmannessa osassa on Gammelbackaa esitelty kuvituksineen kuuden sivun verran.

²⁸ Näitä ovat MIT kokeilukaupunkitutkielma 1940, Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma 1940–41, Rovaniemen jälleenrakennuskaava 1944–45, Lapin aluesuunnitelma 1951–57, Imatran yleiskaava 1947–53 sekä Stensvikin (Kivenlahti) 1964 ja Gammelbackan kokeilukaupunki 1966–1970.

²⁹ Mikkola 1984; Mikkola 1985.

³⁰ Schildt 1990, 306–307.

³¹ Aaltoon liittyviä ”(...) kirjoja julkaistu hyllymetreittäin, mutta tutkimuksiin ja dokumentteihin perustuvat kohde-esittelyt ja analyysit puuttuvat keskeistenkin töiden kohdalta.” Koponen 2010, 72.

³² ks. Alvar Aalto -säätiön Internet-sivut. Alvar Aalto bibliografia.

³³ *Valkoinen pöytä* (1982), *Nyky aika. Alvar Aallon tutustuminen funktionalismiin* (1985) ja *Inhimillinen tekijä. Alvar Aalto 1939–76* (1990). Schildtin ystävyys Aallon kanssa laittaa toki myös pohtimaan hänen objektiivisuuttaan arkkitehdista kirjoittaessaan.

Aallon aluesuunnittelua laajemmassa mittakaavassa on tutkinut Terttu Nupponen väitöskirjassaan *Arkkitehdit, sota ja yhdyskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma tilansäätelyprojektina* (2000), joka käsittelee 1940-luvun aluesuunnittelua hallinnan ja tuottavan vallan näkökulmista. Rautsin ohella myös Nupposen tutkimus on tehty sosiologian oppiaineeseen. Taidehistorialliselle kaupunkisuunnittelun tutkimukselle on tässä joukossa tilaa.

Tutkimuskirjallisuutta 1960-luvun rakentamisesta, lähiöistymisestä ja elementtitekniikasta löytyy paljon. Mainitsen tässä niistä tärkeimpiä. Huomattavan moni 1960-luvun rakentamista käsitellyt teos on julkaistu 1990-luvun alkupuolella, jolloin kiinnostus lähiöitä kohtaan on kasvanut. Johanna Hankosen väitöskirjassa (1994) lähiöiden suunnittelu näyttäytyy suhteessa koko yhteiskunnan tehokkuuspyrkimyksiin. Riitta Hurme on väitöskirjassaan (1991) tarkastellut lähiösuunnittelun ideologista ulkomaista taustaa sekä lähiön kehitystä Suomessa toisesta maailmansodasta aina 1960-luvun alkupuolelle. Rakennustietosäätiö on toimittanut kerrostalorakentamiseen keskittyneen teoksen *Kerrostalo 1960–1975* (1994), joka selventää teknisten ratkaisujen vaikutusta arkkitehtoniseen muotokieleen. Suomen arkkitehtiliiton satavuotisjuhlakirja *Arkkitehdin työ – Suomen Arkkitehtiliito 1892–1992* (1992) sisältää artikkeleita standardisoinnista, asuntosuunnittelusta sekä kaupunkirakentamisen 1960- ja 1970-luvuista. Suomalaisen lähiörakentamisen hahmottamiseen on tutkimuksessa käytetty apuna myös 1960-luvun rakennetusta ympäristöstä tehtyjä inventointeja Helsingissä ja Tampereella, joita on 2000-luvun kuluessa julkaistu enenevässä määrin.

1.4 Kaupunkisuunnittelu taidehistoriallisena tutkimuskohteena

Tutkimukseni kuuluu taidehistoriallisen kaupunkitutkimuksen piiriin. Kaupunkitutkimus on yksinkertaistettuna yhdyskuntien sekä niiden toiminnallisten ja fyysisten rakenteiden tutkimista. Yleisesti kaupunki-sanaa käytetään väestökeskittymästä, jossa asutus on selvästi tihentynyt. Kaupunkitutkimus ei kuitenkaan ole yksipuolisesti suurten keskittymien tutkimusta, vaan laajasti ymmärrettynä se sisältää kaupunkien lisäksi asutuksen tutkimuksen.³⁴ Max Weberin määrittelyn mukaan kaupunki on useampien asumusten muodostama, suuri ja tiivis asutuskeskus eli taajama. Kaupungin ja

³⁴ Lapintie et al. 1994, 34–35.

maaseudun välinen ero löytyy ihmisten tuntemistasosta: kaupungin asukkaat eivät tunne toisiaan henkilökohtaisesti, maaseudulla tunnetaan.³⁵ Gammelbackan alue oli kaupungin keskustasta katsottuna hajasijoitettu yhdyskunta, jonka oli tarkoitus olla tietoisesti riippuvainen itse kaupungin palveluista. Gammelbackan selvitysten yhteydessä Aalto on kirjoittanut suunnitelmaa koskien *kaupunkialueesta* ja yleisesti *kaupunkimiljööstä* ja *kaupunkimuodosta*.³⁶ Gammelbackan piirustuksissa alueesta käytetään nimitystä koekaupunki.³⁷

Tässä tutkimuksessa Gammelbacka näyttäytyy lähiönä. Gammelbacka täyttää lähiötermin yleisen määrittelyn, jossa lähiö on asuinalue, joka sijaitsee kaupungin keskusalueen ulkopuolella, hyvien kulkuyhteyksien päässä palveluliikkeineen.³⁸ Vaikka Gammelbackasta ei ole tätä ennen kirjoitettu nimenomaan lähiönä, olen tässä tutkimuksessa nähnyt sen oleellisena. Lähiönä nähtynä Gammelbacka nivoutuu aikansa kaupunkisuunnitteluun. On myös huomioitava, että viittaukset kaupunki-terminologiaan liittyvät 1960-luvun näkökulmaan hajasijoittamisesta, jossa lähiösuunnittelu miellettiin kaupunkimaisten ympäristöjen luomiseksi. Kaupunkimaisuutta korostivat lähiöihin sijoitetut palvelut.³⁹ Kaupunkialue siis tarkoittaa tässä yhteydessä vertausta kaupunkien keskustoihin. Kaupunki-nimitys korostaa lähiön itsenäisyyttä toiminnallisen kokonaisuuden kannalta, jolloin se myös eroaa esikaupungista, kaupunginosasta ja maaseudusta sekä kooltaan että rakenteellisesti.⁴⁰

Kaupunkitutkimus on monitieteinen tutkimusala. Kaupunkeja voidaan tutkia esimerkiksi kaupunkisosiologisesta, yhteiskuntatieteellisestä ympäristön tutkimuksesta, kaupunkiyhdyskuntiin liittyvästä sosiaalipoliittisesta tutkimuksesta, kaupunkikulttuuriin liittyvästä yhteiskuntatieteellisestä tai humanistisesta tutkimuksesta sekä kaupunkiarkkitehtuuriin liittyvästä taideteoreettisesta ja suunnitteluteoreettisista lähtökohdista.⁴¹ Yhteistä näille kaikille lähestymistavoille on niiden pyrkimys yrittää

³⁵ Weber 1992, 23.

³⁶ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966; Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

³⁷ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM

³⁸ Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 4 2004, 327. Lähiö-määrittelystä lisää luvussa kolme.

³⁹ Lindh 2010. Tehtävä lähiössä, osa 3. Asiaohjelmat. TV1/YLE.

⁴⁰ Hurme 1991, 66.

⁴¹ Lapintie et al. 1994, 34.

ymmärtää ja selittää, miten ajassa ja tilassa kehittyi joukko toisiinsa monimutkaisella tavalla kytkeytyviä sosiokulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia prosesseja.⁴²

Taidehistoriassa kaupunkitutkimus kohdistuu kaupungin visuaaliseen hahmoon. Taidehistoria näkee kaupungin ajassa ja tilassa hahmottuvana kulttuuri-ilmiönä. Kaupunkia analysoidaan ja selitetään tilanteiden ja arvostuksen jatkumona ottaen huomioon talous- ja sosiaalishistorian konteksti sekä poliittinen päätöksenteko.⁴³ Taidehistoriallisen kaupunkitutkimuksen tavoitteena on ymmärryksen lisääminen rakennetun kaupungin synty- ja muutosprosesseja kohtaan. Sen tarkoitus on nähdä ja analysoida rakennettuun ympäristöön vaikuttaneita arvoja, tarpeita, konventioita ja mekanismeja, jotta kriteereitä kaupunki- ja rakennussuojelulle voidaan kehittää.⁴⁴

Riitta Nikula on jakanut taidehistoriallisen kaupunkitutkimuksen kolmeen päälinjaan. Ensimmäisenä hän mainitsee suunnittelun tutkimuksen, toisena rakennetun ympäristön tutkimuksen ja kolmantena kaupunkitilan kokemiseen perustuvan tutkimuksen. Näistä kaksi ensimmäistä ovat vahvasti historiallisia linjauksia. Kolmas, kaupunkitilan kokeminen, on taas selvästi ympäristöestetiikkaan lomittuva suuntaus, joka voimistui 1900-luvun loppupuolella.⁴⁵ Toteutumattomana Gammelbackan asuinaluesuunnitelma rajaa tutkimuslinjani näistä kolmesta ensimmäiseen eli suunnittelun tutkimukseen: rakennettua ympäristöä ei ole olemassa, eikä näin ollen ole olemassa kokijaakaan.

Kaupunkisuunnittelun tutkimus kuuluu taidehistoriallisen kaupunkitutkimuksen näkökulmasta historialliseen tutkimusperinteeseen. Historiallisen tutkimuksen piirteenä on, ettei se tavallisesti tuota yllättäviä tai uusia näkökulmia kaupunkeihin. Yllätyksettömyydestään huolimatta Nikula on puolustanut historiallisen tutkimuslinjan asemaa taidehistoriallisessa tutkimuksessa: hänen mukaansa ainoastaan historiaan perehtyneiden tutkimusten avulla on mahdollista ymmärtää kaupunkia entistä syvällisemmin. Historiallisen tutkimuksen asema korostuu varsinkin nykyajan yhteiskunnassa, jossa eletään jatkuvassa muutoshurmassa. Historiantaju on tärkeää, jotta

⁴² Dear & Häkli 1998, 60.

⁴³ Nikula 2004, 27.

⁴⁴ Taidehistorian tutkimus. Helsingin yliopiston Internet-sivut.

⁴⁵ Nikula 2004, 27–28.

rakennetussa ympäristössä voidaan nähdä arvoja laajemmassa skaalassa kuin ainoastaan oman ajan tulkinnan näkökulmasta.⁴⁶

Rakennetut ympäristöt näyttäytyvät niistä lähtökohdista, joista niitä tulkitaan. Arvojen näkeminen ympäristössä on ehtona rakennussuojelulle ja korjausrakentamiselle. Rakennussuojelun kysymykset ovat tällä hetkellä ajankohtaisia erityisesti modernin rakennusperinnön kohdalla, joka alkaa olla iältään peruskorjausten tarpeessa. Suurin osa Suomen tämän hetken rakennuskannasta ovat modernismin ja sen jälkeisten suunnitteluperiaatteiden synnyttämiä. Nämä rakennukset ja kohteet vaativat kuitenkin uudenlaista tapaa nähdä lähimenneisyys, sillä ne eivät pidä sisällään yleisesti arvostettuja piirteitä kuten korkea ikä, eikä niitä voida puolustaa harvinaisuutensa takia.⁴⁷ Historian tutkimuksessa on vaarana tehdä tulkintoja, jotka oman ajan näkökulmasta ovat tärkeitä eli eräänlaiseen anakronismiin. Anakronismissa sorrutaan tekemään tulkintoja ja annetaan merkityksiä nykyajan kautta. Kaupunkien arvojen näkeminen vain oman ajan rajoitusten mukaan ei ole pitkällä tähtäimellä hedelmällistä. Esimerkiksi arkkitehtien lähiöihin kohdistama kritiikki kertoo Nikulan mukaan kriitikoiden omista suunnitteluihanteista ja kaupunkikäsityksistä eikä itse kritiikin kohteeksi kulloinkin osuvasta miljööstä. Kontekstin unohtamisesta seuraa helposti tilanteita, joissa tulkintoja menneestä tehdään syyllistä etsien. Jokaisella ratkaisulla kaupunkisuunnittelussa on oma historiansa. Tämän päivän rakennetun ympäristön ymmärtämiseksi niiden esiin tuominen on tärkeää.⁴⁸

Nikula pitää toteutumattoman suunnitelman ja tutkimushetkellä esteettisesti epätydyttävältä vaikuttavan ympäristön tutkimista vaikeimpina tulkinnan kohteina taidehistoriallisessa kaupunkitutkimuksessa. Hänen mukaansa taidehistorioitsijalla on kuitenkin hyvät mahdollisuudet suoriutua tehtävästä. Toteutumattoman suunnitelman tutkiminen vaatii visuaalisen ja tekstuaalisen aineiston tasapuolista ymmärtämistä sekä kaupunkisuunnitelmien tulkitsemista historiallisessa kontekstissa.⁴⁹ Tässä tutkimuksessa olen tukeutunut erityisesti käyttämään monipuolista historiallista kontekstiverkkoa, jotta toteutumaton tutkimuskohteeni näyttäytyisi nimenomaan suunnitteluajankohtansa kautta.

⁴⁶ Nikula 2004, 30.

⁴⁷ Tuomi 2001, 192–193.

⁴⁸ Nikula 2004, 29.

⁴⁹ Nikula 2004, 28.

1.5 Kaupunkisuunnittelun hajanaiset määritelmät

Tutkimuksen aiheeseen lähemmin perehtyessäni on maankäytön suunnitteluun liittyvä termistö näyttäytynyt ongelmallisena. Esimerkiksi kaupunkisuunnittelun, yhdyskuntasuunnittelun ja aluesuunnittelun määrittelyistä ei tunnu löytyvän yhtenäistä linjaa arkikielessä tai tutkimuksissa.⁵⁰ Gammelbackan lähiösuunnitelma Porvoon maalaiskuntaan, kolmen kilometrin päähän Porvoon keskustasta oli sijoitettu selkeästi kaupunkirakenteen ulkopuolelle. Onko Gammelbackan suunnitelma yhdyskuntasuunnittelua vai kaupunkisuunnittelua? Vai pitäisikö tutkimuksessani kirjoittaa aluesuunnittelusta tai asuinalue-suunnittelusta?

Kaupunkisuunnittelu-termin käyttöä on kaventamassa yksipuolinen näkemys kaupungista tiiviinä keskuksena ja myytti kaupungin olemuksesta. Modernismi on kuitenkin tuonut tullessaan yhä enenevässä määrin hierarkiattoman kaupungin. Tässä tutkimuksessani käsittelen asuinalueita, joka on sijoittunut selvästi kaupungin ulkopuolella. Gammelbacka on lähiösuunnitelma ajalleen tyypillistä aluerakentamista mukailleen. Suhteutettuna itse keskuksiin, kaupunkeihin, sen asema on perifeerinen. Lähiöistä puhutaan kaupunginosina eli ne liitetään kaupunkirakenteeseen kielellisesti. Lisäksi modernismin kaupunkirakenteen suunta on ollut juuri ulospäin kaupungeista.⁵¹ Andrew Blauveltin mukaan kliseisten kaupunki- ja lähiökäsitysten taakse olisi katsottava, koska yksipuolisesti nähtynä niiden monet mahdollisuudet jäävät ymmärtämättä.⁵² Jos lähiöt nähtäisiin osana kaupunkirakennetta, ne voisivat välttää eriytymisen muusta rakenteesta ja asemasta nukkumalähiöinä. Lähiö-termin ja sen problematiikkaan keskityn lähemmin luvussa kolme, joka käsittelee lähiörakentamiseen johtaneita tekijöitä.

Olen päätenyt tutkimuksessani käyttämään kaupunkiaiheista termistöä puhuessani Gammelbackan lähiösuunnitelmasta ja vastaavista Alvar Aallon töistä. Termi kaupunkisuunnittelu liittyy suunnitelman osaksi laajentuvaa kaupunkirakennetta. 1960-luvulla suunnitellut kaupunkirakenteen ulkopuolelle hajautetut lähiöt toimivat kaupungistumisen ratkaisuin. Termivalintaani perustelen myös sen linkittymisellä

⁵⁰ Termejä ei esimerkiksi liitetä suoraan eri kaavatasoihin; jolloin asemakaavoitus olisi kaupunkisuunnittelua, yleiskaavoitus yhdyskuntasuunnittelua ja seutukaavoitus aluesuunnittelua. Käytäntö ei mahdollisesti toimi siksi, koska eri kaavatasoja on mahdotonta erotella useissa tilanteista toisistaan, vaan niitä työstetään päällekkäin.

⁵¹ Mattila 2006, 133.

⁵² Blauvelt 2008. Design Observer -verkkojulkaisu.

sananmukaisesti ymmärrettynä läheisesti kaupunkitutkimuksen piiriin. Kaupunkisuunnittelu-termin käyttö tukee myös sitä tapaa, jolla Aalto suunnitteli Gammelbackaa; suunnitelma kattoi niin yksityiskohtaista suunnittelutyötä että yleisempää kokonaisuuden käsittelyä. Aalto suunnitteli alueen rakennuksia ja niiden ratkaisuja, mutta myös yleiskaavan, asemakaavan sekä maisemankäsittelyn.⁵³ Yhdyskuntasuunnittelu-termin käyttö ei mielestäni sopisi yhtä kattavasti kokonaisvaltaiseen suunnitteluotteeseen, jossa mukana on myös rakennusten yksityiskohtaista suunnittelua.

Suomesta on vaikeaa löytää systemaattisesti käytettyä termistöä tarkoittamaan maankäytön suunnittelua eri laajuuksissa. Käsitteitä on myös käytetty eri aikoina eri painoituksin. Joidenkin koulukuntien mielestä käsitteen määrittelyssä on oleellista sen historian tunteminen tai etymologian tarkastelu.⁵⁴ Tutkimukselle tarkemmasta yhdyskuntien suunnitteluun liittyvästä käsitteistöstä ja sen määrittelystä olisi tilausta. Pohtiessani oman tutkimukseni termiongelmia, huomasin että myös yhdyskuntien suunnittelua opettavien tahojen parissa sekä Aalto-tutkijoiden keskuudessa käytetyt termit ovat vaihtelevia.

Varsinaista maankäytön suunnittelun koulutusohjelmaa ei Suomessa ole. Suunnittelutehtävissä voivat toimia esimerkiksi maanmittaajat tai rakennusinsinöörit, mutta suurin osa suunnittelijoista on koulutukseltaan arkkitehteja.⁵⁵ Arkkitehtikoulutuksessa termistö vaihtelee oppiaineiden nimissä ja niiden määrittelyissä.⁵⁶ Yhteistä niille on yhdyskuntasuunnittelu-termin painottuminen. Yhdyskuntasuunnittelu nähdään jonkinlaisena kattavana yleisterminä, jonka alle

⁵³ Rautsi 1998, 182.

⁵⁴ Hirsijärvi 2009, 152–153.

⁵⁵ Puustinen 2004, 7, 14.

⁵⁶ Aalto-yliopiston Teknillisen korkeakoulun Arkkitehtuurin laitoksessa toimii *Yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelun yksikkö*, jossa yhdyskuntasuunnittelussa painotetaan yleispiirteistä suunnittelua ja suunnittelun tiedeperustaa ja monialaisuutta. Kaupunkisuunnittelussa painotetaan yksityiskohtaisempaa suunnittelua sekä arkkitehtonista muodonantoa. Teknillisen korkeakoulun alaisena toimii *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus*, joka harjoittaa jatkokoulutusta ja monitieteistä tutkimusta alue- ja yhdyskuntasuunnittelun ja kaupunkitutkimuksen alalla. Tampereen teknillisen yliopiston Arkkitehtuurin osaston yhtenä yksikkönä on *Yhdyskuntasuunnittelu*, jonka opetusalaan kuuluvat kaupunkirakennustaide, yhdyskunta- ja maakuntasuunnittelu sekä suunnittelumenetelmät ja teoriat. Oulun yliopiston Arkkitehtuurin laitoksessa toimii *Yhdyskuntasuunnittelun laboratorio*, jonka opetusalaan kuuluvat rakennetun ympäristön ja siihen liittyvän maankäytön suunnittelu ja kaavoitus. Yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelun yksikkö. Aalto yliopiston Internet-sivut; Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Aalto yliopiston Internet-sivut; Tampereen Teknillisen yliopiston Internet-sivut.; Oulun yliopiston Internet-sivu.

pienemmät osa-alueet kuuluvat. Yhdyskuntasuunnittelun painotus voi johtua myös osin teknillisten yliopistojen ja teknillisen tiedekunnan insinööripainotteisuudesta. Määrittelyt ja selostukset eroavat toisistaan ja voidaankin olettaa, että eri koulujen painotukset vaihtelevat, mutta pääpiirteissään opetus tähtää samaan eli yhdyskuntien hallintaan suunnittelun avulla. Eroavaisuudet johtunevat termistön käytön yleisestä epämääräisyydestä, eli määrittelemättömyydestä.

Aalto-yliopiston professorina toimiva Kimmo Lapintie myöntää yhdyskuntasuunnittelu- ja kaupunkisuunnittelu-termien epämääräisyyden. Hän hakee perusteluja sille niiden samankaltaisesta olemuksesta. Yhdyskuntasuunnittelun hän hahmottaa olevan laaja-alaisempaa, kun taas kaupunkisuunnittelussa korostuu kaupunkirakennustaide ja arkkitehdin keskeinen rooli suunnittelutyössä. Sisältöjen ei ole tarkoituskaan olla tarkkarajaisia, koska tärkeää ei ole niiden erottaminen toisistaan vaan saumaton yhteistyö ja mahdollisuus liikkua mittakaavatasolta toiselle.⁵⁷ Eri kaavoitustasoja suunnitellaan myös yhtä aikaa, eikä niitä voi käytännössä ajatella täysin erillisinä toisistaan. Tämä mahdollistaa suunnittelutyössä tarvittavia vapauksia ja saattaa auttaa kokonaisuuden hahmottamiseen ilman että yksityiskohdat kärsivät.

Kirjoitukset Aallon yhdyskunnan suunnitteluun ja maankäyttöön liittyvistä suunnitelmista tuovat myös näkyviin termien vaihtelevan käytön. Schildt puhuu Gammelbackasta *Den mänskliga faktorn* -teoksensa (*Inhimillinen tekijä*) *Områdesplanering*-luvun alla. Hän käyttää Gammelbackasta puhuessaan nimityksiä *områdesplan* ja *stadsområde*.⁵⁸ Mikkola on jaotellut *Aallon kaupunkisuunnittelutyöt* -luetteloon kaikki suunnitelmat, joihin on sisältynyt asemakaavallisten ongelmien ratkaisemista. Listaan mahtuu Gammelbackan lisäksi kuutisenkymmentä muuta suunnitelmaa laajasta seutusuunnitelmasta pienempään asemakaavalliseen suunnittelutyöhön.⁵⁹ Rautsi on jakanut tutkimansa maankäyttösuunnitelmat alue- ja kaupunkisuunnitelmiksi. Gammelbackan hän on sijoittanut jälkimmäiseen joukkoon.⁶⁰ Näiden kolmen esimerkeikseni nostamieni tutkijoiden käyttämä termistö ei ole yhtenäinen. Yhdyskuntasuunnittelu ei toimi kuitenkaan kokonaisnimityksenä tässä joukossa. Termistön vaihteluun vaikuttanee

⁵⁷ Lapintie 2006. Aalto yliopiston Internet-sivut.

⁵⁸ Schildt 1991, 284–286.

⁵⁹ Mikkola 1980, 130–143.

⁶⁰ Rautsi 1998, 169–183.

ainakin kulloinenkin näkökulma aiheeseen: onko esimerkiksi Gammelbacka nähty osana jotain suurempaa joukkoa. Huomion arvoista on myös se, ettei kukaan heistä käytä lähiö-terminiä Gammelbackasta puhuessaan.

Rautsi on tiivistänyt aluesuunnittelun tarkoitaneen Aallolle kaupunkien ja maaseudun kehityksen yhteensovittamista ja vuorovaikutusta. Kaupunkisuunnittelu taas merkitsi Rautsin mukaan Aallolle kaikkien yhdyskunnan perustoimintojen ja luonnon samanaikaista suhteuttamista toisiinsa paikallisissa olosuhteissa. Perustoiminnoiksi laskettiin tässä tapauksessa asuminen, työ ja liikenne.⁶¹ Rautsin käyttämä kaupunkisuunnittelu-termi sopii edellä mainituilla perusteilla myös tässä tutkimuksessa käytettäväksi Gammelbackasta. Tutkimuksessani kaupunkisuunnittelu-termi muodostaa linkin kaupunkien kehitykseen modernismissa, kaupunkikäsitteen laajentamiseen nykypäivänä, Aallon tapaan suunnitella kokonaisuus yksityiskohtia myöden ja Aallon yhdyskuntatoimintoja koskevia suunnitelmia tarkastelleiden tutkijoiden käytäntöön.

1.6 Toteutumaton kaupunkisuunnitelma tutkimuskohteena

Toteutuneet rakennukset ja kaavat ovat konkreettisesti olemassa ja osana arkipäivän havaitsemista. Miksi sitten tulisi tutkia toteutumattomia suunnitelmaa? Arkkitehtien voi sanoa suunnittelevan pääsääntöisesti siksi, että he uskovat suunnitelmiansa tulevan toteutetuiksi. Toteutumattomat ja ainoastaan puoliksi toteutuneet suunnitelmat ovat kuitenkin yksi puoli arkkitehdin työtä. Hyvään suunnittelutyöhön tarvitaan paljon aikaa ja voimavaroja, mutta siihen kuuluu aina myös toteutumattomuuden uhka.⁶² Suunnitelman hyvyttä voi olla vaikea arvioida ilman todellisuuspohjaa, eikä toteutumattomuutta voida suoraan liittää suunnitelman epäonnistumiseen.⁶³ Toteutumattomuuden syyt ovat moninaiset ja tapauskohtaiset. Keskenäisiksi jääneillä suunnitelmilla voi olla oma merkityksensä arkkitehdin uraa tulkittaessa ja ne antavat lisäymmärrystä koko tuotannon skaalassa.⁶⁴ Toteutumattominakin suunnitelmat voivat viedä arkkitehdin ajatusmaailmaa oleellisesti eteenpäin ja ovat näin osana kehityskaarta. Kattava näkemys arkkitehdin urasta saavutetaan, kun otetaan mukaan myös ne suunnitelmat, jotka eivät ole päässeet

⁶¹ Rautsi 1998, 169–183.

⁶² Laaksonen 2002, 3.

⁶³ Virtanen 2003, 6.

⁶⁴ Laaksonen 2002, 3; Rautsi 1998, 169.

piirustuspöytää pidemmälle.⁶⁵ Toteutumattoman tuotannon tarkastelulla voidaan arkkitehdin ura nähdä ilman menestyspainottunutta tulkintaa.

Toteutumattomat työt eivät ole kuitenkaan oleellisia ainoastaan arkkitehdin oman uran kannalta, vaan ne voivat olla myös yleisemmällä tasolla arkkitehtuurin historiassa merkityksellisiä pienessä tai suuressa mittakaavassa. Toteutumaton suunnitelma voi vaikuttaa arkkitehtien ajatteluun ja ihanteisiin ja täten rakennettuun ympäristöön. Jorma Mukala on verrannut toteutumattomia suunnitelmia osuvasti paperitiikereihin: ne näyttävät voimattomilta, mutta liikkuvat notkeasti ja pystyvät hyppäämään vapaasti ajassa keskelle tapahtumien kulkua.⁶⁶

Toteutuneiden suunnitelmien ohella toteutumattomat suunnitelmat heijastelevat niitä ihanteita ja pyrkimyksiä, joita kunakin aikana pidetään otollisena yhteiskunnan kehityssuuntana.⁶⁷ Toisaalta toteutumattomat suunnitelmat heijastelevat varsinkin niitä kehityssuuntia, jota ei ole pidetty suotuisina. Harri Anderssonin mukaan toteutumattoman suunnitelman merkitys kasvaa, jos se on toiminut keskustelun herättelijänä esimerkiksi kaupungin uusille kehitysmuodoille. Toteutumattomuus ei siis tarkoita totaalista näkymättömyyttä – vaikutus pinnan alla voi olla merkittävä.⁶⁸ Esa Laaksonen on jaotellut toteutumattomat suunnitelmat karkeasti kolmeen kategoriaan: *utopistisiin suunnitelmiin, kilpailusuunnitelmiin ja toimeksiantoihin*.⁶⁹

Utopististen suunnitelmien päämäärä ei ole tulla rakennetuksi. Alun perin niiden tarkoituksena voidaan katsoa olleen kaupunkisuunnittelun uusien tapojen ja ihanteellisten mallien esiin tuominen.⁷⁰ Moderni kaupunkisuunnittelu polveutuu osaksi kaupunkiutopioiden 1500-luvulta alkanutta perinnettä. Kiinnostus ihannemalleista ei jäänyt ainoastaan niiden tutkimiseen; utopistisia ideoita on modernissa kaupunkisuunnittelussa pyritty siirtämään ideatasolta toteutettaviksi.⁷¹

⁶⁵ Laaksonen 2002, 3.

⁶⁶ Mukala 2010b, 9.

⁶⁷ Andersson 2002, 6.

⁶⁸ Andersson 2002, 6.

⁶⁹ Laaksonen 2002, 3.

⁷⁰ Laaksonen 2002, 3.

⁷¹ Mattila 2006, 134–135. 1900-luvun kaupunkisuunnittelukäsityksen kehitykseen ovat vaikuttaneet suuresti esimerkiksi ihannekaupunkimallit kuten Ebenezer Howardin (1850–1928) puutarhakaupunkimalli (1898) ja sen tehokkaammaksi muodoksi kehittynyt Le Corbusierin (1887–1965) rationaalinen ideaalikaupunki *La ville radieuse* (1935). Mattila 2006, 142–143; Virtanen 2003, 18, 68.

Kilpailusuunnitelmat voidaan erotella kahdeksi joukoksi. Kutsukilpailussa suunnittelijajoukko on rajattu, kun taas yleinen kilpailu on kaikille avoin.⁷² Kilpailuehdotusten tähtäimenä on voittaa palkinto. Ehdotukset suunnitellaan kilpailun järjestäjän asettamien tavoitteiden mukaisesti, usein hyvin tiukalla aikataululla. Kilpailujen palkintosummat ovat houkuttelevia, vaikka kilpailun voittaminen ei takaa suunnitelman toteuttamista. Työmäärästään huolimatta kilpailuihin osallistuminen ei välttämättä ole hukkaan heitettyä aikaa. Epäonnistunut kilpailusuunnitelma voi avata tekijänsä arkkitehtonista ajattelua kohti uusia lähestymistapoja ja muotoja: kilpailuihin osallistuminen jatkaa arkkitehdin koulutusta.⁷³

Toimeksianto on suoraan arkkitehdille tai arkkitehtitoimistolle annettu työtarjous, jossa tilaaja määrittelee suunnitelman puitteet tai antaa mahdollisesti tekijälle vapaat kädet. Yleensä arkkitehti ei ole vapaa taiteilija, vaan tilaajan sanelun alla taiteileva sovittelija.⁷⁴ Toimeksiannot voivat jäädä toteutumatta monenlaisista syistä: yhteiskunnan tarpeet vaihtelevat, sota keskeyttää suunnittelutyön tai taloudellinen tilanne muuttuu. Yleisin syy on kuitenkin väärin mitoitettut sijoituspäätökset ja rahoituksen puute. Jossain tapauksissa, tosin harvoin, arkkitehdin ja asiakkaan välille saattaa syntyä ristiriitoja, jotka päätyvät suunnittelijan vaihtamiseen.⁷⁵

1.6.1 Alvar Aalto ja toteutumattomat kaupunkisuunnitelmat

Poiketen 1900-luvun arkkitehtuurin johtavista modernisteista ei Alvar Aalto tehnyt utopistisia kaupunkisuunnitelmia uransa aikana. Hän näki itsensä konkreettisena rakentajana eikä muuttamassa maailmaa idealististen utopioiden kautta.⁷⁶ Utopioiden sijaan Aalto teki runsaasti kokeiluja kehitellen samalla rakennustekniikkaa palvelemaan ihmistä. Vaikka Aallon ei voida katsoa olleen utopisti, hänen otteensa oli toisaalta utopistinen. Kokeilujensa kautta hän toi esiin uusia tapoja suunnitella kaupunkeja ja rakennuksia. Tuskin hän itsekään uskoi kaikkien varmasti olevan toteutuskelpoisia. Aallon kokeilevuus oli kuitenkin konkreettista ja palveli selvästi käytäntöä, eikä sitä täten voida liittää vain ihanteelliseksi utopiaksi. Aallon edustamaa funktionalistista

⁷² Arkkitehtuurikilpailuja 3/2010, 32.

⁷³ Laaksonen 2002, 3.

⁷⁴ Schildt 1982, 232.

⁷⁵ Laaksonen 2002, 3.

⁷⁶ Laaksonen 2002, 3.

arkkitehtuuriajattelua voidaan pitää luonteeltaan utopistisena: se tähtäsi paremman tulevaisuuden luomiseen, vaikkakin sen tulevaisuus oli nykyisyyskeskeistä.⁷⁷ Aalto oli erottautunut tiukan funktionalistisista periaatteista jo 1930-luvun puolivälissä. Gammelbackan näkeminen mallikaupunkina liittää sen lähemmin funktionalismin aatteelliseen perintöön.

Kilpailutöitä ja toimeksiantoja Aallon toimistolla oli riittämiin. Pitkä ura, joka kesti yli 60 vuotta, teki Aallosta yhden tuotteliaimmista arkkitehdeista jopa kansainvälisessä mittakaavassa katsottuna. Uran aikana tehdyistä noin 500 arkkitehtonisesta suunnitelmasta noin 200 on toteutunut.⁷⁸ Kaupunkisuunnitteluun laskettavaksi kuuluvia töitä on noin 60. Näistä 15 on toteutettu kokonaan ja 9 osittain.⁷⁹ Toteutumattomien ja toteutuneiden suunnitelmien suhde ei erotu epätavallisena yleisestä arkkitehtikunnasta.⁸⁰ Aallon toteutumattomien ja osittain toteutuneiden töiden määrästä voi päätellä niiden olleen osa toimiston arkea.

Työntekijöiden mukaan Aalto eli hetkessä eikä jäänyt suremaan toteutumattomia suunnitelmiaan.⁸¹ Suunnittelu aloitettiin aina tyhjältä pöydältä, mutta tietyt Aallolle tyypilliset muodot pysyivät suunnittelukohteissa mukana läpi uran. Menneestä irrottautumisesta kertoo työntekijöiden mukaan myös se, ettei vanhoja valmiita suunnitelmia ja ratkaisuja alettu enää työstää toimistossa uudestaan.⁸² Timo Koho sen sijaan on tulkinut Aallon pyrkineen usein uudelleen käyttämään samoja ratkaisuja, jotka alun perin liittyivät hänen purettuihin tai toteutumatta jääneisiin projekteihinsa.⁸³ Samojen teemojen toistuminen tuotannossa hämärtää sitä rajaa, missä vaiheessa on kyseessä vanhan suunnitelman hyödyntäminen ja koska suunnittelu on aloitettu täysin puhtaalta pöydältä.

⁷⁷ Saarikangas 2002a, 497.

⁷⁸ Laaksonen 2002, 3.

⁷⁹ Mikkola 1980, 142–143.

⁸⁰ Laaksonen 2002, 3.

⁸¹ Jetsonen 2002, 105. Poikkeuksena on kuitenkin mainittu Helsingin keskustasuunnitelma, jonka kariutumisesta hänen on todettu olleen hyvin pettynyt. Jetsonen 2002, 105; Schildt 1990, 299.

⁸² Jetsonen 2002, 105.

⁸³ Koho 1998, 112.

1.6.2 Gammelbackan vuosia kestänyt toimeksianto peruuntuu

Gammelbackan asuinalue oli Helsingin Asuntokeskuskunta Hakan⁸⁴ (nimi muutettiin vuonna 1974 Rakennuskunta Hakaksi) vuonna 1966 antama toimeksianto Aallolle (kuva 1).⁸⁵ Hakalla oli suuri rooli pääkaupunkiseudun aluerakentamissopimuksissa ja lähiörakentamisessa 1950–1970-luvuilla. Hakan perustaminen vuonna 1938 oli liittynyt maailmalla yleisiin rakennusyhdistyksiin, reformistiseen asuntopoliittikkaan ja sosiaaliseen asuntotuotantoon ja sen juuret olivat vasemmistolaisessa osuustoimintaliikkeessä.⁸⁶ Aloitteen tämän yleishyödyllisen rakennusliikkeen perustamiseksi teki Asuntoreformiyhdistys.⁸⁷ Hakan pääomistajiin kuuluivat muun muassa Osuusliike Elanto ja Osuustukkukauppa OTK.⁸⁸ Aalto oli yhteyksissä Hakaan Asuntoreformiyhdistyksen kautta, jonka jäsen hän oli.⁸⁹ Vuonna 1940 Aalto oli tehnyt lunastamisen arvoisen ehdotuksen Hakan suunnittelukilpailussa Helsingin Hämeentien ja Mäkelänkadun risteykseen tehtävistä asuinkerrostaloista.⁹⁰

Aalto oli saavuttanut 1960-luvulle tultaessa arvostetun aseman. Tärkeänä tekijänä Hakan Gammelbackan toimeksiantoon suostumisessa Aalto piti alueen otollisia olosuhteita sekä suunnittelutyöhön luvattua vapautta.⁹¹ Gammelbackan alue oli viisi vuotta suunnittelun alla Aallon toimistossa. Heinäkuun 27. päivä vuonna 1970 Porvoon maalaiskunnan hallitus teki kuitenkin päätöksen, ettei aluetta voida rakentaa Aallon ehdotuksen mukaisesti. Sen mukaan talot tulisi rakentaa seuraten aravalainoitusjärjestelmän normeja. Aalto ei ollut valmis kompromisseihin. Päätöksen jälkeen Aalto ei halunnut jatkaa toimeksiannon parissa, vaan palautti sen Hakan hoidettavaksi.⁹²

Gammelbackaan rakennettiin 1970-luvun alussa ajalle tyypillinen elementtilähiö nopeasti ja halvalla, jota on jouduttu myöhemmin parantamaan kalliilla korjausoperaatioilla. Nykyinen Gammelbackan lähiö mukailee jossain määrin Aallon kaavaluonnoksia sommittelussa ja tiestössä. Varsinkin koalueeksi tarkoitettun osion osalta nykyinen Gammelbacka muistuttaa Aallon suunnitelmia. Aallon sanouduttua sopimuksesta irti, on

⁸⁴ Tässä tutkimuksessa myöhemmin Haka.

⁸⁵ Schildt, 1990, 285.

⁸⁶ Hoffman 2008. Biografiakeskuksen verkkoaineisto; Tuuri 1998, 47.

⁸⁷ Nurmi 2010, 26.

⁸⁸ Tuuri 1998, 47.

⁸⁹ Nurmi 2010, 26.

⁹⁰ Schildt 1994, 232–234.

⁹¹ Aalto 1966.

⁹² Schildt 1990, 287; Rautsi 1998, 182–183.

Hakan ollut järkevää käyttää pitkälle tehtyä asemakaavoitusta pohjana rakentamiselle – mutta suoraviivaisempana ja yksinkertaistetumpana versiona. Gammelbacka ei myöskään toteutunut samassa mittakaavassa kuin Aalto oli sen tarkoittanut toteutettavan. Vaikka toteutuksessa on jäljellä muistumia Aallon suunnitelmasta, ei sitä voida enää kutsua samaksi suunnitelmaksi (kuva 2). Vuonna 1996 Gammelbackasta tuli yksi Suomen ensimmäisistä aluesaneerauskohteista⁹³.

Göran Schildt luettelee kolme edellytystä, jotka hän näkee olevan arkkitehtoniselle mestariteokselle välttämättömiä: sosiaalinen tilaus, oikea tekijä oikealla paikalla ja oikea ajankohta, jossa psykologiset ja taloudelliset tekijät ovat hankkeelle suotuisat.⁹⁴ Gammelbacka on toteutumattomana jäänyt suhteellisen vähäiselle huomiolle Aallon tuotannossa, vaikka esimerkiksi Schildt ylistää sen olleen Kivenlahti-Soukan ohella Aallon kaavoitusurallaan saavuttama huippu.⁹⁵ Gammelbackan toteutumattomuus voidaan Laaksosen jaottelun mukaan luokitella toteutumattomaksi toimeksiannoksi. Toteutumisen esteeksi tulivat Gammelbackassa liian kalliiksi muodostuneen elementtitekniikan käyttö sekä sopimattomuus asuntohallituksen aravalainoitusjärjestelmän ehtoihin.⁹⁶

Aallon kestävään rakennustapaan ja maisemälähtöisyyteen perustuneet suunnitteluperiaatteet olivat 1960-luvulla vieraita käsitteitä. Lopulta ne muodostuivat esteeksi ajassa, jolloin elementtitekniikkaa haluttiin kehittää lyhytnäköisesti taloudellisen hyödyn, alhaisten kustannusten ja nopean rakentamisen tavoittelemiseksi. Jussi Rautsin mukaan Aallon laatima kaupunkisuunnitelma oli aikaansa edellä, eikä voimassa ollut rakennuslaki pystynyt tukemaan sen toteutumista.⁹⁷ Schildt on jopa pohtinut, olisiko Gammelbackan ja Kivenlahti-Soukan toteutumisella ollut kohottava vaikutus myöhempään kaupunkisuunnitteluun Suomessa, niin vahvan jäljen rakennusliikkeiden myönteisyys tehokkaaseen elementtirakentamiseen jätti suomalaisen asuntokantaan.⁹⁸

⁹³ ks. Junttila & Klockars 1996.

⁹⁴ Schildt 1990, 288.

⁹⁵ Schildt 1990, 283.

⁹⁶ Rautsi 1998, 182–183; ks. myös Rautsi 1984. THO/HY.

⁹⁷ Rautsi 1998, 182–183.

⁹⁸ Schildt 1990, 287.

Toteutumaton suunnitelma on lähes aina jossain määrin keskeneräinen. Vaikka suunnitelma olisi paperilla valmis, voivat sen olemus tai yksityiskohdat muuttua vielä rakennusvaiheessa oleellisesti. Suunnitelman toteutumattomuus tarjoaa Gammelbackan kohdalla mielenkiintoisen tutkimuspohjan. Laaksonen on todennut viimeistelemättömien suunnitelmien antavan mahdollisesti selvemmän kuvan arkkitehtonisista ajatuksista suunnitelman takana, kuin taloudellisin kompromissein rakennetuksi saatetuissa töissä olisi hahmotettavissa.⁹⁹ Tämän väittämän varjossa onkin mielenkiintoista tietää tutkimuksen edetessä, kuinka pitkälle Gammelbackaa ehdittiin vuosien 1966–70 aikana suunnitella ennen kuin ristiriita rahoituksen kanssa paljastui. Laaksosen ajatusta mukailten voidaan myös olettaa kohteen arkkitehtonisten periaatteiden olevan selvimmillään, mitä aikaisemmin suunnittelutyö keskeytyy.

2. Kokeellisuus Alvar Aallon tuotannossa

Koekaupunkitutkielma, koekaupunki, koetalo, laboratoriotyöskentely: Aallon tuotantoon tutustuttaessa ei koe-tematiikkaa voi ohittaa. Gammelbacka ei suinkaan ole ainoa kokeelliseksi nimetty suunnitelma, eivätkä kokeilut ja koelaboratoriot olleet Aallolle satunnaisia, silloin tällöin mieleen putkahtavia päähänpistoja, vaan koko uran ajan esiin tuleva teema.¹⁰⁰ Aallon uran voi nähdä uudistusten, keksintöjen ja kokeilujen sikermänä. Hänen on kerrottu ammentaneen tietoa teknisistä innovaatioista aina nuoruusvuosista vanhoihin päiviin asti *Keksintöjen kirjan*¹⁰¹ maailmasta.¹⁰² Kekseliäisyydestä ja luovuuden käytöstä on lisäksi esimerkkinä vuosien 1934–1965 aikana saadut seitsemän eri patenttia, joista osa patentointiin myös ulkomailla. Tärkeimpinä Aallon patenteina pidetään puuntaivutusmenetelmiä, joita on hyödynnetty huonekalujen teollisessa tuotannossa.¹⁰³

⁹⁹ Laaksonen 2002, 3.

¹⁰⁰ Schildt 1985, 178.

¹⁰¹ *Uppfinningarnas bok. Översigt af det industriella arbetets utveckling på alla områden.* 1873 Stockholm (Keksintöjen kirja – Katsaus teollisuustyön kehitykseen kaikilla aloilla.). Kirja käsittelee rakennustaidetta alueena, jonka kehitystä keksinnöt vievät eteenpäin. Schildt 1982, 194.

¹⁰² Schildt 1982, 194.

¹⁰³ Patentti ja rekisterihallituksen Internet-sivu.

Kuten kokeelliseen otteeseen kuuluu, kokeilujen tekeminen sisältää myös epäonnistumisen riskin. Kaikki Aallon kokeilut eivät ole olleet menestyksiä: ilman perustuksia rakennetussa saunassa Muuratsalon koetalossa (1952–54) ikkuna- ja oviaukot vääntyivät vuodenaikojen tahtiin ja Finlandia-talon päällystäminen italialaisella marmorilla ei ollut pitkällä tähtäimellä kestävä ratkaisu.¹⁰⁴ Suureen osaan Aallon suunnittelutöistä, mukaan lukien hänen kuuluisimmat työnsä, on kuulunut ainakin jossain määrin kokeilun mentaliteetti: Esimerkiksi Paimion parantola (1932) toimi muun muassa uusien rakennusteknisten ratkaisujen ja valaistuksen kokeilukenttänä.¹⁰⁵ Myös Villa Mairean (1938–39) on tulkittu toimineen muun muassa eräänlaisena avoimen, soljuvan sisätilan laboratoriona sekä eri muotoilu- ja materiaaliratkaisujen kokeellisena projektina.¹⁰⁶

Aalto kuvasi kokeellisen suunnitteluotteen olevan leikkilisen mentaliteetin ottamista mukaan suunnittelutyöhön. Kokeilujensa kautta hän haki vastapainoa hyötyä korostaville ja taloudellisuuteen painottuneille näkemyksille rakentamisessa.¹⁰⁷ Yksi merkittävimmistä Aallon kokeilukohteista on hänen Muuratsaloon toteuttamansa oma kesähuvila ja ateljee, joka samalla toimi laboratorisena kenttänä. Pääosin Aalto rajoitti kokeilunsa yhdeksi tai kahdeksi innovaatioksi per rakennuskohde, mutta Muuratsalossa, omassa kohteessaan, hän sai toimia niin vapaasti kuin halusi.¹⁰⁸ Tavallisen rakennustehtävän puitteissa näin suuri kokeilujen määrä olisi ollut mahdotonta. Arkkitehti-lehdessä vuonna 1953 kuvatessaan Muuratsalon rakennusperiaatteita hän perusteli kokeilujen olevan tarpeellisia yksitoikkoisen ympäristön välttämiseksi:

Vasta sitten kun rakennuksen konstruktiiiviset osat, niistä loogisesti johdetut muodot ja empiirinen tietous väritetään sillä, mitä vakavassa mielessä voimme kutsua leikiksi, taiteeksi, olemme oikealla tiellä. Tekniikan ja talouden tulee aina olla yhdistettyinä elämää rikastuttavaan charmiin.¹⁰⁹

Perinteisesti arkkitehtien kesäasunnot ovat olleet turvallinen tapa toteuttaa suunnittelijan omia ihanteita ja tavoitteita, ilman ulkopuolisen tilaajan asettamia fyysisiä ja taloudellisia

¹⁰⁴ Schildt 1990, 263–264.

¹⁰⁵ Koho 1998, 35–38.

¹⁰⁶ Schildt 1985 142, 153–161; ks. Kervanto Nevanlinna 2005, 209.

¹⁰⁷ Aalto 1953.

¹⁰⁸ Schildt 1990, 266.

¹⁰⁹ Aalto 1953.

rajoituksia. Myös suurempia kokeellisiksi laskettavia kokonaisuuksia, kuten Espoon Tapiola (1950–60-luvut), on onnistuttu rakentamaan monia yhteiskunnan eri osia edustavien järjestöjen avulla.¹¹⁰ Kokeilujen ansiosta arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun on mahdollista kehittyä ja saada uusia suuntia. Modernismi mullisti arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun uudistusten ketjuksi, jolle leimallista oli muutoksen nopeus. Kokeilut kuuluvat varsinkin rakennustekniikan kehitykseen – niin myös Gammelbackan tapauksessa. Rakennustekniikan kehittyessä paitsi arkkitehtien myös rakennuttajien into kokeellisuuteen lisääntyi.

Gammelbackan koerakentamisen alue ei ollut ainoastaan yksittäinen tapaus Hakan historiassa. Hakan oli tarkoitus testata uuden rakennustekniikan mahdollisuuksia esimerkiksi jo Helsingin Pihlajamäen (1959–65) rakentamisessa. Arkkitehti Sulo Savolainen teki Hakan alueelle luonnokset kolmikerroksisesta koetalosta, mutta aikapulan vuoksi suunnitelmasta luovuttiin.¹¹¹ 1960-luvulla kokeellisuutta nähtiin useissa rakennusprojekteista rakennustekniikan kehittymisen myötä. Esimerkkejä vuosikymmenen kokeellisista projekteista ovat muun muassa arkkitehti Esko Korhosen kokeellinen kerrosrivitalo (1963) Pihlajamäessä ja arkkitehti Aarno Ruusuvuoren puuelementeistä Marimekolle suunnittelema Marisauna (1968).¹¹² Tänä päivänä kokeellisuus tulee vastaan usein esimerkiksi etsittäessä ekologisia ja energiatehokkaita rakentamisen ratkaisumalleja sekä asuntomessujen yhteydessä.¹¹³

2.1 Koekaupunkisuunnitelmia ulkomailta ja Suomessa

Saksassa tehtiin 1920-luvun lopussa koeasuntoalueita, joissa kaupunkisuunnittelun uusia ihanteita kokeiltiin todellisuudessa. Näihin osallistuivat esimerkiksi Bauhausin perustaja Walter Gropius sekä Bruno Taut ja Ernst May. Kansainvälisesti merkittävä koealue oli 1927 Stuttgartin Weisenhoffiin rakentunut asuinalue, johon suunniteltiin uuden ajan prototyypirakennuksia usean tunnetun arkkitehdin voimin Le Corbusier ja Mies van der

¹¹⁰ Salokorpi 1992, 156.

¹¹¹ Savolainen 2003, 149.

¹¹² Pihlajamäen arkkitehtuuripolku. Helsingin kaupungin lähiöprojektin verkkomateriaali; Arkkitehtiesittely: Aarne Ruusuvuori. Suomen rakennustaiteen museon verkkomateriaali.

¹¹³ Esimerkiksi Asumisen rahoitus ja kehittämiskeskuksen Asumisen uudistaminen-projekti haluaa tukea innovatiivisia kokeiluhankkeita. ks. Asumisen uudistaminen. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen verkkojulkaisu; Ks. Asuntomessujen koetalot ja kokeileva rakentaminen. Suomen asuntomessujen Internet-sivu.

Rohe mukaan lukien.¹¹⁴ Koekaupungit toimivat samalla mallikaupunkeina kaupunkien kehitykselle ja tasa-arvoisen ympäristön suunnittelulle. Ajatus koekaupungeista henkii CIAM:n kongressien ja funktionalismin uudistushenkeä ja parempien ratkaisujen etsimistä. Funktionalistisen arkkitehtuurin päämääränä oli paremman tulevaisuuden luominen.¹¹⁵ Koekaupunkiajattelu sekoittuu jossain määrin mallikaupunkisuunnitelmiin. Näiden erottaminen toisistaan ei ole aina yksinkertaista. Käsittelen mallikaupunkiaspektia Gammelbackan kohdalla lisää päätäntöä edeltävässä luvussa.

Sveitsissä 1928 perustettu CIAM eli Congr s Internationaux d'Architecture Moderne oli avantgardistinen arkkitehtien yhteenliittymä. Arkkitehtuurin eliittin  itseän pitävän ryhmän tarkoituksena oli kehittää modernia arkkitehtuuria ja kaupunkisuunnittelua ja uudistaa niitä palvelemaan paremmin yhteiskunnallisia tarpeita.¹¹⁶ Myös Aalto kuului CIAM:n joukkoon ja osallistui ryhmittymän kokouksiin, joissa solmi samalla yhteyksiä modernismin pioneerien kanssa. CIAM:n neljännessä kongressissa 1933 oli tarkastelun kohteena 33 toteutumattomaa koekaupunkitutkielmaa. Näiden kokeilukaupunkien rakentaminen oli keskeytynyt taloudellisen kriisin takia, CIAM:n jäsenten vaikutusvallan puuttumiseen ja joissain tapauksissa lains ad nt  esti kokeilujen aloittamisen ja ryhtymisen kokeiluihin laajemmassa mittakaavassa.¹¹⁷

Yhdysvalloissa Aalto teki 1940-luvun alussa koekaupunkisuunnitelman Massachusetts Institute of Technologyssa (MIT). Rautsin mukaan tämä MIT-koekaupunkisuunnitelma eli projekti *An American Town in Finland* aloitti Aallon kokeellisten kaupunkisuunnitelmien sarjan, jonka Gammelbacka vuorostaan p atti vuonna 1970 p  dytty n n toteutumattomaksi.¹¹⁸ MIT-projektin p am ar n  oli luoda asumisen ratkaisuja luovutetuilta alueilta lähteneiden suomalaisten asuttamiseksi ja se oli tarkoitus toteuttaa amerikkalaisen p aoman turvin.¹¹⁹ Aalto näki koko projektin mahdollisuutena toimia kansainvälisenä jälleenrakentamisen esimerkkilaboratoriona, jossa yhdistyisi tutkimus, opetus ja oikea elämä. Laboratorion tuloksista olisi ollut mahdollista saada

¹¹⁴ Hurme 1991, 49–50.

¹¹⁵ Saarikangas 2002a, 285.

¹¹⁶ Mumford 2000.

¹¹⁷ Hurme 1991, 43.

¹¹⁸ Rautsi 1984, 54. THO/HY.

¹¹⁹ Standertskjöld 1997, 30.

maailmanlaajuisia ratkaisumalleja esimerkiksi sodan tai luonnon katastrofien aiheuttamiin asunto-ongelmiin.¹²⁰

Suomeen pystytettävään MIT-koekaupunkiin oli tarkoitus rakentaa valikoima pientaloja ja kytkettyjä pientaloja käyttäen kaikkia mahdollisia elementtiyhdistelmiä. Alue olisi tullut toimimaan laboratoriomaisena testauskenttänä ulkoilmassa ja se olisi mahdollistanut pitkäaikaisen tutkimuksen talojen käytön muutoksista ja rakennusten kestävyysdokumentoinnista (kuva 3).¹²¹ Aalto oli tarkoittanut koekaupungin toteutettavaksi Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelman (1940–42) alueelle.¹²² Kokeilut eivät olleet ainoastaan teknisten tekijöiden, kuten rakennusaineiden testausta, vaan koko rakennetun ympäristön tarkastelua sodanjälkeisen ajan uusien tarpeiden pohjalta.¹²³ Suunnitelmassa oli esitetty monipuolisesti eri asuntotyyppisiä, mutta samalla siitä kuitenkin huokui tekniikan henki esimerkiksi rakennusten geometrisessa sommittelussa.¹²⁴ Amerikkalainen kaupunki Suomessa ei toteutunut, vaikka sen amerikkalaisten rahoittajien reaktiot olivat olleet positiivisia. Toteutumattomuuteen vaikutti Suomen geopoliittisesti muuttunut asema maailman sodan kynnyksellä. Korvenmaa pitää toteutumattomuudesta huolimatta Aaltoa yhtenä tärkeimmistä yksittäisistä innovaatioiden tuojana Suomeen ajankohtana, jolloin suuri tarve kohtasi teknisen taidon.¹²⁵

MIT-projektin ja Gammelbackan välissä Aalto suunnitteli myös muita kokeellisia alueita. Varkauden talotehtaalle suunnittelemiensa talovaihtoehtojen yhteydessä 1940-luvun alussa Aalto ehdotti koekylän rakentamista Varkauden liepeillä sijainneeseen Savonmäkeen, jossa talovaihtoehtoja pystyttäisiin kokeilemaan käytännössä. Koekylän myötä talotehdas olisi havainnollistanut asiakkailleen asumisen mahdolliset vaihtoehdot eräänlaisen asuttomessualueen tapaan.¹²⁶ Aalto suunnitteli Lapissa Kemi- ja Ounasjokilaaksojen aluesuunnitelman yhteydessä 1950-luvulla koekylän (käytetty myös termiä mallikylä), jonka päämääränä oli löytää keinoja ihmisten pysyttämiseksi

¹²⁰ Korvenmaa 1998, 82.

¹²¹ Korvenmaa 1998, 82.

¹²² Rautsi 1998, 172.

¹²³ Rautsi 1984, 139. THO/HY.

¹²⁴ Nikula 1998, 164.

¹²⁵ Korvenmaa 1998, 82.

¹²⁶ Schildt 1990, 55.

maaseudulla modernisoidun maatalouden varassa.¹²⁷ Muiden koekaupunkisuunnitelmien ohella myöskään nämä kaksi koekylää eivät lopulta toteutuneet. 1960-luvun puolivälissä Aalto teki Espoon Kivenlahti-Soukkaan kaupunkisuunnitelman, jota on myös pidetty kokeellisena. Kivenlahti-Soukan peruseriaatteet muistuttavat Gammelbackaa, mutta se on selvästi laajempi kokonaisuus.¹²⁸ Kivenlahti-Soukan oli tarkoitus olla 80 000 asukkaan satelliittikaupunki Tapiolan tapaan Helsingin läheisyydessä ja niin sanottu malli kaupungistumisen ratkaisuksi (kuva 4).¹²⁹

Vuonna 1966 Aalto sai toimeksiannon Gammelbackan asuinalueen suunnittelusta. Maantieteellisesti ja maisemallisesti suotuisat olosuhteet Gammelbackassa eivät yksinään riittäneet Aallolle Hakan toimeksiantoon suostumiseksi. Suunnittelutyön ehdoksi hän asetti joustavan standardisoinnin vapaan kokeilun alueen ensimmäisessä vaiheessa eli eräänlaisessa koekaupunkiosiossa. Haka suostui tähän ehtoon ja viranomaiset myönsivät alueelle vapauksia yleisistä normeista. Näin saatiin Gammelbackassa mahdollisuus tehdä alueen yhdestä osasta erityisesti kokeiluihin soveltuva.¹³⁰ Gammelbackan selvityksissä kerrotaan alueesta erotettavan noin sadan hehtaarin osio kaavallisesti riippumattomaksi kentäksi, joka vahvistettaisiin niiltä osin, mikä oli tarpeellista yleiskaavan puitteissa. Tällöin koealueen sisäinen muunneltavuus pysyi yhä joustavana.¹³¹

Aalto oli esittänyt huolensa asuntojen massatuotannosta Asuntoreformiyhdistyksen informaatioillassa vuonna 1964. Puheessaan Aalto oli ehdottanut kokeilukaupungin rakentamista, jotta asumisen ratkaisuja voitaisiin testata ennen yksipuolista massatuotantoa. Kokeilukaupungin rakentamista Aalto perusteli mahdollisuutena tarkkailla uusien tekniikoiden vaikutusta ja kelvollisuutta todellisessa mittakaavassa. Hänen mukaansa määrän sijasta olisi keskityttävä laadun parantamiseen. Tämä olisi mahdollista joustavan standardisoinnin avulla, jolloin rationalisointi seuraisi samalla luonnon ja ihmisen asettamia vaatimuksia. Aalto karsasti utopistista suunnittelua ja laboratoriomaista testausta. Hän näki koekaupungin olevan Suomen olosuhteissa oikea ratkaisu. Koekaupungin toteuttaminen oli hänen mielestään tulevaisuuden

¹²⁷ Schildt 1990, 280; Lukkarinen 1998, 49–50.

¹²⁸ Rautsi 1998, 181; Schildt 1994, 28.

¹²⁹ Schildt 1994, 27–28.

¹³⁰ Schildt 1990, 285–286.

¹³¹ Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

asuntotutkimuksen tärkeimpiä tehtäviä.¹³² Aallon kannanotto koekaupungin rakentamisen puolesta enteilee kaksi vuotta myöhemmin aloitettuja Gammelbackan suunnitelmia.

2.2 Alvar Aalto etsi asumisen uusia ratkaisuja koealueilla

Aallon mukaan arkkitehtuurilla ei ollut mahdollisuuksia edistyä ilman kokeiluja.¹³³ Vaikka Aalto uusiutui suunnittelutöidensä mukana, uudistaminen ja innovatiivisuus eivät olleet Aallon suunnittelulle itsetarkoituksellisia. Hän näki arkkitehdilla olevan vastuun, jossa luovan yksilön ajattelussa tapahtuvat muutokset eivät saa liian kovalla kädellä tuhota yhteiskunnan jo olevia rakenteita.¹³⁴ Schildt on tulkinnut yhdeksi Aallon arkkitehtuurin perussäännöksi empiristisen periaatteen, jossa kaikkia keksintöjä oli kokeiltava käytännössä ja parannettava asteittain kokeilemalla.¹³⁵ Empirismissä tieto perustuu aistihavaintoihin ja kokemukseen. Tieto saadaan kokemusperäisen tutkimuksen avulla.¹³⁶ Aallon kaikkien rakennusten voidaan nähdä olleen jossain määrin tilapäisiä ja paranneltavissa ja muunneltavissa kohti parasta mahdollista ratkaisua, joita voitiin käyttää myöhemmin suunnittelutöissä. Kokeilemisen päämääränä ei ollut pyrkiä aina taloudellisimpiin ja teknisimpiin ratkaisuihin, vaan pyrkimys elämänlaadun parantamiseen.¹³⁷ Gammelbacka joustavan elementtitekniikan kehittelyineen on osoitus Aallon kiinnostuksesta uusinta tekniikkaa kohtaan, mutta ei ilman puntarointia.

Kokeellisuus on yksi Gammelbackan lähiösuunnitelman tärkeimmistä piirteistä. Gammelbackaa koskevissa selostuksissa Aalto kutsuu suunnittelualueen kokeellista osiota ruotsinkielisessä tekstissä koealueeksi (*experimentfält*)¹³⁸ ja suomenkielisessä pelkästään kentäksi.¹³⁹ Piirustuksissa Gammelbacka on nimetty koekaupungiksi.¹⁴⁰ Koekaupunki-tematiikka tulee myös esille hänen puheessaan Asuntoreformiyhdistyksen informaatioillassa, jota Hufvudstadsbladet on referoinut. Jo artikkelin otsikko ”*Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning*” tukee käsitystä suuremman

¹³² Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

¹³³ Schildt 1990, 229.

¹³⁴ Koho 1998, 126.

¹³⁵ Schildt 1985, 177–178.

¹³⁶ Lähdesmäki, Tuuli et al. 2009.

¹³⁷ Schildt 1985, 177–178.

¹³⁸ Voidaan myös suomentaa koekenttä.

¹³⁹ En kort promemoria angående Haka-områdets bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966; Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

¹⁴⁰ Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.

koealueen suunnittelemisesta. Samassa artikkelissa Aallon on lainattu käyttäneen koekaupungin (artikkelissa *experimentstad* ja *försökstad*) lisäksi myös käsitteitä koe yhdyskunta (*experimentsamhälle*) ja koealue.¹⁴¹

Gammelbackan oli tarkoitus toimia koekenttänä elementtitekniikan käytölle asuinrakentamisessa. Aalto oli suhtautunut asuntopuunnittelun rationalisointiin varauksellisesti. Varsinkin monotonisesti käytettynä hän näki elementtitekniikan olevan vaarana inhimilliselle asuinympäristölle. Aalto kuitenkin uskoi myös mahdollisuuden luoda hyvää kaupunkiympäristöä elementeillä, mutta vain siinä tapauksessa, että niitä käytettäisiin joustavaan tapaan: ”Ei ole suinkaan selvää, että tehdasvalmisteinen rakentaminen estää joustavan, riittävää vaihtelua tarjoavan kaupunkirakentamisen”. Riittävän moninaisella vaihtelevuudella ja maiseman luonteeseen soveltuvilla elementeillä voitaisiin hänen mukaansa luoda edellytykset ”orgaanisesti oikeaan ja rytmilliseen kaupunkimuotoon”.¹⁴² Riittävällä joustavuudella standardisointi saisi inhimillisemmän lisän. Tarpeeksi suuri muunneltavuus standardisoinnissa oli keino sopeuttaa rakentaminen luontoon ja huomioida ihmisten erilaiset tarpeet.¹⁴³ Rakennusmateriaalien ja -osien standardisoinnilla oli mahdollista laajentaa käytettävien vaihtoehtojen lukumäärää ja luoda samalla järjestelmällisyyttä rakennustaiteeseen ilman kaavamaisuutta.¹⁴⁴

Gammelbackassa pieni koealue olisi antanut edellytykset elementtitekniikan mahdollisuuksien tutkimiseen ja kokemusten keräämiseen (kuva 5). Koealueelta saatuja tuloksia oli tarkoitus käyttää jatkokehittelyn tapaan muun asuntoalueen rakennusvaiheissa.¹⁴⁵ Asemakaavahahmotelmista näkyy, että Aallon Gammelbackaa varten tekemien suunnitelmien pääpaino on juuri alueen ensimmäisessä vaiheessa eli koekaupunkiosiossa. Tämä kortteli on korostetun viimeistelty asemakaavallisesti verrattaessa koko asuinalueeseen, sillä se oli tuleva olemaan perustana sekä lähtökohtana koko alueen rakentumiselle. Suuressa mittakaavassa Aalto on käsitellyt Gammelbackaa

¹⁴¹ Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

¹⁴² Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

¹⁴³ Standertskjöld 1997, 30.

¹⁴⁴ Koho 1998, 46.

¹⁴⁵ Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

koko ajan yhtenäisenä kokonaisuutena poikkeuksellisista toimenpiteistä huolimatta. Ainoastaan rakennusten sommittelu on jätetty vain luonnostasolle.¹⁴⁶

Aallon oli tarkoitus saada Gammelbackassa vihdoinkin mahdollisuus joustavan standardisoinnin kokeilemiseen suuressa mittakaavassa – aihe, joka oli askarruttanut hänen mieltään jo pitkään.¹⁴⁷ Schildtin mukaan 1950-luvulla toteutunut Tapiola, jossa kokeiltiin uusia kaupunkisuunnittelun aatteita ja rakennusmenetelmiä oli jossain määrin samantapainen rakentamisen laboratorio, josta Aalto itse oli pitkään kirjoittanut ja haaveillut juuri esimerkiksi MIT-kokeilukaupungin yhteydessä.¹⁴⁸ Myös Mikkola mainitsee Tapiolan koekaupunkina ja tärkeimpänä urbanismin saavutuksena Suomessa.¹⁴⁹ Aalto ei kuitenkaan päässyt osallistumaan mallikaupunkinakin pidetyn Tapiolan suunnitteluun kuin seitsemän pistetalon verran, vaikka oli tuolloin yksi maan johtavista arkkitehdeistä.¹⁵⁰ Tämä tuskin vähensi Aallon haluja suunnitella kokonaan kokeellinen asuinalue.

Esa Laaksosen mukaan Aallon taustalla oleva klassinen koulutus ja kansanomaisten piirteiden viljely hänen arkkitehtuurissaan osoittavat, ettei Aalto ollut kokeilija.¹⁵¹ Laaksonen on oikeassa siinä mielessä, että rakennukset ovat suhteellisen kestäviä eikä Aalto ole lähtenyt mukaan utopistiseen hullutteluun. Kokeellisuuden tema Aallon töissä ei kuitenkaan mielestäni poista Aallon asemaa suomalaisen rakentamisen traditioiden jatkajana. Aallon kaupunkisuunnitteluun liittyvissä töissä kokeellisuus näyttäytyy uusien ratkaisujen esiin tuomisena ja uuden tekniikan testauksena todellisessa elämässä.

Gammelbackaa ja MIT-koekaupunkia yhdistää tavoite välttää kokeilemisen, eli eräänlaisen esityön, avulla tekniikan kehityksestä aiheutuvia vaaroja, kuten yksitoikkoiseksi rakennettua ympäristöä.¹⁵² Molemmat näistä, sekä edellä mainitsemani muut kokeelliset kaupunkisuunnitelmat, ovat yhtä lailla valjastettu koekäyttöön kuin asumistarkoitukseen. Asuntoreformiyhdistyksen kokouksessa 1964 Aalto oli pohtinut,

¹⁴⁶ Gammelbackan asemakaavahahmotelma 14.9.1966; Gammelbackan luonnos 27.1.1970. Pk/AAM.

¹⁴⁷ Schildt 1990, 285–286. Aallon mielenkiinnosta joustavan standardisoinnin kehittämistä kohtaan kirjoitan myöhemmin tutkimuksessani.

¹⁴⁸ Salokorpi 1992, 156.

¹⁴⁹ Mikkola 1978, 92.

¹⁵⁰ Aalto suunnitteli seitsemän tornitaloa Harjuviitaan 1961–67. Schildt 1994, 242.

¹⁵¹ Laaksonen 2011. Tuomas Enbuske - Sivistyksen käsikirja. Arkkitehtuuri. TV1/YLE.

¹⁵² Aalto, A. 1941; Rautsi 1998, 181.

että etsittäessä parempia ratkaisuja asumiseen laboratorio-ohjelma ei toimi maamme olosuhteissa sen kalleuden vuoksi. Sen sijaan hän näki Suomen olevan loistava paikka koalueen rakentamiseen.¹⁵³ MIT-koekaupungin laboratoriomainen ympäristö onkin muuttunut Gammelbackan suunnitelman kohdalla oikeaksi kaupunkisuunnitelmaksi: Siinä, missä MIT-koekaupunki oli kokonaan laboratoriomainen kohde valjastettuna kokeellisiin tarkoituksiin, oli Gammelbackassa tarkoitettu kokeiluun ainoastaan alueen yksi osio, jonka avulla koko alue kehittyisi. MIT-koekaupunki oli ohjelmallisilta lähtökohdiltaan selvästi rationaalisempi, kenttämainen ratkaisu, jossa erilaisia tyyppiratkaisuja pystyttäisiin testaamaan, Gammelbacka sen sijaan on yhteen paikkaan suunniteltu asuntoalue.

Kokeilualueet eivät olleet Aallolle vain tutkimuskenttiä, vaan niihin kuului vaikutusten tarkkailu käytännössä eli alueiden toimiminen samanaikaisesti oikeassa käyttötarkoituksessaan.¹⁵⁴ Kokeilu sisältää siis myös käsityksen ihmisten laboratoriollisesta käytöstä positivismiin tieteellisessä hengessä. Aallon humaani suunnitteluote liian monotonista ympäristöä vastaan henkii toisaalta myös kaupunkisuunnittelun sosiologisista suuntauksista, jossa suunnittelu ei enää näyttäytynyt puhtaana insinööritieteenä vaan monitasoisena toimenpiteenä.¹⁵⁵ Koerakentaminen ja tutkimuslaitosajatus koekaupunkien yhteydessä pitävät sisällään kaupungin ja asunnon määrittelyn tieteellisesti ratkaistavissa oleviksi ongelmiksi.¹⁵⁶ Asuntoreformiyhdistyksen kokouksessa Aalto oli pohtinut kokeiluyhdyskunnan olevan hyvä keino tarkkailla todellisuudessa rakentamisen rationalisoinnin vaikutusta ja toimintojen kelvollisuutta.¹⁵⁷ Gammelbackan koalueella oli tarkoitus tutkia esivalmistetun elementtirakentamisen vaikutusta kaupunkimiljööseen.¹⁵⁸ Tosin sitä Gammelbackan suunnitelman selvitys eikä puhe Asuntoreformiyhdistyksen kokouksessa eivät kerro, miten tutkinta ja tarkkailu koalueilla tehtäisiin. Ne eivät myöskään kerro millä aikataululla tuloksia koalueesta odotettiin ja milloin muu alue olisi voitu rakentaa.

¹⁵³ Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

¹⁵⁴ Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

¹⁵⁵ Jauhiainen 1995, 41–42.

¹⁵⁶ Nikula 1998, 164.

¹⁵⁷ Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

¹⁵⁸ Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

3. Lähiörakentamiseen johtaneet tekijät Suomessa

Tutkimuskohteen suunnittelun ajankohdan vuodet 1966–70 liittyvät tiiviisti sekä yhteiskunnalliseen muutokseen, tekniseen kehitykseen että suomalaisessa ja kansainvälisessä kaupunkisuunnittelussa tapahtuneeseen ideologiseen murrokseen. Nämä kaikki yhdessä muokkasivat voimakkaasti suomalaista kaupunkirakennetta. Kaupungistuminen ja muuttoliike maaseudulta teollisuus- ja väestökeskittyymiin johtivat 1960-luvun alkuun mennessä uuteen asutopulaan – juuri kun sotien jälkeisestä asutopulasta oli selvitty. Muuttovirtojen suunta oli selkeä teollistumisen ja maatalouden työpaikkojen vähentymisen myötä: maalaiskunnista kohti kaupunkeja ja pohjoisesta kohti etelää. Suomalaisia suuntasi myös Ruotsiin paremman työn ja elintason toivossa.¹⁵⁹

Yksi modernin kaupunkisuunnittelun pyrkimyksistä oli ihmisten elinolojen parantaminen. Keskustojen asuntoja pidettiin ahtaina, puutteellisesti varustettuina ja vanhanaikaisina: lähiörakentamisen nähtiin olevan ratkaisu kaupunkien epäterveellisille asumisolosuhteille.¹⁶⁰ 1960–70-lukujen nopean ja määrällisesti suuren elementtirakentamisen myötä modernista asunnosta ja asumisen ideaaleista tuli koko kansan normi, kun se vielä vuosisadan alkupuolella oli ollut vain varakkaiden ja keskiluokan tavoitettavissa.¹⁶¹

Sisäisestä muuttoliikkeestä johtuneeseen asutopulaan haettiin keskitettyä ja tehokasta ratkaisua, jotta kaupungistuminen ei aiheuttaisi kaupunkien reuna-alueille hallitsematonta slummiutumista. Sirkka Wegelius on tiivistänyt kaupungistumisen ongelman ratkaisupyrkimykset kolmeen mahdolliseen tapaan:

- 1) Olemassa olevan kaupunkirakenteen tehostaminen ja tiivistäminen kaupungin rajojen sisäpuolella.
- 2) Jatkamalla kaupunkirakennetta säteittäisesti ulospäin ja luoden näin kiinteästi kaupunkiin liittyviä kaupunginosia.
- 3) Muodostamalla kaupungin rajojen ulkopuolelle erillisiä yhdyskuntia itsenäisiksi tai kaupungista riippuvaisiksi alueiksi.¹⁶²

¹⁵⁹ Mäkiö 1994, 15.

¹⁶⁰ Saarikangas 2002b, 57.

¹⁶¹ Saarikangas 2002a, 343.

¹⁶² Wegelius 1997, 44.

Suomessa sovellettiin kaikkia näitä strategioita, mutta viimeksi mainitusta tuli vallitsevin.¹⁶³ Aallon saama toimeksianto Gammelbackaan on esimerkkinä kaupunkirakenteen ulkopuolelle suunnitellusta ratkaisuperiaatteesta, jossa yhdyskunta on riippuvainen itse kaupungista. Wegeliuksen mukaan tämän suuntauksen yleisyys johtui liikennevälineiden kehittymisestä ja autoistumisen yleistymisestä, maanomistusolosuhteista, rakennusteollisuuden kehittämisestä kohti suurempia yksiköitä ja arkkitehtien, insinöörien ja sosiologien kehittämisestä kaupunkisuunnittelumallista, jossa tavoiteltiin yleismaallisesti monistettavaa modernin ihanneyhdyskunnan prototyyppejä.¹⁶⁴ Orgaanisesti syntyneiden esikaupunkien tilalle tuli kerralla valmiiksi suunnitellut ja rakennetut yhtenäiset alueet.¹⁶⁵ Hajasijoitetut tytärkaupungit muodostuivat usein lähinnä suuriksi asuinalueiksi. Arkikielessä näistä alueista käytetään termiä lähiö.¹⁶⁶ Kaupunkikeskustan ulkopuolelle rakennettujen lähiöiden pääosassa on asuminen ja sen ratkaisut.¹⁶⁷

3.1 Lähiöperiaate ja modernin kaupunkisuunnittelun ideologiat

Riitta Hurmeen mukaan lähiö-käsitteen täsmällinen käyttö on ongelmallista, koska sanan merkitys on yleiskielessä laajempi kuin Otto-I. Meurmanin lähiöopissa ja Nykysuomen sanakirjan määrittelyissä.¹⁶⁸ Lähiö-käsitteen määritelmä vaihtelee lähteestä ja yhteydestä riippuen. TV1:ssä marraskuussa 2010 alkaneessa sarjassa *Tehtävä lähiössä* on lähiöksi nimetty myös niin sanottuja pioneerilähiöitä kuten Jyväskylän Rautpohja (1938–39).¹⁶⁹ Johanna Hankosen mukaan suomalaiset lähiöt ovat syntyneet vasta toisen maailmansodan jälkeen ja varsinaisesti 1950-luvulla Tapiolasta lähtien.¹⁷⁰ Tässä tutkimuksessa en ole tarttunut lähiö-määrittelyn problematiikkaan syvemmin, koska sitä on käsitelty jo kattavasti muissa tutkimuksissa.¹⁷¹ Tutkimuksessani Gammelbackan määrittelemisen lähiöksi on hyvin perusteltua, koska se on selvästi muusta kaupunkirakenteesta erillinen

¹⁶³ Wegelius 1997, 44.

¹⁶⁴ Wegelius 1997, 44.

¹⁶⁵ Salokorpi 1990, 34.

¹⁶⁶ Hankonen 1994, 19.

¹⁶⁷ Saarikangas 2002a, 394.

¹⁶⁸ Hurme 1991, 8.

¹⁶⁹ *Tehtävä lähiössä* 2010. TV1/YLE. Rautpohja edustaa funktionalismista asuinalue-suunnittelua ja keskieuropalaista siedlung-ajattelua, ei suoraan perinteistä lähiöajattelua. Saarikangas 2002a, 251–252.

¹⁷⁰ Hankonen 1994, 19.

¹⁷¹ ks. Hurme 1991, 7-9.

asuinalue ja siitä on löydettävissä Meurmanin määrittelylle ominainen soluperiaatteinen rakenne (kuva 6).

Gammelbacka oli lähiösuunnitelma, jonka tarkoitus oli vastata suunnitteluajanaan kaupungin laajenemispaineisiin. Lähiö mielletään tänä päivänä usein negatiivisena käsitteenä. Tämä näkyy esimerkiksi Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen vuosien 2008–2011 lähiöohjelmassa *Lähiöistä kaupunginosiksi*, jonka tavoitteena on lähiöiden kilpailukyvyyn lisääminen ja myönteisten mielikuvien ja lähiöiden alueidentiteetin vahvistaminen.¹⁷² Lähiöiden ja niiden rakentamiseen johtaneiden tekijöiden ymmärtäminen avaa näkymiä myös tulevaisuuden lähiöprojektien pohjaksi ja alueiden täydennysrakentamiseen. Käyn seuraavaksi läpi pääsuuntaviivoja modernin kaupunkisuunnittelun ja lähiörakentamisen kehittymisestä pohjustaen näin Gammelbackan ideologisen ja ihanteellisen perustan tulkintaa.

Modernin kaupunkisuunnittelun ja sen teorian syntyessä 1900-luvun alussa kaupunkisuunnittelu ymmärrettiin toimenpiteenä, jossa huomio kohdistui ennen kaikkea kaupunkirakenteen esteettiseen ja taiteelliseen laatuun. Tuolloin kaupunkisuunnittelu nähtiin arkkitehtuurin jatkumona, jossa kaupunkia katsottiin ylhäältä käsin, ja kaupunkisuunnittelun tehtävä oli maankäytön ohjaus. Kaupunkisuunnittelu ymmärrettiin taiteena ja kaupunkien muotoilemisena.¹⁷³ Kaupunkisuunnittelun todellinen käynnistyminen nykyaikaisessa mielessä voidaan liittää teolliseen kaupungistumiseen. Teollistumisen mukana tulleita ongelmia pyrittiin ratkaisemaan kaupunkisuunnittelulla. Ihanteellisia kaupunkisuunnitteluajatuksia oli esitetty jo aiemmin, mutta vasta itseoppineen englantilaisen suunnittelijan Ebenezer Howardin teos *Garden Cities of Tomorrow* (1898) jätti pysyvät jäljet kaupunkien kehitykseen.¹⁷⁴ Sen perusajatuksena oli estää kaupunkien hallitsematon leviäminen ja yhdistää maaseutu ja kaupunki, korostaen niiden parhaita ominaisuuksia (kuva 7).¹⁷⁵

Puutarhakaupunki oli erillinen, kaupungin keskustaan julkisin liikenneyhteyksin liittyvä yksikkö. Sitä ympäröi maatalousvyöhyke ja se jakaantui osiin, joten sitä on pidetty lähiön

¹⁷² Lähiöohjelma 2008–2011. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA:n Internet-sivut.

¹⁷³ Taylor 2005, 17–18.

¹⁷⁴ Kosonen et al. 1999, 22; Hall, T. 1991a, 249.

¹⁷⁵ Hurme 1991, 12–13.

alkumuotona.¹⁷⁶ Howardia ei niinkään kiinnostanut ihanteellisen puutarhakaupunki-ideaalin fyysinen olemus ja Raymond Unwin ja Barry Parker saivat vapaat kädet Howardin periaatteiden ilmentämiseen ensimmäisessä toteutuneessa puutarhakaupungissa Englannin Letchworthissa (1903).¹⁷⁷ Puutarhakaupunki poikkesi olennaisesti nykyajan yleisestä käsityksestä lähiöistä, mutta sen vaikutus on heijastunut pitkälle keskenään erilaisiin lähiökäsityksiin. Yhdysvaltalainen Clarence A. Perry esitti 1923 ensimmäisen kerran oman lähiöperiaatteen, jossa lähiö (*neighbourhood unit*) oli osana jatkuvaa kaupunkirakennetta ja rajautui liikenneväyliin (kuva 8). Kun Howardin puutarhakaupunkimallissa toiminnot sijoitettiin vyöhykkeittäin keskustan ympärille, Perryn mallissa lähiö kokonaisuudessaan oli palveluilla varustettua asumisvyöhykettä. Yhteisinä piirteinä molemmille periaatteille oli julkisten instituutioiden keskeinen sijainti ja luonnon ja maisemallisten tekijöiden osuus alueella. Perryn vaikutus suomalaiseen lähiörakentamiseen on ollut välillinen: lähiöperiaate kulkeutui 1940-luvulla esimerkiksi Lewis Mumfordin mukana ja välillisesti Ruotsin kautta suomalaisten arkkitehtien tietoisuuteen.¹⁷⁸

Samoihin aikoihin Perryn lähiöteorian kanssa nousi Euroopassa uudet funktionalistiset periaatteet kaupunkisuunnittelun keskiöön. Funktionalismi sai paljon vaikutteita puutarhakaupunkien periaatteista. Yhteistä niille oli terveellisuuden tavoittelu, luonnonläheisyyden korostus ja runsaat puistoalueet.¹⁷⁹ Funktionalismin lähestymistapa oli kuitenkin hyvin tieteellinen ja rationaalinen. Kaupunkisuunnitteluun liittyi toimintojen eriyttämisen ja hajauttamisen periaate: työpaikat, asuminen ja liikenne erotettiin toisistaan.¹⁸⁰ Kansainvälinen modernin arkkitehtuurin yhteenliittymä CIAM loi vuodesta 1928 lähtien funktionalismin ideologista pohjaa keskustan ulkopuolisten asuntoalueiden suunnitteluun. Teollisuus ja liikenneväylät erotettiin asumisesta. Funktionalismin toimintojen erottelua korostettiin suosimalla puistoväylien suunnittelua toimintojen väliin.¹⁸¹

¹⁷⁶ Hurme 1991, 35.

¹⁷⁷ Hall, T. 1991a, 248.

¹⁷⁸ Hurme 1991, 12–13, 35, 175.

¹⁷⁹ Vuorela 1991, 95.

¹⁸⁰ Virtanen 2003, 15–16.

¹⁸¹ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 8.

Modernin kaupunkisuunnittelun historiassa ideologiset sisällöt ovat vaihdelleet ja ovat olleet osittain toisilleen vastakkaisia. Hurmeen mukaan lähiön tyyppistä hajasijoitettua ratkaisua ei ole edes perusteltua pitää ainoastaan jonkun tietyn ideologian välineenä. Yhteistä ratkaisuille kuitenkin on ollut pyrkimys tehdä hajasijoitetuista yksiköistä toimivia ja palvelurakenteeltaan monipuolisia. Suomen kaupungistumisen kehitystä ei voida suoraan verrata eurooppalaisten ja amerikkalaisten suurkaupunkien kehitykseen, joissa urbanisoituminen tapahtui selvästi toisessa mittaluokassa. Suomessa kasvu pyrittiin ohjaamaan suoraan uusille alueille paljon esikuviaan pienemmässä mittakaavassa.¹⁸²

Lähiöperiaatteen tuloon ja sen muotoutumiseen Suomessa oli keskeinen merkitys Otto-I. Meurmanilla. Hän vaikutti suomalaiseen kaupunkisuunnitteluun kolmella tasolla: toimimalla asemakaavaopin professorina, teoksellaan *Asemakaavaoppi* (1947) sekä muilla kirjoituksillaan ja omalla käytännön suunnittelutyöllään suomalaisissa kaupungeissa. Hänen hierarkkiseen ryhmittelyyn perustuvasta lähiöajattelustaan tuli oikeaoppisena pidetty suunnitteluperiaate sotien jälkeisessä Suomessa (kuva 9).¹⁸³ Yhtenä Meurmanin lähiöajattelun taustavaikuttajista oli Yhdysvaltoihin siirtyneen Eliel Saarisen aikaisempi Suur-Helsinki suunnitelma (1918) ja erityisesti Saarisen 1943 julkaistu teos *The city*, joka pyrki uudistamaan amerikkalaista kaupunkirakennetta desentralisaation avulla.¹⁸⁴ Desentralisaation synonyymiksi Meurman käänsi Suomeen sanan hajakeskitys. Minna Chudoban mukaan suomennoksen voidaan katsoa muuttaneen koko desentralisaation alkuperäistä käsitettä. Amerikkalaisessa desentralisaatiossa keskus oli vielä läsnä, mutta Suomessa hajakeskitys-sana hajaannutti samalla kaupunkien painopisteen keskustojen ulkopuolelle. Suomeen ei tullut tiiviitä amerikkalaistyyllisiä pilvenpiirtäjäkeskustoja, eikä täysin tasapaksuja omakotitalokenttiä, mutta lähiöitä rakennettaessa samankaltaiset järjestelykeinot otettiin avuksi. Saarisen kirjoituksista eroten, Meurmanilla korostuu lisäksi funktionalismista tuttu toimintojen erottelu.¹⁸⁵

¹⁸² Hurme 1991, 175.

¹⁸³ Hurme 1991, 175.

¹⁸⁴ Chudoba 2007, 70–74; Hurme 1991, 175.

¹⁸⁵ Chudoba 2007, 70–74. Saarisen orgaaninen desentralisaatio oli saanut mallia esimerkiksi Ebenezer Howardin puutarhakaupunkimallista. Yhdysvalloissa orgaanista desentralisaatiota edelsi kaupunkien tukkeutumiseen ongelmiin hakeneita suunnitelmia, kuten Frank Lloyd Wrightin Broadcure city, joka muodostui kaupunkien ulkopuolisten paikallisten keskuksien säännöllisestä omakotiasuntojen verkostosta. Chudoba 2007, 70–74.

Rautsi nimittää Gammelbackaa ja Kivenlahtea ”eräänlaisiksi *new town*eiksi”, jolla hän viittaa englantilaiseen New Town -aatteeseen ja suunnitelmien henkeen urbanismin malleina.¹⁸⁶ Gammelbackan kohdalla määrittely on jokseenkin ontuva sen asemakaavallisten ominaisuuksien osalta. New Town-mallin voi nähdä liittyvän Gammelbackaan lähinnä sijoituksellisten ominaisuuksien osalta. New Town -kaupunkimalli perustui 1947 Englannissa säädettyyn lakiin uusien kaupunkien perustamisesta yli puolen miljoonan ihmisen asuttamiseksi.¹⁸⁷ New Town oli selkeästi valtiolähtöinen versio puutarhakaupunkiaatteesta. Sen keskeisiä periaatteita olivat suunnittelun ulottaminen maankäyttöön, desentralisointi, toiminnallisesti kehittyneiden 20 000-60 000 asukkaan kaupunkiyksikköjen luominen ja siirtyminen rationaalisesta katuverkosta ja rakennusten sijoittelusta vapaamuotoiseen kaavaan.¹⁸⁸

New Town -mallia mukailevat suunnittelukohteet perustuvat keskuksen ja useiden lähiöiden yhdistelmälle. Usein niissä yhdistyy puistomainen olemus, jossa rakennukset ovat jollain tavalla osana maisemaa. Tämä englantilainen hajasijoittamisen prototyyppi omaksuttiin esimerkiksi Tukholman satelliittikaupungeissa muuntautumalla ABC-kaupunkimalliksi, joissa yhdistyivät työ, asuminen ja palvelut (*arbete, bostäder, centrum*).¹⁸⁹ Suurin ero New Town -ohjelman ja Howardin puutarhakaupunkimallin välillä oli ensimmäisen riippumattomuus suuresta kaupungista.¹⁹⁰ Gammelbackaan oli kaavailtu asuntoja noin 10 000 hengelle eli se oli kooltaan selvästi englantilaista New Town -mallia pienempi suunnitelma. Suunnitelma oli myös riippuvainen muualle sijoitetuista työpaikoista ja suuremman kaupungin monipuolisemmista palveluista.

Mikkolan mukaan Aallon kaupunkisuunnittelulle oli ominaista, ettei se tukeutunut ennalta rakennettuihin teorioihin eikä ihannekaupunkimalleihin.¹⁹¹ Aallon kaupunkisuunnittelun periaatteet eivät ole syntyneet tyhjiössä, vaan vaikutteita on otettu kunkin ajan vallitsevista ideoista. Kaupungin ulkopuolelle hajasijoitettua Gammelbackaa periaatteineen ei voida liittää ainoastaan yhteen kaupunkisuunnittelun ideologiaan. Ominaista Aallolle on kunkin ihanteen muokkaaminen omiin periaatteisiinsa

¹⁸⁶ Rautsi 1998, 171.

¹⁸⁷ Ward 2004, 97; Hurme 1991, 28.

¹⁸⁸ Ward 2004, 97; Hurme 1991, 28.

¹⁸⁹ Hall, T. 1991a, 252; Hall, T. 1991b, 219.

¹⁹⁰ Ward 2004, 97.

¹⁹¹ Mikkola 1980, 130.

paremmin sopiviksi kuten esimerkiksi Sunilan (1936–39) kohdalla, jossa funktionalismi sai inhimillisemmän ilmeen.

Aalto vastusti Mikkolan mukaan kaupunkirakentamisen hajauttamista ja muista toiminnoista erotettuja asuinalueita. Esimerkiksi Aallon suunnittelemana Imatran yleiskaavalla (1947–53) pyrittiin tiivistämään kaupunkirakennetta, vaikka erillisten lähiöalueiden suunnittelu teki tuloaan jo tuolloin.¹⁹² Kemi- ja Ounasjokilaaksojen aluesuunnittelun yhteydessä vuonna 1957 Aalto tutki mahdollisia asumismuotoja Lapissa. Suunnitelmissa Aalto näki oleelliseksi kaupunkien ulkopuolisten asuntotiheytymien aikaansaamisen, jotta haja-asetukseen maaseudulla saataisiin paremmat palvelut ja asumismukavuudet. Kylämäiseen rakenteeseen pyrkivä keskitys oli yksi ratkaisuyritys Lapin maaltapakoon.¹⁹³ Gammelbacka on selkeästi hajautettuun periaatteeseen nojautuva asuinalue, jossa uutta asutusta luodaan keskelle maaseutumaisesta ympäristöstä. Vaihtoehtona ei enää 1960-luvun kaupungistumisen ja asuntotuotannon määrällisten tavoitteiden vallitessa ollut itse kaupungin tiivistäminen, vaan haja-asutuksen tiivistäminen.

3.2 Muuttoliike vauhditti aluerakentamista Etelä-Suomessa

Etelä-Suomeen kohdistunut muuttoliike sai aikaan selkeän muutoksen myös Porvoon asukasluvussa. Nopein kasvuvaihe osui 1960-luvun puolivälistä 1970-luvun puoliväliin. Porvooseen suuntauneelle muuttoliikkeelle antoi sysäyksen muun muassa Neste Oy:n päätös perustaa vuonna 1963 uusi tuotantolaitos Sköldvikiin, Porvoon maalaiskunnan alueelle.¹⁹⁴ Porvoon seudun sijainti Helsingin lähellä¹⁹⁵ vaikutti merkittävästi teollisuuslaitosten ja yritysten perustamiseen, varsinkin 1960-luvun puolivälistä lähtien.¹⁹⁶ Maalaiskunnan väestönkasvun myötä Porvoon kaupunkirakenne laajeni maalaiskunnan puolelle. Gammelbackan alue kuului Porvoon maalaiskunnan taajamiin

¹⁹² Rautsi 1984, 45–46. THO/HY.

¹⁹³ Lukkarinen 1998, 49–50.

¹⁹⁴ Westerlund & Koskimies 2008, 152.

¹⁹⁵ Porvoon kaupunki oli vuoteen 1972 asti Helsingistä katsottuna toiseksi lähin kaupunki Hyvinkään jälkeen. Westerlund & Koskimies 2008, 722.

¹⁹⁶ Westerlund & Koskimies 2008, 723.

eli niin sanottuun maalaiskunnan taajamavyöhykkeeseen. Kun kaupunkimainen asutus levisi kuntarajojen yli ja alettiin puhua myös Porvoon kaupunkiseudusta.¹⁹⁷

Vuoden 1958 rakennuslaki helpotti kuntien välistä suunnittelua. Uuden rakennuslain myötä Porvooseen laadittiin kuntarajat ylittävä seutukaava ja kunnan kokonaisvaltaisesta alueenkäytön suunnittelemisesta vastaava yleiskaava. Kaupunkien rajojen ulkopuolella tapahtunut hallitsematon rakentaminen saatiin ruotuun alueiden välisellä kokonaisvaltaisella suunnittelulla.¹⁹⁸ Rakennuslaki oli antanut kunnille yksinoikeuden suunnitella alueidensa maankäyttöä, mutta asuntotarpeen kasvaessa kuntien resurssit eivät enää riittäneet huolehtimaan tarpeeksi nopeaan tahtiin kaavoituksesta. Helpotusta tilanteeseen haettiin aluerakentamissopimusten avulla, joita kunnat sopivat rakennusliikkeiden kanssa.¹⁹⁹

Gammelbackan kaavoitussuunnitelmat saivat alkunsa, kun Haka ja Porvoon maalaiskunta päättivät kaavoittaa ja rakentaa keväällä 1964 ostamansa Gammelbackan kartanon entiset maat. Maalaiskunnan hallintaan asetettiin kolmannes asunto-osakkeista ja Hakan kaksi kolmannesta.²⁰⁰ Aluerakentamissopimuksista oli tullut eri osapuolten pitkälti hyväksymä tapa asuntoalueiden rakentamisessa, vaikkakin sopimusmuoto oli oikeusopillisesti epäselvä, eikä se tukeutunut rakennuslain tavoitteeseen maankäytön kokonaisvaltaisesta suunnitelmallisuudesta.²⁰¹ Hakan ja Porvoon maalaiskunnan yhteisomistuksessa oli etunsa. Yhdessä rakennusliikkeen kanssa kunta pystyi hankkimaan maat helpommin ja kaavoituksesta suoriuduttiin nopeammin kuin kunnat yksinään olisivat kyenneet.²⁰² Lähiöt rakentuivat usein hyvin sijoittuneille entisille kartanon laajoille maille. Esimerkiksi Helsingin Myllypuro kaavoitettiin 1960-luvun alussa Herttoniemen kartanon maille.²⁰³ Aluerakentamissopimukseen kuului kaavoituksen lisäksi asuntojen, palveluiden ja kunnallistekniikan rakentaminen.²⁰⁴

¹⁹⁷ Westerlund & Koskimies 2008, 153. Maalaiskunta yhdistyi kaupunkiin lopulta vuoden 1997 alusta. Westelund & Koskimies 2008, 169.

¹⁹⁸ Westerlund & Koskimies 2008, 170.

¹⁹⁹ Hankonen 1994, 478.

²⁰⁰ Selén 1996, 225–226.

²⁰¹ Hankonen 1994, 478.

²⁰² ks. Rakennusliikkeiden ja kuntien välisistä sopimuksista. Laine 1993, 9-10.

²⁰³ Valkonen 2005, 11.

²⁰⁴ Mäkiö et al. 1994, 23.

Gammelbackan suunnittelutyöt aloitettiin vuonna 1966. Gammelbackan sadan hehtaarin alueen sijainti oli ihanteellinen, vaikka se sijaitsi selvästi kaupungin ulkopuolella: kolme kilometriä Porvoon keskustasta, likellä kehittyviä teollisuusalueita, meren välittömässä läheisyydessä ja pääkaupungin vaikutuspiirissä.²⁰⁵ Liikenteen kehittyminen oli edellytyksenä Gammelbackan kaltaisten lähiöiden kehitykselle ja sijainnille kaupunkirakenteen ulkopuolella. Gammelbackaan ei ollut tarkoitus luoda työpaikkoja kaupan ja koulutuspalveluiden lisäksi: teollisuuskeskus työpaikkoineen oli rakentumassa alueen lähistölle Porvoon maalaiskunnan Sköldvikiin.²⁰⁶ Autoistuminen mahdollisti asumiselle pyhitetyt lähiöt, niin sanotut nukkumalähiöt, jolloin työpaikat pystyttiin sijoittamaan erilleen niistä.²⁰⁷ Porvoon autokanta kasvoi 1950-luvun lopulle tultaessa kovaa vauhtia ja Sköldvikin öljynjalostamo perustettiin autoistuvan Suomen tarpeisiin.²⁰⁸ Samalla liikenteestä muodostui tärkeä kaupunkirakenteellinen elementti.²⁰⁹

3.3 Asuntotuotannon tehostaminen Arava-järjestelmän avulla

Asuntotuotanto nähtiin keskeisenä keinona yhteiskunnan pääoman muodostamiseen, joten valtiovalta tuki voimakkaasti siihen kohdistuvia tehostamispyrkimyksiä.²¹⁰ Yhtenä edellytyksenä aluerakentamiselle oli rahoitusjärjestelmien kehittyminen. Kuntien ja rakennusliikkeiden investoinnit eivät riittäneet asuntotuotannon ratkaisemiseksi, vaan tarvittiin myös pankkien ja julkisen rahoitusjärjestelmän kehittymistä sekä asukkaiden omaa asuntosäästämistä. Asuntotuotannon tehostamiseksi ja asunto-ongelman helpottamiseksi valtio päätti kehittää halpakorkoista rahoitusta. Arava eli Asuntorakennustuotannon valtuuskunta perustettiin ensin tilapäiseksi vuonna 1949 rahoittamaan asuntorakentamista ja lopulta se jäi pysyväksi järjestelmäksi vuodesta 1966 lähtien.²¹¹ Aravajärjestelmän avulla haluttiin aikaansaada sosiaalisesti

²⁰⁵ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966; Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

²⁰⁶ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966; Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM; Westelund & Koskimies 2008, 152.

²⁰⁷ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 13–14.

²⁰⁸ Westelund & Koskimies 2008, 217, 301.

²⁰⁹ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 13–14.

²¹⁰ Hankonen 1994, 469; Wegelius 1997, 43.

²¹¹ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 16. Aravan väliaikaista toimintaa jatkettiin 1953 uudella asuntotuotantolainilla ja 1966 väliaikaisuus päättyi kokonaan. Tällöin eduskunta kirjasi hyväksymänsä asuntotuotantolain tavoitteeksi seuraavalle kymmenvuotiskaudelle ”puolen miljoonan ohjelman”; mukailten aiemmin Ruotsissa asuntopulaa ratkaisemaan asetettua miljoonaohjelmaa. Kun Aravan väliaikaisuus päättyi, siitä muodostui uusi keskusvirasto eli asuntohallitus. Helamaa 1992, 142, 147.

tarkoituksenmukaista asuntotuotantoa asutuskeskuksissa. Sen tueksi säädettiin määräaikaiksi kolme erillistä lakia.²¹²

Asuntoreformiyhdistys herätettiin uudestaan henkiin vuonna 1963 muun muassa uudistamaan Arava-järjestelmää.²¹³ Voimahahmo Asuntoreformiyhdistyksen takana oli Hakan toimitusjohtaja Antti Pelkola ja hänestä tuli myös Aravan uudistuskomitean puheenjohtaja, jonka näkemykset tiheään rakennetuista ja suurista lähiöistä jyräsivät haaveet puutarhakaupungeista.²¹⁴ Hakan rakennustoiminta oli vilkastunut 1950-luvun alusta lähtien erityisesti Aravan ansiosta. 1960-luvulla Haka rakensi kaiken kaikkiaan 10 644 asuntoa ja sen urakkakohteet alkoivat olla vuosikymmenen lopulla jo huomattavan suuria.²¹⁵ Haka oli vuosien 1950–70 välillä Helsingin seudun ylivoimaisesti suurin aravarakentaja, jonka markkinaosuus oli lähes 17 %.²¹⁶

Aravan ehtoihin kuului asuntojen mitoitussääntöjä, joiden tarkoituksena oli ohjata asuntojen ja asuntoalueiden suunnittelua. Mitoitussäännöt määrittivät asuntojen minimitason ja takasivat näin niiden laadun. Sääteilyyn kuuluivat esimerkiksi asuntojen tilamitoitus ja huoneistojakauma. Arava-lähiöissä suosittiin perheasuntoja pienasuntojen sijaan.²¹⁷ Enimmäispinta-ala määräykset vaikuttivat konkreettisesti asuntojen suunnitteluun.²¹⁸ Vaikka valtion lainoitusjärjestelmän tarkoituksena oli nimenomaan edistää asuntotuotantoa, on Aravan tiukkojen hinta- ja laaturajojen nähty olleen samalla korkealaatuisen tuotannon este.²¹⁹

Periaatteessa hyvää tarkoittanut minimitasoasetus johti samalla laadun heikkenemiseen asuntorakentamisessa, sillä aravatoiminnan tavoitteena ei ollut arkkitehtoniset tasotavoitteet tai erityisvaatimukset. Tarkoituksena oli ollut ainoastaan asuntojen mahdollisimman runsas tuottaminen. Samalla, kun Arava-järjestelmä rajasi ulkopuolelleen korkeatasoista tuotantoa se ei pystynyt kuitenkaan kohentamaan vähävaraisten asunto-oloja alkuperäisajatuksen mukaisesti. Riitta Hurme on

²¹² Hurme 1991, 74.

²¹³ Nurmi 2010, 26.

²¹⁴ Hämäläinen & Kivelä 1988, 60; Tuuri 2010, 80.

²¹⁵ Hämäläinen & Kivelä 1988, 54, 64.

²¹⁶ Hurme 1991, 141.

²¹⁷ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 16.

²¹⁸ Hurme 1991, 75. Esimerkiksi 1953 kerrostalohuoneistojen keskipinta-alaksi määrättiin 50 m². Helamaa 1992, 142.

²¹⁹ Hämäläinen & Kivelä 1988, 62.

huomauttanut Hakan ja muiden suurten rakentajien vaikutuksen rakennettuun ympäristöön asutopulaa ratkaistaessa olleen varsin huomattava. Aravan välipitämättömyys arkkitehtonisista ansioista ja rakennusyhtiöiden suhtautuminen arkkitehtonisiin ja esteettisiin kysymyksiin on Hurmeen mukaan huomioitava ajan rakentamista tutkittaessa.²²⁰

Asuntoreformiyhdistyksen päätavoitteena oli 1960-luvulla vauhdittaa yhdyskuntarakentamista kaupungistumisen vaatimusten mukaan. Vastauksena nähtiin olevan teollinen rakentaminen ja lähiöt.²²¹ Se ajoi voimakkaasti asuntorakentamisen teollistamista rakennusyhtiöiden ja rakentajien ehdoilla.²²² Asuntoreformiyhdistyksen ensimmäisessä informaatioillassa 1964 puhui muun muassa yhdistyksen jäsen Alvar Aalto. Hänen pitämästään puheesta on tokaisu asuntosuunnittelun virheiden hyödyttämättömään korvaamiseen yhdeksällä koivulla ja muutamalla puutarhatuolilla, jäänyt Esko Nurmen mukaan elämään.²²³ Aalto ei nähnyt huonosti rakennettua ympäristöä pelastettavan muutamalla puulla ja tai muilla ulkoisilla asioilla. Periaatteessa siis Hakan ja Asuntoreformiyhdistyksen sekä Aallon mielipiteet asumisen ratkaisuista poikkesivat oleellisesti toisistaan. Tässä mielessä onkin huomioitava, että Aalto sai silti Hakan uskomaan ajatukseensa koalueen ja -kaupungin rakentamisesta ja suunnitteli sitä viiden vuoden ajan ennen kuin toimeksianto kaatui mahdottomuuteensa toteuttaa Hakan haluamaa tehokkuutta ja Aravan-säännöksiä.

4. Alvar Aalto ja Gammelbackan asemakaavalliset ideat

Gammelbackan suunnitelman pääperiaatteet pysyivät sen suunnitteluvuosien 1966–70 välillä hyvin samanlaisina. 1970-luvulla tehdyt viimeiset asemapiirroksot ovat vahvasti ensimmäisten suunnitelmien kaltaisia, vaikka suunnitteluajanjakson aikana suunnittelukulttuuri ja -ihanteet olivat muuttuneet suhteellisen radikaalisti Suomessa. Käyn tässä luvussa läpi Gammelbackan suunnittelualueesta esiin nousevia periaatteita

²²⁰ Hurme 1991, 75, 141.

²²¹ Nurmi 2010, 26.

²²² Tuuri 2010, 89.

²²³ Nurmi 2010, 26.

liittäen ne samalla kansainväliseen ja suomalaiseen kaupunkisuunnittelun ideologioiden ja ihanteiden kontekstiin. Vaikka Gammelbacka on yksittäistapaus ja kokeellisuudessaan itsenäinen suunnitelma, liittyy suunnitelma tiiviisti vaikutteiden ketjuun niin Aallon tuotannossa kuin yleisessä kaupunkisuunnittelun historiassa. Aallon töistä näkyy hänelle omaleimainen yksilöllisyys, mutta myös kansainvälisten vaikutteiden nopea oivalluskyky.

Riitta Hurme on korostanut suomalaisen lähiösuunnitteluun vaikuttaneen moninaisesti niin toteutuneet kuin teoreettisiksi jääneet ideat.²²⁴ Lisäksi Thomas Hallin mukaan 1900-luvun pohjoismaisen kaupunkisuunnittelun kehitystä voidaan pitää erityisen avoimena kansainvälisille vaikutteille.²²⁵ Hurme on tiivistänyt suomalaisen lähiön yleiset ominaisuudet viiteen kohtaan:

- 1) Kooltaan se vastaa Meurmanin asumalähiötä²²⁶ tai puutarhaesikaupunkia, mutta on ilman asumalähiön aatteellista sisältöä tai toiminnallista rakennetta.
- 2) Suhteessa muuhun kaupunkirakenteeseen se muistuttaa satelliittikaupunkia.
- 3) Väljyydessään ja vihreydessään se muistuttaa puutarhaesikaupunkeja.
- 4) Suunnittelussa on käytetty ryhmittelyä eri mittakaavoissa.
- 5) Arkkitehtuuriltaan se sisältää funktionalismin ja saksalaisten siedlungien jälkeläisiä.

Satelliittikaupunki tarkoittaa Hurmeen määrittelyn mukaan selkeästi kaupungin keskustan ulkopuolella sijoitettua asuntoaluetta, joka on riippuvainen kaupungin toiminnoista. Hyvät liikenneyhteydet mahdollistivat satelliittikaupungit. Puutarhaesikaupunki on samankaltainen puutarhakaupungin kanssa, mutta siitä uupuu toiminnallinen ja hallinnollinen itsenäisyys.²²⁷ Siedlungit olivat funktionalististen ihanteiden mukaisesti rakennettuja avoimia ja väljiä asuinalueita. Matalat rakennukset sijoitettiin pohjois-eteläsuuntaisiin riveihin ottamatta huomioon maaston muotoja. Tällöin saatiin aikaan mahdollisimman epähierarkkista ja tasa-arvoista tilaa: kaikille yhtä paljon valoa, ilmaa ja rauhaa.²²⁸

²²⁴ Hurme 1991, 12.

²²⁵ Hall, T. 1991a, 258.

²²⁶ Meurmann esitti asukasmääräksi 2000–10000 henkeä, jolloin sopivimpana asukasmääränä pidettiin 6000 henkeä. Hurme 1991, 80.

²²⁷ Hurme 1991, 66, 69.

²²⁸ Saarikangas 2002a, 230–231.

Samanaikaisesti Gammelbackan suunnitelmien kanssa rakentuneiden lähiöiden ominaisuuksissa toistuvat kaupunkisuunnittelututkimuksissa Hurmeen luettelemat lähiön piirteet. 1960–70-luvuilla Tampereelle rakennetuissa asuinalueissa on inventoinnin yhteydessä todettu yhdistyneen esimerkiksi Ebenezer Howardin puutarhakaupunki, Eliel Saarisen desentralisaatio Otto-I. Meurmanin ja Olli Kivisen edelleen kehittelemänä, amerikkalaisten sosiologien kaupunkisuunnitteluteorioita sekä aluerakentamisen esimerkkejä Ruotsista.²²⁹

Suomessa luonto sai keskeisen sijan lähiösuunnittelussa. Samaan aikaan ruotsalaisessa kaupunkisuunnittelussa painottui yhteistoiminnan ja naapuruston merkitys ja lähiötä kutsuttiin naapuruusyksiköksi (*grannskapsenhet*). Ruotsalaisen naapuruuskaupunkimallin takana oli ajatus viihtyvyyden luomisesta yhteisöllisyyden avulla.²³⁰ Ruotsissa oli jo 1930-luvulla käynnistetty asuntoarkkitehtuurin tutkimus- ja kehitystyö, joka oli sotien ajan jatkunut lähes keskeyttämättömänä. Tämä katkeamaton kehitystyö rakensi pohjan ruotsalaiselle sosiaaliselle asuntorakentamiselle, jonka päämääränä oli taata hyvä asunto jokaiselle. Ruotsin yleishyödyllisestä asuntotuotannosta tuli monissa maissa malli jälleenrakennuskauden ongelmiin.²³¹

Ruotsalainen kaupunkisuunnittelu erottautui corbusierläisestä suurista rakennusmassoista sekä samansuuntaisista massoista koostuvasta siedlungmaisesta rakenteesta ja perustui asuntotyyppien sekoittamiseen. Maan kaupunkisuunnittelu sai paljon vaikutteita englantilaisesta suunnitteluperinteestä, mutta toimi vastavuoroisesti myös itse vaikutteiden antajana. Ruotsalainen humanimpi suunnitteluote toi mukanaan psykologisen näkökulman.²³² 1900-luvun puolivälissä Tukholmalaiset esikaupungit, jotka perustuivat esimerkiksi raideliikenteelle ja Englantilainen New Town -aate, olivat ihailtuja kaupunkisuunnittelun esimerkkejä. Tukholmalaisesimerkeissä ei ollut New Town -malleista eroten keskitetty työpaikkoja tarpeeksi suuressa mittakaavassa, eivätkä ne täten saavuttaneet englantilaisen mallin täyttä itsenäisyyttä.²³³ Maantieteelliseen läheisyyteen, hyviin yhteyksiin ja kielelliseen ymmärtämiseen perustuen suomalaisen

²²⁹ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 8.

²³⁰ Saarikangas 2002a, 346–347. Ensimmäisenä näiden ideoiden toteutuksena on pidetty Tukholman eteläosassa sijaitsevaa Årstaa (1943–53). Svedberg 1988, 132.

²³¹ Nikula 1994, 91–93.

²³² Mumford 2000, 166–168.

²³³ Hall, P. 1992, 193–195.

kaupunkisuunnittelun oli helppo ottaa esimerkkiä ruotsalaisista esimerkeistä. 1950-luvun ruotsalaiset lähiöesimerkit, kuten Vällingby suunnitteluperiaatteineen, olivat keskeisiä suomalaisten lähiöiden muodon syntymisessä, vaikka rakentamisen mittakaava kasvoi Suomessa vasta myöhemmin eli 1960-luvulle tultaessa.²³⁴

1960-luvun alun kaupunkisuunnittelulle oli ominaista veistoksellinen ote ja vapaa sommittelu. Suunnittelun johtoaihe muodostui rakennusten keskinäisestä suhteesta ja sijoittamisesta maisemaan – eräänlaisesta kokonaissommitelmasta. Vaikutteet ajan suunnitteluun ovat eri suuntauksien ja ideologioiden sekoittumisen tulosta.²³⁵ 1960-luvun tultaessa suunnittelu vaihtui puhtaasta insinööritieteestä kohti sosiologiaa. Yhteiskuntatieteelliset kysymykset nostettiin osaksi kaupunkisuunnittelua. Uudessa ajatusmallissa suunnittelu ymmärrettiin jatkuvaksi prosessiksi eli kaavaa oli myös päivitettävä ja kaupunki nähtiin osana monitasoista ja hierarkkista järjestelmää.²³⁶

4.1 Asuntoalueelle otollinen maisema

Aallon tuotanto liitetään suomalaiseen orgaaniseen modernismiin, jolle tunnusomaista on kiinnostus maisemallisuuteen, kasvullisuuteen ja rakenteellisuuteen. Tähän liittyy myös Aallon töissä korostuva voimakas paikan tuntu.²³⁷ Gammelbackan kartanon vanhat maat olivat Aallolle mieluisa suunnittelukohde. Toimeksiannon saadessaan hän kiinnitti erityisesti huomiota alueen maantieteellisen sijainnin suotuisuuteen ja piti lisäksi alueen maisemallisia olosuhteita hyvinä. Hän näki alueen olomuodon jopa epätavallisen mieluisana (”en ovanlig positiv företeelse”) ja uskaltautui näillä vaikuttimilla tarttumaan hankkeeseen.²³⁸ Alkuperäinen maisema oli luonteeltaan hyvin monipuolinen. Meri sekä kulttuurihistoriallinen arvokas Hamarin saha-alue työväenasuntoalueineen sijaitsi alueen läheisyydessä. Maisemanmuodot olivat houkuttelevat: alue koostui sekä pelto, niitty- ja metsäalueista että mäistä, joiden jyrkkyydet vaihtelivat (kuva 10).²³⁹

²³⁴ Hurme 1991, 61; Saarikangas 2002a, 408.

²³⁵ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 10.

²³⁶ Jauhiainen 1995, 41–42.

²³⁷ Louekari 2007, 18–22.

²³⁸ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966. Ak/AAM.

²³⁹ Gammelbackan piirustukset Pk/AAM. Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

Jo 1930-luvulla Aalto oli kirjoittanut psykologisten ja biologisten näkökulmien tärkeydestä arkkitehtuurissa.²⁴⁰ Gammelbackan suunnitelma rakentuu maastollisten ja maisemallisten olosuhteiden pohjalle ollen näin maisemasommitelma 1960-luvun alun suomalaisen kaupunkisuunnittelun tapaan²⁴¹. Asuinryhmittymät on aseteltu suotuisien maastonmuotojen mukaisesti. Koealue on sijoitettu alueen korkeimman kukkulan etelärinteelle ja pääosa rakennusten ikkunoista on suunnattu parhaan mahdollisen valomäärän suuntaan eli kohti etelä-lounasta. Rinteitä hyödynnettiin hyvien näkymien aikaansaamiseksi. Maastoleikkauskuvilla osoitettiin koealueen rakennusten profiilit rinteessä sekä korkeuserojen mahdollistamat näkymät (kuva 11). Korkeimmat rakennukset on sijoitettu kukkulan laelle, kun taas rakennusmassat madaltuvat rinteeseen viedessä alaspäin.²⁴² Suunniteltu kerrostaloalue olisi poikennut näkyvästi pientalovaltaisessa ympäristössä.

Yksi maastollisesti suhteellisen vähäpätöiseltä vaikuttava, mutta Aaltoa nähtävästi inspiroinut alueen piirre oli sen läpi kiemurteleva kapea puro (kuva 12). Puro kulkee koealueen läntiseltä puolelta kohti koilista ja laskee myöhemmin mereen. Gammelbackan ensimmäisissä asemakaavahahmotelmissa vuosilta 1966–1969 purovarrtta on muokattu alueen puistomaisen vihervyöhykkeen kohdalla allasmaiseen muotoon, ottaen se näin kaupunkitaiteelliseksi elementiksi. Vesiaihe on sijoitettu lähelle alueen palvelukeskusta. Asemakaavaluonnoksessa vuodelta 1970 puroaihetta ei kuitenkaan enää näytetä ja sen tilaa on vienyt suunniteltu urheilukenttä.²⁴³

Asuinkortteleiden ja rinteiden väliseen laaksoon on jätetty aluetta luode-kaakkosuuntaisesti halkova vihervyöhyke, joka oli tarkoitettu ainoastaan kevyen liikenteen käyttöön. Tämä kaarevasti palvelukeskuksesta kohti meren rantaa kulkeva vihervyöhyke takasi alueen sisäosan luonteen rauhallisena ulkoilualueena. Viheralueen polut ovat monimuotoisia ja polveilevia. Yksi niistä johtaa palvelukeskuksesta kohti vanhaa kartanon päärakennusta.²⁴⁴

²⁴⁰ Korvenmaa 1997, 80.

²⁴¹ Esimerkiksi Pihlajamäki. (1959–66), jota on pidetty viimeisenä suomalaisena esteettisesti painottuneena lähiösuunnitelmana. Sen kokonaisuus suojeltiin asemakaavalla vuonna 2007.

²⁴² Gammelbackan maastoleikkaukset 14.9.1966. Pk/AAM.

²⁴³ Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.

²⁴⁴ Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.

Maastollisia olosuhteita on myös muokattu, joskaan ei korostetusti. Asemakaavahahmotelmat eivät osoita esimerkiksi palvelukeskuksen ympärillä muokattuja maastonmuotoja, kuten Aallon Seinäjoen keskustasuunnitelmassa. Gammelbackassa ei ollut tarvetta muokata keskustatoimintojen ympäristöä, koska tasaisella alueella ne erottautuivat edukseen rinteille sijoitetuista asuinkerrostaloista. Gammelbackan rakennusten sijoittelua tuo mieleen Aallon ihailemat italialaiset kaupungit kuten Siena, jossa asutus oli levittäytynyt sormimaisesti kukkuloiden päälle jättäen väliinsä laakson²⁴⁵.

Alueen ensimmäisen vaiheen, eli niin sanotun koealueen ympäristössä on sen sijaan tukeuduttu ympäristön muokkaukseen (kuvat 13 ja 14). Koealueen ympäristön käsittelyä on havainnollistettu tarkemmin asemakaavaluonnoksissa vuosilta 1967–69. Korkeuserot on otettu mukaan maisemointiin esimerkiksi korostamalla niitä portailla sekä muokatuilla porrastuksilla rinteessä. Koealueelle sijoitetun kaarevan asuinkerrostalon viereiselle aukiolle johtaa alhaalta leveät portaat vaihtelevan kokoisin tasantein. Aukiolta lähtee portaat kahteen suuntaan ja niiden väliin jäävälle alueelle on suunniteltu porrasmaista maisemointia. Nousu portaissa on noin yhdeksän metriä alaparkkipaikalta niiden korkeimmalle kohdalle kaarevan talon yläpäätyyn. Myös alueen parkkipaikat sijaitsevat eri tasoissa. Esimerkiksi kaarevan talon vieressä olevalla parkkipaikalla maantaso vaihtelee +9.0:sta +12.5:n.²⁴⁶ Porrassaihe ja korkeuseroilla variointi ovat toistuva teema Aallon tuotannossa.²⁴⁷

4.2 Ryhmitys asumasoluihin

Gammelbackan suunnitelman piirustukset näyttävät, että alueen kokonaissuunnitelma perustuu meurmanilaiseen solurakenteeseen. Gammelbacka voidaan nähdä täten meurmanilaisena asumalähiönä, mutta yleiskaavallisessa mittakaavassa, se ei ollut osana monesta asumalähiöstä koostuvaa asumakunta-ajattelua Aallon osalta.²⁴⁸ Meurmanin Suomeen tuomien soluanalogioiden käyttö oli jo 1940-luvulla yleistä ja niihin liitettiin olettamuksia kaupunkirakenteen jäsentämisen vaikutuksista sosiaaliseen

²⁴⁵ ks. Lahti, L. 1997, 169.

²⁴⁶ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁴⁷ Schildt 1982, 205.

²⁴⁸ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

ryhmänmuodostukseen.²⁴⁹ Teoksessaan *Asemakaavaoppi* Meurman oli mukauttanut maan oloihin hajakeskittämisen periaatteen. Siinä kaupunki muodostettiin puistojen erottamista asumakunnista, jotka taas jakautuivat asumalähiöihin ja lopulta pienehköihin asumasoluihin.²⁵⁰ Aalto huomautti Gammelbackan yhteydessä, että alueen koko ja maisemanmuodot sallivat sopivissa kokoluokissa tapahtuvan osittamisen. Hänen mukaansa tämä ominaispiirre takasi onnistuneen rakentamisen kohteessa (kuva 15).²⁵¹

Osituksesta muodostuviin soluihin oli tarkoitus sijoittaa lamellitalojen ja pistetalojen ryhmittymiä, jotka olisivat täten muodostaneet omat suurkorttelinsa. Solujen sisäinen kerrostalojen määrä vaihtelee, eikä sitä ole esitetty tarkasti asemakaavaluonnoksissa kuin koealueen ja sen ympäristön osalta. Alueen osittamiseen vaikuttaa myös aiemmin alueen pohjoisosaan rakennetut kaksi lamellitaloa. Tammikuun 1967 asemakaavaluonnoksessa näkyy, että niiden yhteyteen on suunniteltu myös kolme pistetaloa, ilmeisesti kiireellisen asuntotarpeen vuoksi. Ne eivät kuuluneet Aallon suunnitelmaan ja eroavat hänen muotokielestään. Vuoden 1967 asemakaavaluonnoksessa näkyy, että Gammelbackan länsiosaan oli suunniteltu myös kytkettyjä pientaloja omille kaava-alueilleen.²⁵²

Solut erottuvat omaksi joukokseen kaavassa rakennusryhmittyminä, mutta erityisesti aluetta ympäröivän tien linjauksia seuraamalla. Asumasolujen väliin on sijoitettu umpitiet, jotka päättyvät kääntöpaikkaan. Tielinjaukset ikään kuin reunustavat soluja kaikkialta muualta, paitsi viheralueeseen liittyvässä päädyssä (kuva 16).²⁵³ Meurman kutsui tämänkaltaisia teitä asuntokaduiksi. Asuntokatujen tehtävänä oli jakaa aluetta ja palvella yksinomaan kunkin korttelin omaa liikennettä.²⁵⁴

Gammelbackan solujen määrä riippuu laskutavaksi ja siitä, minkä vuoden piirustuksia katsotaan. Vuoden 1969 asemakaavassa on hahmotettu kahdeksan asuinkerrostalojen kaava-alueita ja kaksi kytkettyjen pientalojen aluetta (kuva 17). Laskutapaan vaikuttaa myös se lasketaanko jo aikaisemmin alueen pohjoispuolelle rakennetut lamellitalot

²⁴⁹ Mikkola 1980, 136.

²⁵⁰ Helamaa 1992, 143. Jo puutarhakaupungeista tutun hajakeskittämisen lisäksi Meurman toi kirjassaan esille muitakin niille samankaltaisia periaatteita kuten asumalähiöiden mahdollisimman suuren itsenäisyyden, elinkeinoelämän ja sosiaalisen rakenteen monipuolisuuden, palvelujen, työpaikkojen ja asumisen sijoittelun sekä viheralueiden runsauden. Hurme 1991, 79.

²⁵¹ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966. Ak/AAM.

²⁵² Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁵³ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁵⁴ Meurman 1947, 175.

omaksi solukseen. Vaikka kokonaissuunnitelman periaatteet eivät ole muuttuneet vuosien aikana, on koealuetta lukuun ottamatta solujen koko ja niissä sijaitsevien rakennusten määrä vaihdellut. Lopullista solujen määrää voidaan arvioida alueelle tarkoitetun kokonaisasukas määrän eli 10000 asukkaan mukaan. Koealue oli tarkoitettu 1500 asukkaalle. Jos oletetaan kuhunkin soluun tulevan kutakuinkin saman verran asukkaita, on tuloksena seitsemän asumasolua.²⁵⁵ Meurman oli esittänyt aiemmin asumalähiön asukasmääräksi 2000–10000, josta sopivimpana määränä pidettiin 6000 asukasta. Asukasmäärä perusteltiin koulujen oppilasmäärällä.²⁵⁶ Meurmanin asumalähiömääritelmän mukaan Gammelbacka oli siis asukasluvultaan ääripäässä.

Rakennusten ryhmittely soluihin mahdollistaa kortteleiden hahmottamista omiksi pienemmiksi alueiksi sekä toisaalta myös vahvistaa kortteleiden sisäistä tunnetta yhteisöllisyydestä. Tosin 1000–1500 asukkaalle tarkoitetut korttelit ovat suuria yhteisöllisyyden rakentumisen mielessä.²⁵⁷ Mikkolan mukaan Aallon yksilökeskeiselle ihmiskäsitykselle ei ollut ominaista asukkaiden pakottaminen ennalta määrättyihin ryhmiin. Kaupunki oli Aallolle vapaiden yksilöiden muodostama yhteisö. Aalto on käyttänyt töissään solurakennetta mutta ilman sosiologiaan liittyvää ehdottomuutta.²⁵⁸ Gammelbackan suunnitelmassa voidaan kuuluvuuden tunteen tulkita rakentuvan pienempien soluryhmittymien muodostamasta paikallistunteesta ja kunkin solun keskelle muodostuneiden lähipalveluiden ympärille – ei pakotetusti kompakti- ja kontaktikaupunkien tapaan.

4.3 Sunilan perintö ja muunneltu funktionalismi

Gammelbacka oli Aallon viimeinen suunnittelupöydällä ollut asuinalue- ja lähiösuunnitelma. Tässä valossa on mielenkiintoista tarkastella sen kanssa rinnakkain myös Aallon ensimmäistä lähiömäistä suunnitelmaa eli suomalaisen metsälähiön ensimmäisenä versiona pidettyä Sunilaa. Vuonna 1936 Kotkan Sunilan selluloosatehtaan yhteyteen suunniteltu työväenasuntoalue laadittiin 30 vuotta ennen Gammelbackan

²⁵⁵ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM; Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

²⁵⁶ Meurman 1947, 78.

²⁵⁷ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁵⁸ Mikkola 1980, 136.

suunnitelmaa (kuva 18). Aalto itse käytti nimitystä siitä myös nimitystä *Forest town*.²⁵⁹ Sunila ei ole ideologisella tasolla lähiö, mutta lähiölle tyypilliseen tapaan se sijaitsee kaukana kaupallisista palveluista, eikä sisällä kaupungille ominaisia toimintoja. Se on suunniteltu vain asumista varten ja on samalla riippuvainen liikenneyhteyksistä, mikä heijastelee funktionalismin omaksumaa luottamusta autoistumiseen. Metsään sijoitettuna Sunila on ratkaisuiltaan poikkeuksellisen urbaani teollisuuspaikkakunnan asuntoalueeksi. Tehtaiden ympärille oli tätä ennen Suomessa yleensä rakennettu vain pientaloalueita. Sunilan merkitystä myöhempään kaupunkisuunnitteluun pidetään suurena – tosin vaikutus näkyi erityisesti vasta 1950- ja 1960-lukujen suunnittelussa.²⁶⁰ Esimerkiksi Otto-I. Meurmanin varhaisissa Tapiola-luonnoksissa vuodelta 1952 on tulkittu olevan selvästi yhtymäkohtia Sunilan viuhkamaiseen sijoitteluun ja visuaaliseen kokonaishahmoon. Myös Pihlajamäen on tulkittu saaneen vaikutteita Sunilan luontoon sijoittumisesta ja vapaamuotoisesta asemakaavasta.²⁶¹

Tärkeänä piirteenä sekä Sunilassa että Gammelbackassa on rakennusten sovittaminen vapaasti maastoon. Molemmissa rakennusmassat on asetettu maisemaan viuhkamaisesti sommiteltuna (kuva 19). Gammelbackan osalta alueen viimeistelemättömän eteläisen puolen rakennusmassahahmotelmat näyttävät vuoden 1970 asemakaavaluonnoksessa lähes irrationaalisen vapaasti asetelluilta. Näidenkin rakennusmassojen sijainti perustuu kuitenkin maastollisiin olosuhteisiin ja viuhkamaisesti aukeavaan sommittelumuotoon.²⁶² Aalto korosti suunnittelutehtävien yksilöllisiä edellytyksiä ja erosi näin puhtaasti funktionalismin tieteellisyyteen perustuvasta asuintalojen ryhmittelystä.²⁶³ Gammelbackankin tapauksessa tekniikka oli Aallolle väline eikä ratkaisujen sanelija. Gammelbackan rakennussuunnitelmissa voidaan nähdä kaukaisia viittauksia suurista rakennusmassoista koostuvan corbusierläiseen asuntorakentamiseen, mutta selvästi pienipiirteisempänä ja mittakaavaltaan inhimillisempänä kuin Le Corbusierin

²⁵⁹ Standertskjöld 1997, 27–28. Ensimmäiseksi ”metsäkaupungiksi” sen tekee luopuminen säännöllisestä geometriasta ja luonnon säilyttäminen koskemattomana. Mikkola 1980, 136.

²⁶⁰ Koho 1997, 57–58.

²⁶¹ Hurme 1991, 110, 162. Näiden lisäksi Sunilan on nähty vaikuttaneen esimerkiksi Hilding Ekelundin Olympiakylän rikottuun zeilenbau-järjestelmään ja Walter Gropiuksen ja Marcel Breuerin New Kensingtonin asuntoalueeseen. Mikkola 1980, 138.

²⁶² Gammelbackan luonnos 27.1.1970. Pk/AAM.

²⁶³ Mikkola 1980, 130. Koho näkee Sunilan edustavan sekä uutta sosiaalista eetosta että arkkitehtonista yksilöllisyyttä, joka erottautui kansainvälisten tyyli-ihanteiden kaavamaisuudesta. Kohon mukaan Sunilassa toteutui hyvin modernin hyvinvointiyhteiskunnan ja tekniikan liittäminen kansalliseen maisemaan. Koho 1997, 62.

kaupunkiutopioissa, jotka suosivat suurikokoisista torni- ja lamellitaloista koostuvaa kaupunkirakennetta.²⁶⁴

Gammelbackan suunnitelmassa voi nähdä vaikuttavan Le Corbusierin 1920-luvulla kehittämät funktionalistisen kaupunkisuunnittelun periaatteet auringonvalon, tilan ja vihreyden takaamisesta kaikille.²⁶⁵ Kansainvälinen modernin arkkitehtuurin yhteenliittymä CIAM loi vuodesta 1928 lähtien funktionalismin ideologista pohjaa keskustan ulkopuolisten asuntoalueiden suunnitteluun.²⁶⁶ Kaupunkisuunnittelussa funktionalismi oli saanut paljon vaikutteita puutarhakaupunkien periaatteista. Yhteistä niille oli terveellisyyden tavoittelemisen, luonnonläheisyyden korostus ja runsaat puistoalueet.²⁶⁷

Aalto irrottautui tiukan funktionalistisesta kaupunkisuunnittelusta Sunilassa²⁶⁸ ja omaksui 1930-luvun puolivälissä tiukan modernistisen linjan sijaan selvästi yksilöllisiä näkemyksiä, koska huolestui liian mekaanisesta standardisoinnista ja tekniikkaihailun vaaroista.²⁶⁹ Aalto erottautui saksalaisesta rationalismista ja CIAM ahdasmielisistä lausunnoista ja tuli samanaikaisesti tietoiseksi brittiläisestä kulttuuri-ilmastosta, mikä johti hänet kohti empirismiä ja amerikkalaisia kulttuuri- ja arkkitehtuurikirjoittajia kuten Lewis Mumfordia. Vaikka Aalto luopui osasta funktionalismiin liittyneistä suunnittelukäytännöistä jo tuolloin, ei hän unohtanut sen keskeisiä periaatteita; hän jatkoi uuden rakennustekniikan soveltamista, sosiaalista ajattelua ja hygieniapyrkimyksiä.²⁷⁰ Aalto oli Mikkolan mukaan kaupunkisuunnittelijana funktionalisti, mutta muuntaen sen ideologiaa sopeutuvammaksi suomalaiseen, kumpuilevaan ja vaihtelevaan maastoon. Suunnitteluperiaatteisiin kuului pyrkimys hahmottaa kaupunki kokonaisena organismina.²⁷¹ Pohjoismaisesta katsantokannasta Aallon kyky seurata omia hyväksi katsomiaan suunnitteluperiaatteita on Thomas Hallin mukaan ollut omaa luokkaansa.²⁷²

²⁶⁴ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁶⁵ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁶⁶ Tampereen kaupungin ulkopuolisten 2010, 8.

²⁶⁷ Vuorela 1991, 95.

²⁶⁸ Sama pätee myös Olympiakylän suunnittelua (1939–40), jonka asemakaavan toiminnallista ohjelmaa pohtineessa työryhmässä Aalto oli mukana. Standertskjöld 1997, 27–28.

²⁶⁹ Standertskjöld 1997, 31.

²⁷⁰ Korvenmaa 1997, 80; Mikkola 1980, 130.

²⁷¹ Mikkola 1985, 107.

²⁷² Hall, T. 1991a, 257.

Gammelbackassa näkyy funktionalismin vaikutus myös toimintojen erottelun osalta: asuminen, liikenne ja palvelut on eroteltu toisistaan ja väliin on jätetty viheralueita.²⁷³ CIAM:n neljännessä kongressissa vuonna 1933 oli hyväksytty funktionalistisen kaupungin periaatteet, jossa kaupungin toiminnot jaettiin neljään eri ryhmään: työ, asuminen, virkistys ja liikenne.²⁷⁴ Varsinkin Saksaan rakennettiin paljon tähän periaatteeseen nojautuvia siedlungeja eli muista toiminnoista erotettuja yhtenäisiä asuinalueita.²⁷⁵ Jussi Rautsin mukaan kaupunkitoimintojen erottamista tärkeämpää Aallolle oli ottaa yhdyskuntasuunnittelussa huomioon eri tieteenalojen, sosiologian ja luonnontieteen tutkimustuloksia.²⁷⁶ Kun taas Mikkolan mukaan Aalto ei tukeutunut tieteelliseen tapaan lähestyä suunnittelutehtäviänsä, eikä siinä mielessä ollut varsinainen funktionalisti.²⁷⁷

4.3 Luonnon korostunut asema

Modernin kaupunkisuunnittelun diskurssissa luonnolla on ollut keskeinen asema. Suomalaisessa sotien jälkeisessä asuntosuunnittelussa luonnon asema nousi jopa kaiken muun edelle.²⁷⁸ Luonnon lähelle sijoittuneet ja tilavammat lähiöasunnot merkitsivät 1960–70-luvuilla monille sinne muuttaville asukkaille lupausta paremmasta tulevaisuudesta. Metsälähiöiden asuinympäristöt eivät olleet kaupunkia, mutta eivät myöskään täysin maaseutua. Kirsi Saarikangas näkee metsälähiöt eräänlaisina välitiloina. Näiden välitilojen ajateltiin pystyvän yhdistämään sekä kaupungin että maaseudun hyvät puolet.²⁷⁹ Luonnon läsnäolo oli Aallolle erityisen tärkeää ja sitä hän korosti usein suunnitelmissaan käyttämällä reilusti luonnonmateriaaleja tai hyödyntämällä luonnosta lainattuja muotorakenteita tai suunnitteluperiaatteita.²⁸⁰ Gammelbackassa Aalto taisteli jäykkää ja monotonista ympäristöä vastaan joustavan standardisoinnin ja luonnon läsnäolon avulla.

²⁷³ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁷⁴ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 8.

²⁷⁵ Salokorpi 1990, 34.

²⁷⁶ Rautsi 1998, 169.

²⁷⁷ Mikkola 1985, 88.

²⁷⁸ Saarikangas 2002a, 490.

²⁷⁹ Saarikangas 2002b, 50, 57, 60–61.

²⁸⁰ Schildt 1990, 271.

Terveyteen ja ulkoilmaan liittyvä funktionalistinen periaate näyttäytyy Gammelbackassa sekä kollektiivisen ulkotilan muodossa että yksityisinä parvekkeina.²⁸¹ Aalto oli korostanut terveyteen liittyviä kysymyksiä asuntojen suunnittelussa ja jokaisessa asunnossa olevan ulkoilmaosan tärkeyttä jo Sunilassa.²⁸² Siellä ulkoilma ja auringonvalo saivat asuntojen suunnittelussa erityishuomion. Talot sijoitettiin tehtaasta erilleen luonnontilaiseen mäntymetsään, jolloin luonnon voimakas läsnäolo korostui.²⁸³

Luonto itsessään on Gammelbackan suunnitelmassa läsnä paitsi ulkotilana, mutta myös korostetusti huoneistojen suurten parvekkeiden avulla (kuva 20). Alustavissa suunnitelmissa niiden kokoluokka lähenee jopa asuntojen makuuhuoneiden kokoa. Schildt on tulkinnut tämän olleen jonkinlainen korvaus rakennuskorkeudesta johtuvasta maayhteyden menettämisestä. Hänen mukaansa parvekkeet ovat atriuminkaltaisia ja yhdistävät samalla huoneistot luontoon.²⁸⁴ Talvella parvekkeiden olisi ollut mahdollista toimia jonkinlaisina viherhuoneina siirrettäviä lasiseiniä käyttäen.²⁸⁵ Parvekkeet olivat keskeisiä modernissa arkkitehtuuriestetiikassa, vaikka niistä sotien jälkeen pihisteltiin vedoten säästösyihin. Asuntohallituksen vuoden 1960 suunnitteluohjeissa jopa kiellettiin parvekkeiden rakentaminen yksiöihin, kun vastaavasti suuremmissa asunnoissa ne katsottiin tarpeellisiksi.²⁸⁶ Gammelbackan suunnitelmissa tämä näkyy parvekkeiden puuttumisena suorakulmaisen lamellityypin pienasunnoista. Kaarevan lamellityypin asuntoihin, eli yksiöihin ja kaksioihin, on Aalto kuitenkin hahmotellut pienet parvekkeet ranskalaisen parvekkeen tapaan.²⁸⁷

Metsälähiötä on pidetty suomalaisena hajasijoittamisen versiona, joka voidaan nähdä jatkeena vapaamuotoisesti metsään ja puistomaiseen maisemaan suunnitelluille huvilakaupungeille. Le Corbusierille luonto ja vihreys olivat tarkoittaneet mannereurooppalaista, muokattua ja puistomaista vyöhykettä. Suomalainen tulkinta aiheesta metsään rakennettuine taloryhmineen muistuttaa enää etäisesti moderneja kaupunkisuunnittelun oppeja ja korostaa lähinnä vastakohtaisuutta perinteiseen kaupunkirakentamiseen. Aallon kaupunkisuunnittelussa luonto ei tarkoittanut vain

²⁸¹ Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.

²⁸² Aalto, A 1930, 186–187.

²⁸³ Koho 1997, 57–59.

²⁸⁴ Schildt 1990, 285–86.

²⁸⁵ Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

²⁸⁶ Saarikangas 2002a, 253–254.

²⁸⁷ Fleig 1978, 61; Gammelbacka porraslamelli C. 12.12.1969. Pk/AAM.

rakennuksia ympäröivää vihervyöhykettä, vaan luontoa luonnollisessa muodossa. Aallon edustaman orgaanisen koulukunnan arkkitehtuurin on sanottu muistuttavan luonnonmuotoja tai asettuvan luontevasti luontoa mukailleen.²⁸⁸ Gammelbackan suunnitelma seurailee vapaasti maastonmuotoja: orgaanisuus on mukana suunnitelmassa itsessään. Luonnon läheisyys korostaa Gammelbackassa funktionalistista suunnitteluperinnettä, jossa jokaiselle asukkaalle haluttiin taata auringonvaloa, tilaa ja vihreyttä.

4.4 Eriytetty liikenne ja bulevardimainen keskus

Autoistuminen oli yksi 1960-luvun näkyvimmistä kaupunkisuunnitteluun vaikuttaneista tekijöistä. Liikennesuunnittelun asema kaavoituksessa korostui talouden ja teknologian kasvuoptimismin aikana.²⁸⁹ Aallon lokakuussa vuonna 1966 kirjoittaman selvityksen mukaan Gammelbackan liikenne- ja ratkaisuihin kuului kevyen ja raskaan liikenteen erottelu toisistaan. Aluetta oli tarkoitettu kiertää ”ulkorengas”, joka oli tarkoitettu motorisoidulle liikenteelle. Alueen sisäosassa taas ”sisärengas” oli varattu kevyelle liikenteelle. Tällä eriytetyllä ratkaisulla vältyttiin aluetta halkaisevalta liikenteeltä, mitä Aalto piti erityisen tärkeänä.²⁹⁰ Meurman oli tuonut Suomeen asumalähiö-periaatteensa mukana yhdysvaltalaisen Clarence Perryn puutarhakaupungista tutun jalankulun ja autoliikenteen erottelun.²⁹¹ Samankaltaiseen liikenteelliseen ratkaisuun oli päätyttyä myös Meurmanin jälkeen asemakaavaopin professorin perinyt Olli Kivinen kehittämässään keuhkokaavio-mallissa, jota käytettiin ensimmäistä kertaa Hämeenlinnan yleiskaavassa 1957 ja se pohjautui Meurmanin hajakeskittämiseen perustuneelle lähiömallille. Keuhkokaaviossa lähiö rakentui ulkosyöttöisen katuverkoston varaan ja palvelut oli sijoitettu keskeiselle viheralueelle. Ajoneuvoliikenne suuntasi kortteleihin ulkoapäin ja alueen keskus oli varattu kevyelle liikenteelle.²⁹² Samaan tapaan oli myös Gammelbackan liikenteen syötön tarkoitus toimia.

²⁸⁸ Salokorpi 1990, 34- 35.

²⁸⁹ Niskanen 2003, 77–78.

²⁹⁰ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966. Ak/AAM.

²⁹¹ Wegelius 1997, 46.

²⁹² Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 9. Keuhkokaavio-mallin sovelluksia voidaan löytää lähes jokaisesta kaupungista Suomessa. Nyman 2003, 39, 43; Arkkitehtiesittely: Olli Kivinen. Suomen rakennustaiteen museon verkkoaineisto.

Gammelbackan sijainti kaupungin ulkopuolella mahdollistui hyvän päätieverkoston ansiosta. Suunnitelmaan ei kuitenkaan kuulunut esimerkiksi juna- tai metroverkoston suunnittelemista: välimatka Porvooseen oli vain kolme kilometriä ja metroverkostosuunnitelmat kuuluivat suurempien tytärkaupunkien yhteyteen. Pääasiassa oli yksityisautoilu ja linja-autoverkosto. Gammelbackassa jokaiselle asuntoryhmittymälle eli asumasolulle on esitetty omat pysäköintipaikat. Ne on sijoitettu aluetta ympäröivän ulkokaaren läheisyyteen ja solujen väliin, jolloin alueen keskus rauhoittuu myös tältä osin. Osa autopaikoista on katettuja. Tammikuulle 1970 päivätyissä piirroksissa on esitetty lähemmin koealueen lyhyempien lamellitalojen kytkentää ja kaavio asuntojen lukumäärästä koko koealueella sekä niille rakennettavien autopaikkojen lukumäärästä. Autopaikat vastaavat asuntojen lukumäärää täsmällisesti.²⁹³ Yleinen pysäköinti on sijoitettu keskuksen pohjoispuolelle palvelukeskuksen viereen.²⁹⁴ Autoistumisen kannalta katsottuna erilliset myymäläyksiköt ja ostoskeskukset olivat otollisia, sillä niiden ympärillä oli yleensä tarpeeksi vapaata tilaa pysäköintiin.²⁹⁵

Alueen palvelut on sijoitettu sekä kevyellä että raskaalla liikenteellä saavutettavaksi aluetta halkovan viheralueen reunamille. Asemakaavahahmotelmassa vuodelta 1966 on vihervyöhykkeelle merkitty liike- ja toimistorakennusten korttelialue, joka vaihtuu vuoden 1969 asemakaavassa asuin-, liike- ja toimistorakennusten alueeksi. Palvelukeskuksen rakennusmassoittelu vaihtuu tiiviisti suunnitteluvuosien aikana, mutta sen rakennuspaikka pysyy samana. Viherkaistaleen keskiosaan on kaavoitettu päiväkotia ja ala-aste.²⁹⁶

Kaupunkien ytimen Aalto painotti tärkeäksi koko rakenteen kannalta. Kun ydinosat oli ratkaistu huolellisesti, pystyisi kaupunki kasvamaan solu solulta vapaasti. Kaupungilla Aalto ei nähnyt olevan lopullisia ääriiviivoja, vaan se oli liittyvä luontoon.²⁹⁷ Vuonna 1966 kirjatussa asemakaavaluonnoksessa on keskus nimetty *casbahiksi* viitaten näin vanhoihin islamilaisiin kaupunkeihin sekä linnoituksiin.²⁹⁸ Luonnoksessa keskuksen muoto on kulmikas ja se muodostaa ympärilleen suojaisia sisäpihoja ja aukioita. Vuoden

²⁹³ Gammelbacka piirustukset. Pk/AAM.

²⁹⁴ Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.

²⁹⁵ Hankonen 1994, 237.

²⁹⁶ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

²⁹⁷ Mikkola 1985, 101.

²⁹⁸ Casbah (kasba) viittaa myös Pohjois-Afrikan linnoitettujen kaupunkien sulttaanien linnakkeiden ja usein niitä ympäröivien arabialaisten kaupunginosien nimityksiin. Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 3 2003. 276.

1967 tammikuussa tehdyssä asemakaavaluonnoksessa keskuksen rakennusmassa on muuntunut avoimemmaksi, kohti etelää avautuvaksi U-muodoksi, jonka vieressä oleva koulurakennus muodostaa suljetumman pihan. Palvelukeskus muodostaa 1970 päivättyssä asemakaavaluonnoksessa sekä avautuvan massoitellun, mutta myös ostoskeskuksen suljettuine atriumpihoineen.

Keskuksen paikka on suuremmassa mittakaavassa historiallisesti keskeinen, sillä sen tilalla on sijainnut kartanon päärakennukselle johtanut tie. Kartanon päärakennus näkyy yhä asemakaavahahmotelmissa; kenties jätettynä historialliseksi fragmentiksi tai helpottamaan asemakaavan paikan hahmottamista.²⁹⁹ Kartanon päärakennus oli toiminut vanhainkotina vuodesta 1940-lähtien. Se kuitenkin suljettiin 1970-luvun alussa korjaustarpeiden vuoksi ja lopulta paloi vuonna 1974 ennen kunnostamista uusiin tarkoituksiin.³⁰⁰ Gammelbackan suunnittelun yhteydessä oli yhä ajankohtaista ottaa kantaa kartanon suhteesta sen maille pyrkivään asuinalueeseen. Yhtenä suotuisten olosuhteiden perusteena Aalto on kirjoittanut olleen nimenomaan paikan perinne: ”Omgivingarna är även särdeles fördelaktiga: (...) till och med tradition angående bostäder i anspråkslös kvantitet”.³⁰¹ Tässä perinteen ei tarkoittanut todennäköisesti itse kartanoaluetta, vaan vieressä olevaa työväen omakotiasuntoaluetta. Kartanon säilymiseen ei siis oteta näkyvästi kantaa. Kartano kuitenkin sijoittui suunnitelmassa puistoalueelle, eikä sen päälle ollut tarkoitettu rakennettavan mitään.

Palveluiden sijoittamista asuinalueelle Aalto piti tärkeänä. Palvelut ja asuntoalueet tukivat molemmat toistensa olemassaoloa.³⁰² Piirustuksista näkyy, että jo ensimmäiseen rakennusvaiheeseen kuului asuntojen lisäksi samanaikaisesti keskustoimintojen rakentaminen. Asuinkortteleiden väliin jäävän viheralueen länsipään, jossa keskus sijaitsi, oli tarkoitus luoda kaupunkimaista ympäristöä julkisten rakennusten bulevardimaisen ryppään ja liikunta-alueen avulla.³⁰³ Aallon Gammelbackaan tammikuussa 1970 tehdyissä suunnitelmissa osoitetaan keskuksen palvelut ja niiden tilatarpeet. Palvelukeskukseen on varattu terveydenhoito- ja virastotiloille 4 000 m²,

²⁹⁹ Gammelbacka piirustukset. Pk/AAM.

³⁰⁰ Selén 1996, 227.

³⁰¹ En kort promemoria angående Haka-området bebyggande i Borgå landskommun 26.10.1966. Ak/AAM. ”Lähiseudut ovat myös erityisen suotuisat (...) jopa perinne suhteessa vähäeleisten asuntojen ominaisuuksiin.” Tekijän suomennos.

³⁰² Rautsi 1984, 144. THO/HY.

³⁰³ Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

ostoskeskukselle 13 000 m² ja yläasteelle 12 000 m². Korkeudeltaan ne ovat yhdestä kahteen kerrosta. Ostoskeskus on vuoden 1970 hahmotelmassa muuntunut avautuvasta rakennusmassasta atriummaisiksi rakennusmassaksi (kuva 21). Sisälle jäävään piha-aukioon johtaa kuusi käytävää, jotka suuntautuvat sädemäisesti kohti palvelukeskuksen puisto-osaa ja alueelle tuloväylää.³⁰⁴ Atriumpiha oli 1960-luvulla tyypillinen ostoskeskusratkaisu.³⁰⁵ Gammelbackan palvelukeskuksen massoittelussa siirrytään vapaasta tilasta suljettuun verrattaessa asuinrakennusten muotokieltä ja sommittelua. Näin korostuu siirtymä yksityisestä julkiseen tilaan.³⁰⁶ Julkinen tila muodostuu tiiviimmästä, kaupunkimaisesta rakentamisesta ja tila-aihoista ja se muodostaa samalla aukioita ja toreja.³⁰⁷

Meurmanin lähiömallissa asumalähiön palvelutasoon kuului paikallinen myymäläkeskus ja asumasoluun lähipalveluja.³⁰⁸ Perinteisiin asuntojen ja liiketilojen yhdistämiseen suhtauduttiin kriittisesti ja erilliset yksi- ja kaksikerroksiset rakennukset nähtiin toimivana ratkaisuna 1960-luvun edetessä.³⁰⁹ Aalto on toteuttanut Meurmanin lähiömallista tuttua lähipalvelujen periaatetta myös Gammelbackassa. Asumasolujen keskelle oli hahmotettu lähipalveluja, jotka olivat vain kevyen liikenteen saavutettavissa. Lähipalveluiden massoitteluhahmotelmat muistuttavat keskuspalveluiden kulmikasta muotoa. Viimeisenä suunnitteluvuotena lähipalveluille tarkoitettut massoittelut ja kaavavaraukset ovat kuitenkin poistuneet.³¹⁰

Palvelukeskus avautuu kohti etelä-lounasta. Sen sisäpihalle on suunniteltu urheilukenttä, joka on sijoittunut puoliksi ulos keskuksen sisäpihasta puistoalueen puolella. Alueen palvelukeskus massoitteluineen kentän kanssa muistuttaa asettelultaan Aallon edeltävien töiden ratkaisuja, esimerkiksi Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kampusaluetta (1951). 1960-luku oli suurten ikäluokkien vuoksi koulujen rakentamisen aikaa ja koulutus koettiin yhteiskunnan voimavarana.³¹¹ Gammelbackassa tämä näkyy yläasteen, ala-asteen ja päiväkodin sisältymiseen asumalähiön palveluihin.

³⁰⁴ Gammelbackan asemakaavapiirros 26.3.1970. Pk/AAM.

³⁰⁵ Niskanen 2003, 91.

³⁰⁶ Samankaltainen tilakokemuksen muutos on havaittavissa myös Aallon muissa töissä, esimerkiksi Espoon Otaniemessä. ks. Mikkola 1980, 138.

³⁰⁷ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM

³⁰⁸ Niskanen 2003, 90.

³⁰⁹ Hankonen 1994, 247–248.

³¹⁰ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³¹¹ Niskanen 2003, 94.

Opetustoimintaa palvelevien rakennusten paikat on kaavoitettu alueen keskellä kulkevan viheralueen varrelle. Ala-aste ja päiväkotit on sijoitettu alueen kaakkoisosaan 10 000 m² rakennusmassaan. Yläasteen sijainti palvelukeskuksen ja viheralueen kupeessa mahdollistaa koulun tarvitseman suuren kenttätilan.³¹²

4.5 Vapaa maisemasommitelma

Hurmeen määrittelyt suomalaisen lähiösuunnittelun ominaisuuksista toteutuvat jossain määrin myös Gammelbackan lähiösuunnitelmassa. 10 000 asukkaallaan se vastaa Meurmanin asumalähiötä. Ryhmittelyä on käytetty myös asumasolutasolla. Solumainen ryhmittely heijastelee amerikkalaisten sosiologien kaupunkisuunnitteluteorioita sekä ruotsalaisia aluerakentamisen esimerkkejä. Gammelbacka muistuttaa satelliittikaupunkia, kun sen suhteuttaa kaupunkirakenteeseen ja riippuvuuteen siitä. Alue on suunniteltu väljäksi ja vihreäksi, luonnonläheiseksi, sekä muokkaamalla maisemaa että jättämällä luonnonmukaisiksi. Gammelbackaa voidaan kutsua täten metsälähiöksi. Alueelle suunnitellut rakennukset ovat kaukaisesti tiukan funktionalismin ja siedlungien jälkeläisiä. Rakennukset ja niiden asettelu kuitenkin heijastelevat pääosassa Aallon omaa jo 1930-luvulla syntynyttä näkemystä funktionalismin inhimillistämisestä: ne on sijoitettu myötäilemään maisemaa. Auringonvalo, tila ja vihreys ovat edelleen tärkeässä osassa funktionalististen oppien mukaisesti. Pistetalojen ja lamellitalojen sekoittaminen yhdistyy ruotsalaisiin aluesuunnittelun esimerkkeihin.³¹³

Väljyys ja tila korostuvat Gammelbackan ominaispiirteinä. Gammelbackan asemakaavoissa näkyy selvästi vapaan maisemasommitelun painotus varsinkin verrattaessa saman ajan rationaalisuuteen pohjautuviin lähiösuunnitelmiin.³¹⁴ Gammelbackassa on jäljellä vielä sitä suunnittelun vapautta ja väljyyttä, joka myöhemmin unohtui. Väljästi rakentuva lähiö alkoi olla harvinaisuus 1960-luvun puolen välin jälkeen. Gammelbackan suunnitelman peruseriaatteiksi voidaan luetella solumainen ryhmittely, eriytetyt liikennetkaisu, keskellä kulkeva vihervyöhyke ja

³¹² Gammelbackan asemakaavapiirros 26.3.1970. Pk/AAM.

³¹³ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³¹⁴ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

luonnon korostunut asema sekä vapaasti maisemaa mukailleen viuhkan muotoon sijoitetut rakennukset.³¹⁵

Aallon suunnitteluideologiaan kuului, että aluesuunnittelussa ei tullut tarkastella osaluokkia yksi kerrallaan. Asemakaavallinen suunnittelu tarkoitti kaikkien funktioiden, liikenteen, sosiaalisten kysymysten, asuntojen, tuotantolaitosten, esteettisten ja kaupallisten näkökohtien yhtäaikaista ratkaisemista, jolloin nämä punoutuvat toisiinsa limittyväksi verkoksi.³¹⁶ Gammelbackassa yksityiskohdat ja suurempi kokonaisuus tukevat toisiaan. Aalto ei hahmotellut vain asemakaavaa, vaan myös maisemasuunnittelun sekä rakennukset. Tämän teki mahdolliseksi aluerakennussopimus, jossa saman rakennuttajan kontolle kuului koko alueen suunnittelu ja toteutus asemakaavasta kunnallistekniikkaan ja rakennuksiin. Aluerakennussopimus oli otollinen Aallon kokonaisvaltaiselle suunnittelutavalle, jota hän toteutti myös Gammelbackassa.

4.6 Paradigman muutos lähiösuunnittelussa

Gammelbackan asuinrakennukset on sijoitettu ympäristöön vapaan veistoksellisesti muodostaen näin persoonallisen ja yksilöllisen ilmeen yhdessä viuhkamaisen sommittelun kanssa. Rakennusten sijoittelu suorastaan välttelee ruutukaavaa. Gammelbackan kaltainen alue ei kokonaisena kaupunkisuunnitelmana olisi ollut kopioitavissa, koska se oli selvästi yhteen paikkaan ja sen ominaisuuksiin sidottu suunnitelma. Gammelbackan toimeksiannon aloittaminen vuonna 1966 osui aikaan, jolloin suomalaisessa kaupunkisuunnittelussa tapahtui näkyvä paradigman muutos: rakennusten vapaa sommittelu vaihtui kaupunkimaisempaan ruutukaavaan lähiösuunnittelussa. Tätä vasten tarkasteltuna oli Gammelbackan suunnitelma ajan vallitsevasta hengestä jäljessä. Arkkitehdit olivat suunnanneet mielenkiintonsa jo toisenlaisten kaupunkisuunnittelun ihanteiden tuottamiseen.

Vastakohtana vapaalle, suljetulle suunnitteluperiaatteelle kehittyi ruutukortteleihin perustuvat asuinalueet, jonka lippulaivana on pidetty erityisesti Jyväskylän Kortepohjan asuinalueita suunnittelijanaan Bengt Lundsten.³¹⁷ Myös Kortepohjan kilpailun

³¹⁵Gammelbackan asemakaavapiirros 26.3.1970. Pk/AAM.

³¹⁶Schildt 1990, 273.

³¹⁷Hurme 1991, 163.

ehdokkaissa oli monta ruutukaavan perustuvaa ehdotusta. Jatkokilpailuun 1964 oli päässyt kaksi hyvin erilaista muotoperiaatetta edustavaa ehdotusta: uusruutukaavasuunnitelma ja veistoksellisen, paikkaan sidottu suunnitelma. Voittajaehdotuksen tehnyt Lundsten kuului taustaltaan rationaaliseen Viljo Revellin koulukuntaan, kun taas toiseksi tullut Erkki Luoma oli työskennellyt Aallon toimistossa ja kuului täten biologistiseen ja funktionalistiseen koulukuntaan.³¹⁸

Hankonen on asemoinut murroksen kaupunkisuunnittelussa tapahtuneen erityisesti vuosien 1963–1966 aikana³¹⁹ eli ajallisesti se osuu juuri Gammelbackan suunnittelun alkuun. Kortepohja sai nopeasti kaltaisiaan seuraajia ja vapaamuotoisuuteen perustuvat kaavat torjuttiin. Kiinnostus ruutukaavoihin ja konstruktivismiin perustuvaan rakentamiseen oli kuitenkin kytenyt pinnan alla Suomessa jo sitä ennen.³²⁰ Ruutuverkkomaiseen järjestykseen perustunutta asemakaavaa oli esimerkiksi Pentti Ahola käyttänyt Tapiolan pohjoisen lähiön suunnittelussa vuonna 1958 sekä Myllypuron asemakaavassa vuonna 1962. Myllypuron luonnokset 1950-luvun lopusta perustuivat vielä soluperiaatteeseen, mutta lopullisessa asemakaavassa soluajattelu on hälventynyt vapaasti sijoitettujen rakennusmassojen ympäriltä. Vaikka Myllypurossa ja Pohjois-Tapiolassa ei vielä toteudu Kortepohjalle tyypillinen kaupunkimaisen tiivis rakentaminen, niissä on havaittavissa kehitys väljästä ja avoimesta kaupunkirakenteesta kohti tiiviimpää kompaktikaupunkia.³²¹

Suunnittelun tavoitteiden muuttuminen ei aiheutunut ainoastaan kaupunkisuunnittelun tavoitteiden³²² ja tutkimustiedon muutoksesta. Muutos voidaan liittää selvästi ajan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja ajattelutavan muutokseen.³²³ Mikael Sundmanin mukaan syitä systemaattiseen ruutukaavaan siirtymiseen Suomessa voidaan löytää perinteisen japanilaisen arkkitehtuurin ja Mies van der Rohen arkkitehtuurin ihailusta.³²⁴ Paradigman muutos kaupunkisuunnittelussa tapahtui nopeassa tahdissa

³¹⁸ Hankonen 1994, 84, 202.

³¹⁹ Hankonen 1994, 468.

³²⁰ Hurme 1991, 165, 171.

³²¹ Salastie et al. 2009, 19–20; Valkonen 2005, 38–40, 45.

³²² 1960-luvulla kaupunkisuunnittelua lähestyttiin tieteenä. 1950-luvun kaupunkisuunnittelu joutui seuraavana vuosikymmenenä runsaan arvostelun kohteeksi esimerkiksi sosiaalisen ulottuvuuden puuttumisesta, keskustelemattomuudesta, utooppisuudesta ja kaupunkivastaisuudesta. Taylor 1998, 40–51, 73.

³²³ Hurme 1991, 173.

³²⁴ Sundman 1991, 96.

arkkitehtuurikilpailujärjestelmän välityksellä.³²⁵ Suunnittelun uusi suunta ja arvot eivät syntyneet yhtäkkiä, mutta niiden läpimurto oli suhteellisen jyrkkä.³²⁶ Uusi kaupunkisuunnittelun ihanne, tiivis kaupunkimainen lähiö, haki esikuvaa perinteisestä suomalaisesta, matalasta ja tiiviistä puukaupungista. Samalla arvosteltiin 1950- ja 1960-luvun alun lähiöiden jäsentymätöntä kaupunkikuvaa, palveluiden puuttumista ja epäonnistuneita liikennejärjestelyjä. Uudella kompaktikaupungilla haluttiin luoda puitteet yhteisöllisyydelle ja uudentilaiselle kaupunkimaisen asumisen tavalle.³²⁷

Hankonen näkee kaupunkisuunnittelun murroksen kannalta merkittäväksi Olli Kivisen tulon Otto-I. Meurmanin työn jatkajaksi sekä Aulis Blomstedtin nimityksen arkkitehtuurin johtavaksi professoriksi Teknilliseen korkeakouluun. Blomstedt tuki erityisesti avointa muotoperiaatetta ja sarjallista arkkitehtuuria. Koulukuntaero oli merkittävä: Meurman edusti sosiaalihygienistä, reformista kaupunkisuunnittelun traditiota ja vältti funktionalismin julistuksia kokonaisten kaupunkien uusimisesta eikä arvostanut korkealle Le Corbusieriä. Blomstedt ja Kivinen sen sijaan pitivät Le Corbusieriä ihailtuna edelläkävijänä. Aalto sukupolvineen oli toiminut 1900-luvun alkupuoliskolla uudenaikaisten kaupunkisuunnittelun virtausten maahantuojina ja soveltajina. Seuraava sukupolvi toi yhtäläillä kansainvälisiltä areenoilta kritiikin edeltäjiensä suunnittelutyötä kohtaan ja uuden strukturalistisen paradigman.³²⁸

Samaan aikaan kaupunkisuunnittelussa tapahtuneen paradigman muutoksen kanssa Aalto suunnitteli Gammelbackaan suljettuun ja vapaaseen muotoperiaatteeseen perustuvaa asuinalueita. Vapaan ja suljetun muotoperiaatteen valitseminen vastasi Aallolle tyypillisiä suunnittelunormeja, sillä se perustui rakennuspaikkaan sitomiseen. Gammelbackassa rakennusmassat on sijoitettu suhteessa toisiinsa, ilmansuuntiin, maastonmuotoihin ja itse maisemaan.³²⁹ Tämän kaltainen vapaan muodon käyttö nähtiin suljettuna suunnitteluperiaatteena, kun taas avoimen muotoperiaatteen kaupunkimainen ympäristö näyttäytyi joustavana järjestelmänä, joka soveltui sarjatuotantoon ja edusti yleispätevyydessään universaalia ajattelua. Avoin järjestelmä tarjosi mahdollisuuden siirtyä rakentamistehokkuuksien kasvaessa yhä sattumanvaraisemmaksi käyvästä

³²⁵ Hankonen 1994, 467.

³²⁶ Hurme 1991, 165

³²⁷ Salastie et al. 2009, 18.

³²⁸ Hankonen 1994, 480.

³²⁹ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

tilamuodostuksesta hallittuun, joustavaan avoimen muodon periaatteeseen. Samalla se täytti rakennusteollisuuden toiveet nopeasti läpiviedystä kaavoitusvaiheesta.³³⁰ Gammelbackan suunnitelmasta näkyy, etteivät Aallolle olleet täysin vastakkaisia kaksi hyvin erilaisiin periaatteisiin nojautuvaa järjestelmää, suljettu ja avoin. Gammelbackaan suunniteltujen tyyppilamellien avulla olisi saavutettu joustavuus ja sarjatuotannon vaatimukset, mutta myös vapaa, veistoksellinen muotoperiaate.³³¹

Aalto puolusti kaupunkimaista ympäristön jäsentelyä hajasijoitetuilla asuntoalueilla, mutta lähinnä alueen keskustoimintojen ympärille sijoittuvaksi.³³² Tämä näkyy myös Gammelbackan suunnitelmassa.³³³ Aallon kaupunkimaisuus ei tarkoittanut tiivistä, ruutukorttelijärjestelmää. Kaupunkimaisuus syntyi sen sijaan aukoiden ja julkisten rakennusten avulla. Tasaiselle maastolle suunniteltu ruutukorttelimalli ei vastannut Aallon ihanteita porrasteisesta ja monitasoisesta, orgaanisesti kehittyneestä kaupungista. Aallon on tosin nähty ottaneen askel kohti systemaattisempaa suunnittelua Gammelbackan kanssa samoihin aikoihin suunnittelemassaan asuinalueessa Italian Paviassa (1966).³³⁴ Vaikka Pavia on suunnitelmana selvästi systemaattisempi kuin Gammelbacka, ei senkään ilme ole ruutukorttelimainen. Aallolle tärkeät rikkaat näkymät ja suuntaukset mahdollistuivat rakennusmassojen kiemurtelevilla muodoilla ja sommittelulla, eikä Pavia täten ole systemaattisuudessaan suoraan verrattavissa suppeita näkymiä tuottavaan ruutukaavasunnitteluun (kuva 22).³³⁵

5. Rationalisointi uhkana ja mahdollisuutena

Gammelbackan suunnitelman kanssa samanaikaisesti toteutetut 1960–70-luvun vaihteen lähiöt edustavat harvoin rakennustaiteelliselta kannalta katsottuna yleisesti merkittäviä arvoja. Rakennustekniikan kehittyminen ja rakentamisen standardisointi ja rationalisointi pyrkimykset vaikuttivat mittavasti ajan arkkitehtoniseen muotokieleen sekä

³³⁰ Hankonen 1994, 201–202.

³³¹ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³³² Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

³³³ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³³⁴ Mikkola 1980, 140.

³³⁵ Mikkola 1980, 140.

kaupunkisuunnitteluun. Rakentamisen prosesseissa tapahtui suuria muutoksia 1960-luvulla, joista näkyvimpiä rakentamiseen vaikuttaneista tekijöistä olivat asuntotuotannon suuret määrät ja pyrkimys nopeaan rakentamiseen ja kustannustehokkuuteen.³³⁶ Käsiyövaltaiset työskentelymenetelmät korvattiin nopeassa tahdissa uudella tekniikalla ja elementtirakentaminen valtasi rakennustyömaat.³³⁷ Suuret rakennusmäärät kohottivat tuotantotekniikan näkyvään asemaan, jolloin esteettiset tavoitteet jäivät toissijaisiksi: yhteiskunnallinen ja taloudellinen rakennemuutos toteutui näkyvästi suomalaisessa rakennetussa maisemassa.³³⁸

Moderni arkkitehtuuri oli ihannoinut syntyessään, 1900-luvun alussa, teknistä kehitystä ja teollisen tuotannon tarjoamia uusia mahdollisuuksia rakentamisessa. Modernin arkkitehtuurin muotokieli kasvoi insinööriestetiikan pohjalta. Jo 1930-luvulla oli omaksuttu rakennusrunkojen systematisointi, taloudellisuus ja tyyllinen rationalismi, vaikka itse rakentamista ei ollut vielä onnistuttu laajasti teollistamaan. Sarjatuotannon ja rationalisoinnin uskottiin parantavan väestön elinolosuhteita ja helpottavan asuttopulaa tehokkaasti.³³⁹

Elementtirakentamisen kehittyminen toi vallitsevaksi materiaaliksi betonin, josta tuli samalla hyvinvoinnin, edistyksen ja modernisuuden symboli. Siitä tehtiin paitsi asuinkerrostaloja sarjatuotantona myös ajanjakson julkinen rakentaminen ja hienoin arkkitehtuuri.³⁴⁰ Elementtitekniikkaan siirtyminen voidaan Juha Vuorisen mukaan nähdä osana modernisaatiota, jossa arkkitehtuurin perinteinen symboliikka, pysyvyys, korvataan muutoksena, liikkeenä ja jatkuvana kasvuna ja esitetään näin materialistisesti täyselementtitekniikan käytöllä.³⁴¹ Arkkitehdit kiinnostuivat tekniikan synnyttämien edellytysten myötä uudeltaisesta rakentamisen ja kaupunkisuunnittelun ideologiasta, funktionalismista. Kansainvälinen rakennustyyli, manifestoi universaalien muotokielen ja rakentamisen yleispätevyyden puolesta.³⁴²

³³⁶ Hankonen 1994, 16, 467.

³³⁷ Solla 1991, 51.

³³⁸ Hankonen 1994, 16, 467; Mäkiö 1994, 177.

³³⁹ Jallinoja 1996, 19.

³⁴⁰ Mukala 2010a, 11.

³⁴¹ Vuorinen 2005, 19–20.

³⁴² Koho 1997, 58.

Alvar Aalto oli tutustunut arkkitehtuurin uusiin vaikutteisiin matkustaessaan 1928 modernismin johtaviin maihin Ranskaan, Saksaan ja Hollantiin ja sai kutsun seuraavana vuonna CIAM:n kokoukseen. Kokouksessa käsiteltiin muun muassa pienasuntojen ongelmia ja asuntosuunnittelun standardisointia.³⁴³ Asuntojen massatuotanto omaksuttiin Le Corbusierin ajatuksista asumiskoneesta, jossa asunnon piti olla tehokas ja tarkoituksenmukainen. Jotta suurten rakennusyksiköiden toteutus olisi ollut mahdollista, tarvittiin standardisointia, teollisesti tuotettuja rakennusosia ja kokeilevaa suunnitteluasennetta.³⁴⁴ Standardisoimisen sekä tilallisen ja toiminnallisen sarjatuotannon katsottiin tuottavan tasa-arvoa ja ratkaisevan järjestyksen ja yhtenäisyyden kautta kaupunkien ja kaupungistumisen ongelmat.³⁴⁵

5.1 Arkkitehtien suunnitteluvapaus vähenee

Rakennustekniikan kehitys loi pohjaa uudelleenlaiselle rakentamisen tehokkuuden kehittämiseksi. Ensimmäiset betonielementtirakennukset valmistuivat Suomessa 1950-luvulla ja ensimmäinen täyselementtitalo valmistui vuonna 1962.³⁴⁶ Perusteellisesti elementtirakentaminen löi itsensä läpi 1960-luvulla ja tapojen vakiinnuttua 1970-luvulle tultaessa rakennustapa hallitsi jo koko asuntotuotantoa.³⁴⁷ Mallia elementtitekniikkaan oli haettu kansainvälisistä esimerkeistä Ruotsia, Tanskaa ja erityisesti Ranskaa myöden. Näitä elementtirakentamisen esimerkkejä rakennusliikkeet muokkasivat paremmin Suomen olosuhteisiin soveltuviksi tuotantomenetelmiksi.³⁴⁸ Yksi elementtirakentamisen maahantuojista ja kehittäjistä Helsingin seudulla oli rakennusliike Haka.³⁴⁹

Elementtirakentamiseen siirtyminen vaikutti monella tapaan rakentamiskustannusten pienentämiseen. Kokonaiskustannukset alentuivat, kun esivalmistetun elementtitekniikan käytöllä voitiin supistaa työvoiman tarvetta ja samalla rakennusalan työvoimapula helpottui.³⁵⁰ Elementtitekniikan kehitys mahdollisti ympärivuotisen rakentamisen ja lisäksi vaiheittaisella rakentamistavalla pystyttiin takaamaan eri osa-alueilla

³⁴³ Standertskjöld 1997, 21, 27.

³⁴⁴ Koho 1997, 58.

³⁴⁵ Saarikangas 2002a, 497.

³⁴⁶ Hankonen 1994, 475; Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 15.

³⁴⁷ Laitinen & Luhanka 1996, 10; Mäkiö et al. 1994, 28.

³⁴⁸ Tampereen keskustan ulkopuolisten 2010, 15.

³⁴⁹ Hankonen 1994, 142.

³⁵⁰ Laitinen & Luhanka 1996, 12; Mäkiö et al. 1994, 31.

työskentelevien jatkuva työ. Työvoimakustannusten säästöjen lisäksi elementtirakentamista perusteltiin rakennusainesäästöillä ja rakennusajan lyhenemisellä. Tehdasvalmisteisten rakennusosien katsottiin myös olevan laadullisesti tasalaatuisempia ja parempia verrattaessa paikanpäällä tehtyyn työhön.³⁵¹

Rakennustekniikan kehittämisestä ja suunnittelutyöstä tuli 1960-luvulla insinöörivaltaista. Elementtirakentamisen alussa arkkitehdit ja insinöörit olivat kuitenkin vielä toimineet yhteistyössä. Tämän voi nähdä arkkitehtien halukkuutena palata kohti funktionalismin alkulähteitä ja teknisen suunnittelun painottumista, jossa elementti nähdään välineenä funktionalismin täyttymykseen ja oikeaoppiseen toteuttamiseen. Uuden tekniikan tulon oltiin siis tässä funktionalismin hengessä valmiita. Suurin osa arkkitehtikunnasta kuitenkin perääntyi rakennustekniikan kehittämisestä, eivätkä he enää 1960-luvulle tultaessa lähteneet mukaan asuntorakentamisen suunnittelun ja organisoinnin kehittämiseen. Halukkuus uuden tekniikan kehittämiseen tuli rakennuttajilta. Elementtitekniikan ollessa vielä uusi rakennustapa olivat arkkitehdit itse pystyneet sanelemaan ja keksimään detaljeja, rakennuttajien saneluvoima kuitenkin tiukkeni 1960-luvun edetessä.³⁵² Valtaosa 1960-luvun alkupuolella rakennetuista elementtitehtaista ja muottikalustosta valmistettiin ilman arkkitehtien myötävaikutusta.³⁵³ Isoille aluerakentajille 1960–70-lukujen vaihteessa siirtynyt suunnittelun johto ja rakentaminen pääasiassa tuotannon ehdoilla heikensi arkkitehtien kiinnostusta elementtirakentamisen kehittämiseen.³⁵⁴

Elementtitekniikan vaikutus arkkitehtoniseen muotokieleeseen oli mittava niin julkisivuissa kuin pohjaratkaisuissakin. Arkkitehtien liikkumavara julkisivujen suunnittelussa ja koko kerrostaloarkkitehtuurissa väheni. Julkisivujen suunnittelussa elementtien käyttö johti pyrkimykseen matemaattisesta systemaattisuudesta. Funktionalismin perintönä jäänyt ikkunanauha todettiin työmailla liian työlääksi ja siitä luovuttiin.³⁵⁵ Pohjat olivat systemaattisten julkisivujen johdonmukainen seuraus. 1960-luvun puolivälistä lähtien oli elementtirakentaminen kehittynyt niin pitkälle, että vallitseva käytäntö oli yhden

³⁵¹ Mäkiö et al. 1994, 32, 35.

³⁵² Mäkiö et al. 1994, 35, 178–179.

³⁵³ Kahri & Pyykkönen 1994, 145.

³⁵⁴ Mäkiö et al. 1994, 179.

³⁵⁵ Nauhaikkuna oli merkinnyt arkkitehdeille funktionalistisen suunnittelun tärkeää elementtiä, ruutuelementti ja aukkojulkisivu edustivat mennyttä. Mäkiö et al. 1994, 181.

ruutuelementin käyttäminen: julkisivu koostui vaaka- ja pystysuuntaan monistetusta ruuduista. Tässä vaiheessa arkkitehtien taidot punnittiin ja jo pienet suhde- ja detaljierot näyttivät hyvin onnistuneen tai epäonnistuneen työn. Hyvään arkkitehtuuriin tarvittiin taitoa ja suhdeherkkyyttä. Pohjaratkaisut taiteiltiin kantavien seinien ja välipohjien sisälle. Elementtitekniikan käyttö toi myös uudenlaisia arkkitehtonisia yksityiskohtia, kuten elementtien välisen sauman, jossa oli otettava huomioon lämpölaajeneminen. On kuitenkin huomattava, että vaikka kysymyksessä oli massatuotanto, ei arkkitehti periaatteessa ollut sidottu tuolloin tietynlaisiin standardivalmisteisiin. Erityisesti suuri alueellinen suunnittelukohde antoi mahdollisuuksia aluekohtaisen standardin luomiselle.³⁵⁶ Tällainen laajempi suunnittelukohde oli myös Gammelbacka, jossa Aallon tarkoituksena oli kehittää joustavaa standardisointia perustuen aluekohtaiseen kerrostalolamellityypitykseen.

5.2 Alvar Aalto ja tekniikan humanisointi

Vielä 1960-luvun alussa elementtitekniikan käyttö oli lähinnä kokeilua ja uuden tekniikan mahdollisuuksia tutkittiin ja etsittiin vapaasti.³⁵⁷ Elementtitekniikan kehittäminen ja standardisoinnin problematiikka liittyvät kiinteästi tutkimuskohteeseeni: Gammelbackan oli tarkoitus toimia koekenttänä joustavalle esivalmistettujen elementtien käytölle asuinrakentamisessa. Mikkolan mukaan joustavan standardisoinnin lähteille Aallon toi tekniikan humanisoinnin tavoittelu, jossa tekniikan oli tarkoitus toimia ihmisen palvelijana eikä päinvastoin. Tekniikka oli Aallolle väline inhimillisten tavoitteiden saavuttamiseksi, eikä koskaan pääosanesittäjä.³⁵⁸

Aalto näki monotonisen standardisoinnin olevan uhka suunnittelutyölle ja johtavan lähinnä psykologisten slummien luomiseen.³⁵⁹ Hänen mukaansa mekaaninen standardisointi oli kyllä soveliaista esimerkiksi autojen tuottamisessa, mutta asuntojen kanssa samansuuntainen toiminta ei ollut suotavaa. Näkökantansa hän perusteli rakennusten ja luonnon kiinteällä suhteella toisiinsa sekä ihmisen suhteella asuntoonsa intiimimpänä ja monimutkaisempana kuin muuhun materiaan.³⁶⁰ Aallolle rakentamisen

³⁵⁶ Mäkiö et al. 1994, 23, 46, 179.

³⁵⁷ Mäkiö et al. 1994, 34.

³⁵⁸ Mikkola 1980, 130.

³⁵⁹ Standertskjöld 1997, 30.

³⁶⁰ Aalto, A. 1944, 58–59.

joustavuuden päämääränä oli erilaisten ratkaisutapojen esille tuominen ja sopeutuvaisuus olosuhteiden muuttumiselle. Tarkoituksena oli välttää yhden olosuhteen alistamista toiselle ja tekniikan yksinvaltiutta.³⁶¹

Vaikka Aalto näki standardisointipyrkimyksiä tuottavan epäsuotuisia lopputuloksia, ei hän tuominnut rakennustekniikan kehitystä vaan näki standardien käytön myös mahdollisuutena. Riittävä joustavuudella standardisointi sai hänen mukaansa tarvittavan inhimillisen lisän. Tarpeeksi suuri muunneltavuus standardisoinnissa oli keino sopeuttaa rakentaminen luontoon ja huomioida ihmisten erilaiset tarpeet.³⁶² Rakennusmateriaalien ja -osien standardisoinnilla oli mahdollista laajentaa käytettävien vaihtoehtojen lukumäärää ja luoda samalla järjestelmällisyyttä rakennustaiteeseen ilman sortumista kaavamaisuuteen.³⁶³ Aalto ei nähnyt vaihtelevuuden ja orgaanisuuden olevan vastakohtina modernille tekniikalle ja sen tuotoksille. Aaltoa kiinnosti, kuinka tyypeille ja standardeille perustuva teollinen tuotanto voisi sisältää psykologisen ja muodollisen rikkauden, joustavuuden ja vaihtelevuuden tasalaatuisuuden sijaan.³⁶⁴ Parhaassa tapauksessa standardisoinnilla oli mahdollista taata laajempi vaihtoehtojen lukumäärä suunnittelussa.³⁶⁵

Standardisoinnin ongelmia Aalto pohti sekä filosofisesti että käytännön tasolla. Aalto oli omistautunut inhimillisemmän standardisoinnin kehittelylle uransa ajan, mutta ei saanut mahdollisuutta toteuttaa ideoitaan suuressa mittakaavassa, kuten Gammelbackankin kohdalla lopulta kävi. Sen sijaan erillisissä teknisissä standardikeksinnöissä hän onnistui saamaan ideoitaan toteutukseen.³⁶⁶ Asumisen standardisoinnin kehittelyä Aalto oli suunnitellut jo 1920-luvun lopulla Turkuun Standardivuokratalon eli Tapani-talon, joka rakennettiin teräsbetonisista standardilaatoista rakennusliike Tapanin rakentamana.³⁶⁷ Aalto oli perehtynyt standardisointiin ja sen tuottamiin ongelmiin myös 1930-luvun lopulla, jolloin hän oli saanut tehtäväkseen kehittää puusta teollisesti tuotettuja esivalmistettuja taloja ja elementtejä A. Ahlström Oy:n Varkauden tehtaan työntekijöiden asuttamiseksi sekä

³⁶¹ Stanford 1998, 144.

³⁶² Standertskjöld 1997, 30.

³⁶³ Koho 1998, 46.

³⁶⁴ Korvenmaa 1998, 82.

³⁶⁵ Koho 1998, 46.

³⁶⁶ Teknisistä keksinnöistä esimerkiksi Standardi porrasaskelma ei päässyt tuotantoon. Pallasmaa 1998, 35.

³⁶⁷ Norri 1989, 50.

yleisille markkinoille. Esivalmistettujen talojen kehittelylle hän haki innoitusta esimerkiksi Yhdysvalloista, jonka teollinen tuotanto oli edistyksellistä.³⁶⁸

Laajemmassa mittakaavassa nähtynä on Juhani Pallasmaa esittänyt, että Aallon tuotannosta on kaiken kaikkiaan löydettävissä useita standardisoinnin elementtejä, jotka eivät rajoitu ainoastaan rakennuskappaleisiin. Pallasmaa näkee toistuvuuden muodostavan koko tuotannosta eräänlaisen kokonaistaideteoksen. Vuosikymmenien aikana Aalto toimistoineen kehitti lukemattoman määrän teknisiä ja esteettisiä ratkaisuja, joita käytettiin toistuvasti: tiilet, akustiset pinnat, ikkuna- ja ovidetaljit, rautatyöt, kalusteet ja valaistus. Sotien jälkeisten töiden värimaailman Pallasmaa näkee standardisoinnin kautta: rakennuksissa toistuu indigon tai violetin sininen ja tumman ruskea rinnastettuna valkoisiin, harmaisiin ja mustiin pintoihin sekä pronssin, tiilen ja vaihtelevien puulajien luonnollisiin väreihin.³⁶⁹ Aallolle tyypillistä oli tietyn elementtijoukon käyttö suunnittelutyössä, joka antoi vapautta varioida tämän joukon sisällä, mutta samalla piti kuitenkin kokonaissuunnitelman yhtenäisenä.

5.3 Standardisoinnin problematiikka Gammelbackassa

Arkkitehdit ovat kautta aikojen työskennelleet mitta- ja suhdejärjestelmien parissa pyrkiessään löytämään esteettisiä ja matemaattisia lainalaisuuksia ja moduulimitoituksia. 1900-luvun puolivälissä elementtirakentamiseen siirryttäessä standardisoinnin perusteet yhteismitallisuuksineen olivat siis ajatuksentasolla tuttuja arkkitehdeille.³⁷⁰ Jälleenrakentamiskaudella arkkitehtikunta näki standardisoinnin välineenä yhteiskunnallisen tasa-arvon lisäämiseksi ja suomalaiset arkkitehdit osallistuivat laajana joukkona tyyppitalojen kehittelyyn. Standardisoinnin avulla myös pienillä resursseilla oli mahdollista tehdä laadukasta jälkeä.³⁷¹ Suomen arkkitehtiliiton jälleenrakentamistoimiston toiseksi päätehtäväksi tuli Aallon ajamana standardisoiminen.³⁷² Vuonna 1942 arkkitehtiliitto esitteli ensi kertaa perustamansa

³⁶⁸ Korvenmaa 1997, 161. Kiinnostus amerikkalaisiin esiteollisesti valmistettuihin taloihin johti monien Amerikan matkojen jälkeen vuonna 1940 myös professuuriin Massachusetts Institute of Technologyssa (MIT). Professuurin tarkoituksena olivat paitsi opetukselliset tehtävät myös Amerikkalainen kaupunki Suomeen -projektin eli MIT-koekaupungin kehittäminen. Standertskjöld 1997, 30.

³⁶⁹ Pallasmaa 1998, 35.

³⁷⁰ Helamaa 1992, 145.

³⁷¹ Norri 1989, 50.

³⁷² Helamaa 1992, 145.

rakennusstandardisointijaoston toimintaa, josta myöhemmin sai alkunsa Standardisoimislaitos.³⁷³ Sen toiminta suuntautui rakennusalan yleisen standardisoinnin kehittämiseen ja erityisesti rakennusosien standardisointiin sekä kiteyttämään rakennusalalle olennainen sanasto.³⁷⁴ Standardisoimistyöhön suhtauduttiin vakavasti: Aallon mukaan rakennusstandardisointi kuului ajankohdan tärkeimpien kysymysten joukkoon.³⁷⁵

Gammelbackan suunnitelmassa kohtaavat asuntotuotannon tehokkuus- ja rationalisointitavoitteet ja Aallon pyrkimykset monimuotoiseen ympäristöön. Aallon mukaan rationalisoinnin tuli olla niin joustavaa, että se pystyy seuraamaan kaikkia ihmisen ja luonnon nyansseja.³⁷⁶ Standardisoinnin kysymykset kiinnostivat häntä nimenomaan joustavuuden näkökulmasta. Joustavan standardisoinnin periaatteen kehittäminen oli yhteydessä Aallon kriittisyydelle modernia rationalismia kohtaan, jonka lähtökohdissa tekniikka ja tiede korostuivat inhimillisyyden kärsiessä.³⁷⁷ Aallon mielestä arkkitehtien tuli uudistaa arkkitehtuuria kulttuuriin sidottuna prosessina eikä ainoastaan innostua uuden rakennustekniikan tarjoamista uudistuksista, jotka saattoivat olla vain näennäisiä.³⁷⁸ Gammelbackan piirustuksista näkyy, että Aalto on ratkaissut standardisoinnin problematiikan suunnittelemalla alueelle seitsemän eri lamellityyppiä, jotka oli tarkoitus koostaa erikokoisista elementeistä.³⁷⁹

Joustavan standardisoinnin periaate tarkoitti Aallolle osien eli solujen standardisointia kokonaisuuden sijasta. Solut tarkoittivat Aallolle pientalosuunnittelussa esimerkiksi seinä- ja kattoelementtejä. Solujen avulla oli mahdollista varioida nopeasti ja helposti asuintaloja vallitseviin olosuhteisiin, asukkaan tarpeisiin ja rakennuspaikkaan sopiviksi. Petteri Kummola näkee SAFA:n julkaiseman teoksen *Rakennustaide ja standardi* (1942)

³⁷³ Arkkitehtien järjestäytymisen historiaa. Suomen arkkitehtiliiton Internet-sivu.

Alkuvuosina sen johtotehtävissä toimi Arne Ervi. Aallolla oli kuitenkin keskeinen rooli aloitteentekijänä ja ideologina. Standardisoimislaitos 2007. Suomen rakennustaiteen museon verkkomateriaali.

³⁷⁴ Rakennustieto-kortiston kehittäminen oli yksi laitoksen päämääristä. Standardisoimislaitos 2007. Suomen rakennustaiteen museon verkkomateriaali.

³⁷⁵ Aalto 1943, 41. Aallon mukanaoloa standardisoimislaitoksessa on myös kritisoitu. Matti Seppäsen mukaan moduulijärjestelmä ei kehittynyt Suomessa niin nopeasti kuin rakennustarviketuotanto olisi sitä tarvinnut, koska Aalto jarrutti sen kehittymistä vastustamalla yhtenäistä mitoitusjärjestelmää. Seppänen 2009, 209.

³⁷⁶ Alvar Aalto: Experimentstad behövs för bostadsforskning. HBL18.1.1964.

³⁷⁷ Pallasmaa 1998, 35.

³⁷⁸ Koho 1998, 103.

³⁷⁹ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

eräänlaisena joustavan standardisoinnin manifestina.³⁸⁰ Siinä Mika Waltari on sanoittanut Standardisoimislaitoksen pohdinnat ja kiteyttänyt seuraavasti: ”Standardisoimisen tehtävänä ei ole määrättyyn rakennustyyppiin pyrkiminen, vaan päinvastoin elinkelpoisen vaihtelun ja rikkauden luominen, joka ihannetapauksessa on verrattavissa luonnon rajattomaan nyansoimiskykyyn.”³⁸¹

Kerrostaloamellityyppien käyttö on periaatteessa ristiriidassa Aallon niiden standardisointiin liittyvien ajatusten kanssa, joita hän jälleenrakentamisen yhteydessä oli esittänyt. Suunnan vaihdos johtunee asutosuunnittelun muuttuneesta luonteesta ja tehokkuuden vaatimuksista sekä mittaluokan suurentumisesta pientaloista kerrostaloihin. Riittävän tehokkuuden aikaansaamiseksi Aalto oli suunnitellut myös jälleenrakentamisen mainingeissa tyyppitaloja. Tyyppitalo ratkaisuisaan hän kuitenkin painotti perusasunnon olemusta soluna, jota voitaisiin laajentaa tarpeen mukaan elintason noustessa.³⁸² Tyyppitalot eroavat mittakaavaltaan Gammelbackan kokoisen aluekokonaisuuden suunnittelusta. Lamellityypitys oli kuitenkin mahdollistamassa erikokoisten elementtien määrää ja täten takaamassa lamellien monipuolisuuden, vaikka toisaalta se samalla myös tyypisti variaatioiden määrää. Seitsemän eri lamellityyppiä, joista voi löytää kolme perusmuotoa, muodostavat kuitenkin suuressa mittakaavassa selvästi monipuolisemman rakennetun ympäristön kuin yhden ruutuelementin käyttö. Gammelbackan lamellityypitys oli Aallolle tehokkuuden nimissä tehty vaihtoehto liian yksipuoliselle ympäristölle. Suuressa mittakaavassa voidaan lamellityypit nähdä solunkaltaisena osana – aivan kuin Aallon tyyppitaloratkaisuissa aikaisemmin.³⁸³

5.4 Gammelbackan lamellityypit ja rakennukset

Gammelbackan piirustuksista näkyy, että alueelle suunnitellut asuinkerrostalot on koostettu yhdistelemällä lamellityyppejä. Näin mahdollistettiin rakennusmassojen monimuotoisuus ja koon vaihtelut; jopa kaarevat talomassat. Sekä koealueella että koko alueella on hallitsevimpiä muotoina pitkäsuuntaiset lamellit, pistetaloratkaisut sekä näiden yhdistelmä. Yhdistelmässä muodostuu lyhyempiä lamellitaloja kulmikkailla ja

³⁸⁰ Kummola 2004, 12-13. Suomen rakennustaiteen museon verkkomateriaali.

³⁸¹ Rakennustaide ja standardi/Waltari 1942, 11; ks. Kummola 2004, 13. Suomen rakennustaiteen museon verkkomateriaali.

³⁸² Kummola 2004, 12-13. Suomen rakennustaiteen museon verkkomateriaali.

³⁸³ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

kaarevilla muodoilla. Koealueella pitkittäisten lamellimassojen etelään suuntautuvissa päädyissä on lamellityyppien yhdistelyllä saatu aikaan koukkumainen osa. Pitkät lamellitalot eivät ympäröi ja rajaa kortteleita muurimaisena joukkona, kuten esimerkiksi Pihlajamäessä, vaan ne on asetettu maastoon viuhkamaisesti vierekkäin (kuvat 23 ja 24). Talojen sijoittelu on hyvin vapaata, ja johdonmukaisena tekijänä on lähinnä viuhkamainen asettelu.³⁸⁴

Vaikka asemakaavahahmotelmissa on esitetty muidenkin solujen rakennusmassoja koealueen lisäksi, ei niitä voida pitää lopullisina, vaan vain suuntaa antavina: koealueenhan oli tarkoitus toimia esimerkkinä alueen lopulliselle rakentamiselle. Gammelbackan piirustusten rakennusmassahahmotelmat näyttävät kuitenkin joitain niistä mahdollisuuksista, joita alueelle luoduilla lamellityypeillä olisi voinut saada aikaan. Koealueen kerrostalot voidaan nähdä toisaalta esimerkkinä lamellityyppien monipuolisista mahdollisuuksista. Toisaalta koealueen ei kuitenkaan ollut tarkoitus sortua muodoilla leikkimiseen, vaan johtaa lopulliseen toteutukseen. Koealue oli myös samalla oleva esimerkkinä ja takeena, että muu alue voidaan rakentaa.³⁸⁵

Gammelbackan rakentamisen ensimmäisen vaiheen oli tarkoitus käsittää seitsemän kerrostalon rypäs, jossa oli tammikuussa 1970 tehdyn luonnoksen mukaan 556 huoneistoa eli asuntoja noin 1500 hengelle (kuva 25). Koealueen rakennuslamellityypit olivat alusta lähtien mukana Aallon suunnitelmissa pohjaratkaisuun myöden. Koealueen seitsemän taloa koostuvat neljästä pitkästä, koukkumaisesta lamellitalosta ja kolmesta lyhyemmästä versiosta. Suunnitteluvuosien aikana lyhyemmissä lamellitalojen rakennusmassoissa tapahtui pieniä muutoksia, mutta pidemmät lamellit pysyivät rakennusmassaltaan samankaltaisina. L-mallinen kolmesta lamellityypistä koostuva rakennusmassa vaihtuu välillä kaarevaksi palatakseen viimeisenä suunnittelun vuonna 1970 takaisin L-malliseksi. Koealueelta ei löydy yhden portaan pistetaloja, kun taas alueen kokonaissuunnitelman hahmotelmaan niitä on sijoitettu monia. Aallon kerrostalotyyppeihin ei esimerkiksi kuulunut terassitaloratkaisu, jota Aalto oli käyttänyt aiemmin Sunilassa. Lähemmäksi merta ja koealueen itäiselle puolelle on kaavoitettu kytkettyjen pientalojen alue. Niiden talotyyppejä Aalto ei kuitenkaan suunnitelmissaan ole esittänyt, lukuun ottamatta joitain luonnosmaisia hahmotelmia kaareutuvista

³⁸⁴ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³⁸⁵ Gammelbackan asemakaava 26.3.1970. Pk/AAM.

rivitalomassoista. Pientaloalue on sijoitettu muusta alueesta nähtynä keskuksesta kauemmaksi, meren lähistölle.³⁸⁶

Koealueen talojen korkeudet vaihtelevat kolmesta kuuteen kerrokseen. Usean koealueen talon kerroskorkeus muuntuu rakennusmassan sisällä johtuen niiden sijoittumisesta rinteeseen. Korkeimmat talot on sijoitettu korkeimmille kohdille. Palvelu- ja liiketoimintarakennukset ovat selvästi matalampia, vain yhdestä kahteen kerrokseen. Asuinrakennusten sijoittelu etelärinteeseen luo suotuisat olosuhteet valon päästämiseksi asuntoihin. Asunnoista oli tarkoitus näkyä ympäröivää luontoa ja osalle asunnoista on taattu lisäksi merinäköala.³⁸⁷

Joulukuussa 1969 päivätyssä lamellityyppien kytkentäkaaviossa on esitetty, kuinka lamellityyppejä yhdistelemällä saadaan yhteen kerrostaloyksikköön monipuolisesti erilaisia asuntoja (kuva 26). Kaaviossa esitetään myös kuinka vuokratalot ja omistusasunnot ovat sijoittuneet pitkänmallisessa kerrostalossa. Koko alueelle hahmotellut kerrostalotyypit voidaan jakaa karkeasti neljään: pitkät lamellitalot, pitkät lamellitalot päätykourulla, lyhyet monimuotoiset, kulmikkaat lamellit ja pistetalot. Joustavan standardisoinnin kehittäminen mahdollisti talojen yksilöllisen ulkomuodon. Aalto piirsi yhteensä seitsemän erilaista lamellityyppiä (*lamellityypit A-G*), joiden pohjapiirroksot ovat vaihdelleet viiden suunnitteluvuoden aikana. Suorakulmaisia lamelleja oli neljä, pistetalomaista porrastettua lamellia kaksi variaatiota ja yksi viuhkan muotoinen lamelli. Näin lamellityyppejä yhdistelemällä oli mahdollista luoda monimuotoisia rakennusmassoja pitkittäisistä riveistä kaareviin muotoihin (kuvat 27 ja 28). Yhdistelmävaihtoehtojen määrä oli lukuisa, riippuen käytetystä lamellien lukumäärästä per kerrostalo.³⁸⁸

Suorakulmaiset *lamellityypit A, B, E ja F* eivät olleet muodoltaan täysin puhtaita suorakulmioita, vaan myös niiden pohjassa on pientä kulmikkautta. Huoneistokoko vaihtelee yksiöistä neljään huoneeseen ja keittiöön. Parvekkeiden koko huoneiston mittaluokkaan verrattaessa on merkittävä. Se vastaa suurin piirtein yhden makuuhuoneen

³⁸⁶ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³⁸⁷ Gammelbacka piirustukset. Pk/AAM.

³⁸⁸ Gammelbackan lamellityyppien kytkentäkaavio 12.12.1969; Gammelbackan asemapiirros 12.1.1970. Pk/AAM.

kokoa tai on jopa suurempi. Lamellien keskellä sijaitsevilla pienasunnoilla ei ole parveketta. Suorakulmaisia lamelleja Aalto on käyttänyt suunnitelmassaan yhdessä luoden tällöin pitkiä rakennusmassoja neljällä tai kolmella peräkkäisellä lamellilla. Suorakulmaista lamellityyppiä on käytetty myös osana lyhyempiä rakennusmassoja. *Lamellityypit G ja D* ovat muodoltaan kulmikkaasti L-muotoisia. Lamellit soveltuvat erityisesti pistetalokäyttöön yksittäisinä, mutta myös osana suurempaa kerrostaloa. Niihin on sijoitettu neljä asuntoa. *Lamellityyppi C* on muodoltaan persoonallisen viuhkamainen. Siihen on sijoitettu kolme yksiötä ja kaksi kahden huoneen ja keittokomeron yhdistelmää. Jokaisessa huoneistossa on parveke. Kooltaan nämä parvekkeet ovat pienempiä kuin muissa lamelleissa. Myös tämä lamelli on yhdisteltävänä sekä toisiin samankaltaisiin luoden näin kaarimaista muotoa että toisiin lamelleihin esimerkiksi nivelmäisenä palana.³⁸⁹

Yhden yksittäisen lamellityypin käytöllä oli mahdollista muodostaa korkeita pistetaloja. Yhden porrashuoneen piste- ja tähtitaloja oli alettu tutkia 1950-luvulla taloudellisina vaihtoehtoina kaupunkisuunnittelussa. Aallon suunnitelmissa asuintalotorneja oli näkynyt jo 1930-luvulla. Niiden rakentaminen tuli realistiseksi kuitenkin vasta 1950-luvulle tultaessa rakennusteknisistä ja kustannussyistä.³⁹⁰ Usein Aallon tornitalosuunnitelmiin viitataan kriittisesti. Ne nähdään jonkinlaisena itsensä kapitalismille myymisenä – olihan Aaltoa pidetty humanina suunnittelijana. Aallolle ei kuitenkaan ollut ongelmallista suunnitella korkeita tornitaloja: vaikka ne olivat sopimattomia perheasunnoiksi, kelpasivat ne yksinasujien ja nuorten parien tarpeisiin.³⁹¹ Gammelbackan lamellityypit mahdollistivat sekä viuhkamaisten tornitalojen rakentamisen kahdella porrashuoneella tai kulmikkaamman yhden porrashuoneen pistetalon. Suorakulmaista lamellia ei ollut tarkoitus käyttää suunnitelmassa pistetalomaisena yksittäisenä rakennuksena.

³⁸⁹ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³⁹⁰ Niskanen 2003, 83.

³⁹¹ Schildt 1990, 197.

6. Gammelbacka kaupungistumisen ratkaisuna

Tässä tutkimuksessa on tullut esille Gammelbackan suunnitelman problematiikan liittyminen kiinteästi 1960-luvun kaupungistumiseen ja sen tuottamiin haasteisiin kaupunkisuunnittelussa. Kaupungistumiseen liittyivät tiiviisti asuntotuotannon suuret määrälliset tavoitteet, tehokkuusvaatimukset ja rakennustekniikan kehittyminen kohti teollista tuotantoa. 1960-luvun kaupunkisuunnittelun ratkaisut näkyvät näyttävästi yhä nykypäivän elinympäristössä – asuntotuotanto oli hyvin massiivista. Jussi Rautsi on tulkinnut sekä Gammelbackan että Kivenlahti-Soukan suunnitelmien olleen Aallolle yrityksiä suunnitella hyvää rakennettua ympäristöä muuttoliikkeen vastaanottopäässä aluerakentamisjärjestelmän mahdollistamissa puitteissa.³⁹² Myöhemmässä artikkelissaan Rautsi kirjoittaa suunnitelmien olleen uuden urbanismin malleja, joiden avulla Aalto halusi esittää vaihtoehtoja laskelmoivalle rakentamiselle.³⁹³ Rautsin ajatukset antoivat kimmokkeen pohtia tutkimuksen loppuun, minkälainen kaupungistumisen ratkaisu Gammelbacka oli.

Jälleenrakentamiskaudella arkkitehtikunta oli osallistunut laajana joukkona tyyppitalojen kehittelyyn. 1960-luvulla puolestaan oli aika ratkaista uudenlainen asutuspula ja valita keinot sen helpottamiseksi. 80 000 asukkaalle suunniteltu Kivenlahti-Soukan aluesuunnitelma muodostaa selkeästi suuremman mittakaavan satelliittikaupungin ja on verrattavissa esimerkiksi Tapiolaan, kun taas 10 000 asukkaan Gammelbackassa Aalto on keskittänyt yhden asumalähiön suunnitteluun. Gammelbackassa Aalto on paneutunut rakennustekniikan standardisoimisen kysymyksiin tärkeänä lähiörakentamiseen liittyvänä problematiikkana. Gammelbackassa voidaan nähdä piirteitä mallikaupunkiajattelusta, jossa haetaan malliratkaisua. Toisaalta suunnitelma on malliajattelulle vastakkainen.

Yhtenä syynä kaupungin keskustojen ulkopuolelle rakentuvien yhdyskuntien, eli lähiöiden, syntyyn on nähty olleen arkkitehtien, insinöörien ja sosiologien ajatus kaupunkisuunnittelumallista, joka oli riippumaton paikan ja ajan olosuhteista. Tavoittelun alla olivat yleismaallisesti monistettavat modernin ihanneyhdyskunnan prototyypit. Pyrkimys monistettavaan prototyyppiin heijastelee modernismin perusideologiaa, jossa

³⁹² Rautsi 1984, 42. THO/HY.

³⁹³ Rautsi 1998, 171.

suunnittelun avulla uskottiin optimistisesti voitavan kontrolloida todellisuutta ja muuttaa maailmaa paremmaksi. Aalto oli erottautunut tiukasta funktionalismista jo 1930-luvulla ja Mikkolan mukaan Aalto vältteli ihannekaupunkimalleja, koska mallikaupungit olisivat olleet oikeasta elämästä vieraantuneita, liian steriilejä ja yksitoikkoisia. Aalto korosti, että kunkin suunnittelutehtävän kohdalla oli otettava huomioon sen yksilölliset edellytykset teoreettisen puhtauden sijaan. Aalto ei ollut varsinainen funktionalisti myöskään siinä mielessä, ettei hän tukeutunut tieteelliseen tapaan lähestyä suunnittelutehtäviensä.³⁹⁴

Marja-Riitta Norri on todennut Aallon suunnitelmien taustalla olleen aina toiminnallinen tai paikkaan liittyvä tekijä kuten esimerkiksi käyttötarkoitus, kaupunkirakenteellinen asema, topografia tai maisematila.³⁹⁵ Aallon paikan olosuhteita ja suunnittelutehtävien yksilöllistä luonnetta korostava suunnittelutapa ei vastaa yleispätevän malliajattelun tavoittelua. Myös standardisoimisen problematiikan yhteydessä Aalto oli korostanut kunkin ihmisen ja rakennuspaikan omia tarpeita. Gammelbackan tapauksessa haasteena oli esivalmistetun elementtitekniikan käyttö ja sen vaikutus kaupunkimiljööseen. Tavoitteena oli riittävän vaihteleva, orgaanisesti hyvin muotoiltu ja rytmillinen kaupunkimuoto.³⁹⁶ Gammelbackan suunnitelman tarjoama ratkaisu ei ole suoraan monistettavissa prototyypin kaltaisesti. Gammelbackassa oikeanlaiseen kaupunkimuotoon pyrittiin rakennusten sijoittelulla maaston ja maiseman mukaan sekä lamellityypeillä ja niiden monipuolisen varioinnin mahdollisuuksilla. Lamellityypit mahdollistivat rakennusten monimuotoisuuden yksinkertaisin keinoin. Sijoittelu sen sijaan on riippuvainen kulloisestakin paikasta, eikä siis muotona kopioitavissa. Gammelbackan suunnitelma näyttäytyy sijoitteluineen ja ryhmittelyineen vapaana ja jopa irrationalisena, vaikka toisaalta se on tiukasti riippuvainen itse paikan olosuhteista.³⁹⁷

Arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa malli-ajattelu voidaan ymmärtää abstraktiona, jolloin mallin tarkoituksena ei ole tulla sellaisenaan kopioitavaksi vaan lähinnä mukailtavaksi.³⁹⁸ Tällöin rakennustyypipiirustus, tässä tapauksessa kerrostalolamellityyppi, antaa mallin, joka on sovellettavissa mukautumaan kulloisiinkin olosuhteisiin. Gammelbackan yhteydessä mallikaupungista tai malliratkaisusta

³⁹⁴ Mikkola 1985, 88.

³⁹⁵ Norri 1998, 1.

³⁹⁶ Gammelbacka-alueen suunnittelusta 1966. Ak/AAM.

³⁹⁷ Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.

³⁹⁸ ks. Niskanen 2005, 22.

puhuminen on mahdollista siinä mielessä, että samat Gammelbackaan suunnitellut lamellityypit olisivat olleet käytettävissä myös muissa vastaavissa aluerakentamiskohteissa. Gammelbackan lamellityyppiratkaisu olisi voinut toimia myös esimerkin kaltaisena mallina aluekohtaisen lamellityypin luomisesta vastaavassa tilanteessa; olihan Asuntosuunnittelun rationalisoinnin ja sarjatuotannon pyrkimyksinä standardien luominen. Useita suomalaisia lähiöitä suunniteltiin lopulta samankaltaisia elementtiratkaisuja käyttäen.

Gammelbackan joustavan standardisoinnin ja monimuotoisuuden toteutumisen esteeksi tulivat lopulta suunnitelman tehottomuus ja sopimattomuus Arava-järjestelmän lainoitusehtoihin. Vastakkain asettuivat siis kaksi erilaista näkökulmaa asuntosuunnitteluun: laadun, vaihtelevuuden ja inhimillisyyden takaaminen sekä määrään ja yksipuoliseen moduulijärjestelmään pyrkiminen. Arava-järjestelmä oli syntynyt asuntotuotannon tehostamiseksi ja asunto-ongelman helpottamiseksi. Sen tavoitteena oli ollut aikaan saada asutuskeskuksiin sosiaalisesti tarkoituksenmukaista asuntotuotantoa. Aravan hyvää tarkoittaneesta minimiasuntosäädöksestä tuli rajoittava tekijä, koska tavoitteisiin ei kuulunut arkkitehtoniset tasotavoitteet. Jopa Aallon Gammelbacka, joka selkeästi tukeutui elementtitekniikkaan ja rationalisointiin tosin laadun nimissä, jäi toteutumatta Aravan tiukkojen lainoitusehtojen takia. Gammelbackan kaltaisesta monesta lamellityypistä ja vaihtelevista muodoista koostuvasta lähiörakentamisesta ei tullut vallitsevaa käytäntöä. Suomessa suuri osa arkkitehtikunnasta väistyi lähiöiden suunnittelusta. Lähiöt rakennettiin 1960-luvun lopussa ja 1970-luvulla insinöörisuunnittelun voimin mahdollisimman vähäisellä standardielementtivalikoimalla.

Arkkitehtuurin modernismin kuolemana on pidetty 1950-luvun sosiaalisen kerrostalotuotannon malliesimerkkinä pidetyn St. Louisin Pruitt-Igoen asuinalueen purkamista vuonna 1972. Alue oli rakennettu CIAM:n periaatteiden mukaisesti eli sieltä löytyivät modernismin pääopinkappaleet: auringonvalo, tila ja vihreys. Alueella oli eroteltu kevyt ja raskas liikenne, sinne oli sijoitettu leikkipaikkoja ja palveluita. Hyvän muotoilun uskottiin johtavan hyvään sisältöön. Pruitt-Igoe toimi esimerkkinä, ettei massiivinen toteuttaminen, äärimmäinen rationaalisuus ja monotoninen ympäristö ollutkaan paras mahdollinen asuinmiljö. ³⁹⁹ Tapauksen myötä tunnustettiin modernin

³⁹⁹ Jencks 2002, 9.

asuntoarkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun rajoitukset. Tämä modernismin kuolema ei Suomessa kuitenkaan tarkoittanut rationalistisista suunnitteluperiaatteista ja funktionalismista periytyvästä asumakonemallista luopumista. Nämä suunnitteluperiaatteet pääsivät 1960-luvun lopulta alkaen vasta kukoistukseensa ja suurimpaan kokoluokkaansa.⁴⁰⁰

Jäykän rationaalinen, jopa puritanistinen, asuntosuunnittelu tuli Suomessa valitsevaksi. Gamelbackan koekaupunki oli Aallon vaihtoehtoinen esimerkki kaupungistumisen ongelmien ratkaisuna, mutta päättyi toteutumattomaksi Aallon ihmisläheisempi lähestymistapa, Gammelbacka vanavedessään, hävisi taistelussa tehokkuutta ja rationalisointipyrkimyksiä vastaan.

7. Päätäntö

Olen tarkastellut tutkielmassani Alvar Aallon toteutumaton lähiösuunnitelmaa Porvoon maalaiskunnan Gammelbackaan 1960-luvun lopun rakentamiseen liittyvien kontekstien kautta ja pyrkinyt näin luomaan tutkimuskohteelleni viitekehyksen, josta käsin suunnitelmaa voidaan selittää ja analysoida. Viitekehyksen tehtävänä on ollut tutkimuskohteeni liittäminen laajempaan näkökulmaan sekä yhteiskunnan yleiseen kehitykseen ja samalla välttää mahdollinen anakronismi kohdetta tulkittaessa. Tutkielman edetessä tämä viitekehys on tuonut yhä selvemmin tutkimuskohteeni näkyviin lähiösuunnitelmana. Edeltävissä Aallon Gammelbackaa koskevissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa ei tätä aspektia ole tuotu esiin. Tutkielman tavoitteena oli löytää Aallon kaupunkisuunnittelun periaatteita 1960-luvun lopulla sekä pohtia millaista asuinympäristöä ja lähiötä Aalto oli suunnittelemassa Gammelbackaan.

Hakan Aallolle antama toimeksianto Gammelbackan kartanon entisille maille oli vastaamassa etelään suuntautuneen muuttoliikkeen ja kaupungistumisen myötä seuranneeseen asuntotuotannon paineeseen eteläisessä Suomessa. Gammelbackan alueen kaavoitus Hakan ja Porvoon maalaiskunnan tekemän aluerakennussopimuksen turvin tukeutui hajasijoittamisen periaatteeseen kaupungistumisen ratkaisuna. Sen sijainti

⁴⁰⁰ Hankonen 1994, 16.

kolmen kilometrin päässä Porvoon keskustasta, Helsingin vaikutuspiirissä ja lähellä juuri rakentuvaa teollisuusaluetta oli otollinen lähiörakentamiselle. Hajasijoittaminen ja lähiörakentaminen nähtiin 1960-luvulla keinona välttää hallitsematon rakentaminen kaupungin reuna-alueille ja ratkaisuna keskustan epäterveelliselle asumisympäristölle. Liikenteen kehittyminen, autoistuminen, maanomistusolosuhteet ja rakennusteollisuuden suunta kohti suurempia yksiköitä tekivät kaupunkien ulkopuolelle sijoittuneiden yhdyskuntien rakentamisen mahdolliseksi. Lähiöiden suunnittelun taustalla olivat myös kansainväliset kaupunkisuunnittelun ideologiat, joista Suomeen saatiin vaikutteita. Gammelbackan suunnitelman muotoutumiseen vaikuttivat sekä suoraan että välillisesti amerikkalaiset ja englantilaiset puutarhakaupunkimallit, funktionalistiset kaupunkisuunnitteluperiaatteet ja ruotsalaiset kaupunkimallit.

Gammelbackan suunnittelutyön alkaessa vuonna 1966 Aalto oli onnistunut saamaan läpi ajatuksensa 1500 asukkaalle tarkoitetun koalueen rakentamisesta alueen ensimmäisessä vaiheessa. Sen rakentamisessa oli tarkoitus käyttää esivalmistettua elementtitekniikkaa monimuotoisesti ja tarkkailla rakennustavan vaikutusta asuinympäristöön. Koalueen päämääränä oli pyrkiä riittävän vaihtelevaan, orgaanisesti hyvin muotoiltuun ja rytmilliseen kaupunkimuotoon uuden tekniikan puitteissa. Lopullinen 10 000 asukkaan lähiö olisi rakennettu koalueesta saatujen tulosten pohjalta. Kokonaisuuden kannalta alueen osan toimiminen tutkimuskenttänä ei Aallon mukaan ollut ongelmallista asuinalueen lopullisen ilmiasun kannalta, vaan oli lähinnä takeena sen toimivuudelle. Gammelbackan oli tarkoitus olla Aallolle tutkimuskenttä ja elementtirakentamisella toteutetun hyvän asuin ympäristön laboratorio.

Ajatukset tutkimuskentästä ja koalueesta viittaavat Aallon empiristiseen suunnitteluperiaatteeseen ja modernismin tulevaisuususkoon: käytännön kokeilujen, tieteellisen tiedon ja tekniikan avulla uskottiin voitavan luoda parempi tulevaisuus. Kokeellisuuden teema on seurannut Aaltoa koko uran ajan. Hänen mukaansa arkkitehtuurilla ei ollut mahdollisuutta kehittyä ilman kokeiluja. Kokeilut olivat Aallolle keino löytää vastapainoa hyötyä korostavalle ja taloudellisuuteen painottuneille näkemyksille rakentamisesta. Arkkitehtuurissa kokeilut kuuluvat läheisesti rakennustekniikan kehitykseen. Gammelbackan suunnittelu osui aikaan, jossa elementtitekniikka oli yhä enenevässä määrin vallannut työmaat. 1960-luvulle tultaessa

rakennusteollisuus oli muuttunut käsityövaltaisuudesta teolliseksi tuotannoksi ja muuttoliikkeen myötä asuntotuotannon määrät olivat kasvaneet suuresti. Rakentamista nopeuttanut elementtitekniikka ja standardisointi vaikuttivat sekä rakennusten muotokieleen että ympäristöön sijoittamiseen samalla, kun pyrkimyksenä oli mahdollisimman suuri tehokkuus. Aalto oli huolestunut liiallisen rationalisoinnin tuottamasta monotonisesta ympäristöstä ja vaati laadun lisäämistä määrän sijaan asuntotuotantoon, jotta inhimillinen asuinympäristö olisi ollut mahdollinen. Aallolle uusi rakennustekniikka ei sinällään ollut uhka, vaan hän näki sen myös mahdollisuutena. Modernismin hengessä pyrkimys rationaalisuuteen oli Aallolle luonnollista, mutta vasta yksilöllisten näkemysten siivittämänä. Aallon päämääränä oli tekniikan inhimillistäminen ja ihmisen ja tekniikan välisen ristiriidan lieventäminen joustavan standardisoinnin keinona.

Gammelbackassa kokeilut merkitsivät uuden elementtitekniikan kehittämistä aluerakentamisessa joustavan standardisoinnin keinoin. Gammelbackan suunnitteluratkaisut tehtiin tekniikan rajoissa, mutta ei tekniikan alistamina. Riittävän vaihtelun, hyvän muotoilun ja rytmillisen kaupunkimuodon mahdollistamiseksi Aalto suunnitteli Gammelbackaan seitsemän lamellityyppiä. Näistä neljä oli pohjaltaan suorakulmaisia, kaksi kulmikkaan L-mallisia ja yksi viuhkamainen. Yhdistelemällä näitä standardielementeistä koottuja lamellityyppejä oli mahdollista saada aikaan erikokoisia ja -muotoisia rakennusmassoja pitkittäisistä lamelleista, kaareviin taloihin ja pistetaloihin. Samalla se loi edellytykset monipuoliseen asuntovalikoimaan. Olen tutkimuksessani liittänyt lamellityyppien käytön Aallon tyyppitalojen yhteydessä käyttämiin soluanalogioihin: Gammelbackassa lamellityypit voidaan nähdä mittakaavaltaan aiempaa suurempina soluina. Joustavan standardisoinnin käytöllä Gammelbackan suunnitelmassa Aalto mahdollisti rakennusten sopeutumisen maastoon ja luontoon sekä huomioi ihmisten erilaiset tarpeet.

Gammelbacka oli kokonaisuus, jossa rakennusten suhde maisemaan oli tärkeässä roolissa. Toisin kuin useat 1960-luvun lopun lähiösuunnitelmat, Gammelbacka perustuu asemakaavallisesti paikan edellytyksiin, eikä ole näin suoraa kopioitavissa tai siirrettävissä toiseen ympäristöön. Suunnitelma viittaa meurmanilaiseen asunalähiöajatteluun, jossa lähiökokonaisuus muodostuu asumasoluista. Gammelbackassa

asumasolut erottuvat asuntokatuja välisinä rakennusryhmittyminä ja kaava-alueina. Asumasolujen väliin oli suunnitelmassa jätetty vain kevyelle liikenteelle tarkoitettu puistomainen viheralue, johon alueen palvelut oli sijoitettu. Gammelbackan liikenne- ja viheralueeseen kuuluu kevyen ja raskaan liikenteen erottelu ajalle tyypilliseen tapaan. Tämä erottelu liittyy keskeisesti funktionalistisen kaupunkisuunnittelun peruseräperiaatteisiin, jossa alueet on jaettu toiminnan mukaisiin vyöhykkeisiin. Aalto piti tärkeänä, ettei raskas liikenne kulje alueen läpi.

Aallon mukaan alueella oli suunnittelulle erityisen miellyttävät maisemalliset ja maastolliset olosuhteet. Vaikka Aalto oli erottautunut tiukan funktionalistisesta suunnittelusta jo 1930-luvun puolivälissä, on Gammelbackassa yhä näkyvissä funktionalistisen kaupunkisuunnittelun pyrkimykset demokraattiseen suunnitteluun sekä auringonvalon, tilan ja vihreyden teemat. Luontoyhteyttä voi pitää yhtenä suunnitelman merkittävimmistä periaatteista. Luonto korostuu paitsi suunnitelman ulkotilan käsittelyssä sekä luonnollisena että muokattuna elementtinä, mutta myös asuntojen sisältä käsin näkyminä ja yhteytenä parvekkeiden kautta. Pääosaan asunnoista oli suunniteltu reilun kokoiset parvekkeet lisäämään luontoyhteyttä korkeissa taloissa. Gammelbackassa rakennukset mukautuvat maastollisiin olosuhteisiin sekä antavat luonnolle itselleen tilaa.

Aallon tuotannolle tyypilliset teemat kuten asuintalojen viuhkamainen sijoittelu maisemaan, luonnon ottaminen mukaan suunnitelmaan ja maastollisten tasoerojen käyttäminen toteutuvat myös Gammelbackassa. Samoihin suunnitteluperiaatteisiin hän oli tukeutunut jo kolmekymmentä vuotta aikaisemmin suunnittelemassaan Sunilan asuinalueessa, jota on pidetty suomalaisen metsälähiön esikuvana. Metsälähiöitä on myöhemmin pilkattu nukkumalähiöiksi ja syytetty perifeerisestä sijainnista. Gammelbacka näyttää millaisen metsälähiön Aalto olisi itse suunnitellut vallitsevana lähiösuunnittelun aikana.

Gammelbackaan ei ollut palveluiden lisäksi tarkoitus sijoittaa muita työpaikkoja. Alueen keskuksena toimiva ostos- ja palvelukeskittymä on sijoitettu helposti saavutettavaksi alueen tuloväylän tuntumaan. 1966 vuoden asemakaavaluonnoksessa keskus on nimetty casbahiksi viitaten näin vanhoihin islamilaisiin kaupunkeihin ja linnoituksiin; rakennusmassa on muodoiltaan porrasteinen ja luo sisäpihoja. Viimeisissä suunnitelmissa

sen U-muotoon avautuva rakennusmassasuunnitelma muistuttaa esimerkiksi Aallon Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kampusaluesuunnitelmaa ja sen urheilukentän ympärille sijoittuvaa massoitteita. Palvelukeskus eroaa asumisesta hierarkkisesti siinä mielessä, että sen massoitteissa siirrytään vapaasta tilasta suljettuun. Keskus muodostuu tiivistä, kaupunkimaisesta ja bulevardinomaisesta ryppäästä muodostaen samalla aukioita – luoden näin selvästi julkisen tilan.

Tutkimuksessa hahmottamani viitekehyksen myötä on helppo ymmärtää, miksei Alvar Aallon Gammelbacka toteutunut sellaisena kuin hän sen tarkoitti: suunnitteluperiaatteiltaan se oli lähes vastakohta tuona aikana Suomessa vallinneelle lähiösuunnittelulle. Gammelbackan rakennusmassojen viuhkamainen, vapaa sijoittelussa ja suljettuun muotoperiaatteeseen kuuluva sommittelu eivät 1960-luvun lopulla näyttäneet tavoiteltavina ominaisuuksina. Väljästi rakennettujen lähiöiden kritiikki oli alkanut jo ennen Gammelbackan suunnittelun aloittamista. Lisäksi, kuten Jussi Rautsi on todennut, tehokkuusvaatimukset ja Aravan lainoitusehdot tulivat toteutumisen esteeksi. Aalto ei suostunut kompromisseihin ja toimeksianto peruuntui. Gammelbackan suunnitelma oli ehtinyt koealueen osalta olla kaavoitusvalmis ja Haka hyödynsi Aallon suunnitelmaa aluetta rakentaessaan, tosin mukailtuna versiona. Toteutunut Gammelbacka on kuitenkin selvästi pelkistetympi versio Aallon näkemyksistä. Nopeus ja määrälliset tehokkuustavoitteet kostautuivat: Gammelbackasta tuli 1990-luvulla yksi Suomen ensimmäisistä lähiösaneerauskohteista.

Gammelbackan suunnitelmassa kohtaavat asuntotuotannon tehokkuus- ja rationalisointitavoitteet ja Aallon pyrkimykset monimuotoiseen ympäristöön. Jälleenrakentamiskauden standardisoimistyö oli osoittanut, että myös pienillä resursseilla oli mahdollista tehdä laadukasta jälkeä standardisoinnin avulla. Päämääränä Aallon 1960-luvun lopun lähiössä oli välttää monotonista ympäristöä. Gammelbackassa humanistiset arvot limittyivät funktionalistiseen suunnitteluun. Monotonisen ympäristön välttämiseksi Gammelbackan suunnitelma koostuu viuhkamaisesta, vapaasta rakennusten sommittelusta, joustavan standardisointisysteemin kehittelystä, monimuotoisista asuinkerrostaloista sekä keskuksesta tiiviinä, kaupunkimaisena tilana. Gammelbackan suunnitteluperiaatteet ovat ristiriidassa saman ajan suomalaisen lähiösuunnittelun

kehityksen kanssa, mutta tukeutuvat vahvasti Aallon omaan suunnitteluhistoriaan ja -ideologiaan.

Viimeisenä suomalaisena toteutuksena esteettisesti painottuneesta lähiösuunnitelmasta on pidetty Helsingin Pihlajamäkeä (1959–66), jonka muodostama kokonaisuus on ensimmäisenä lähiönä suojeltu asemakaavalla vuonna 2007. Gammelbackan suunnitelmassa voidaan nähdä yhtäläisyyksiä Pihlajamäen suunnitelman kanssa. Suunnitellun asukasmäärän lisäksi niitä yhdistävät esteettisten arvojen ja arkkitehtonisen laadun painottuminen. Molemmissa näyttäytyy funktionalistisen kaupunkisuunnittelun perinteen lisäksi myös luonnon muotojen käyttäminen sijoittelussa ja pyrkimys korkeatasoiseen asumiseen. Aallon Gammelbackan suunnitelmalla olisi kenties toteutuneena mahdollisuus olla tänä päivänä suojeltujen lähiöympäristöjen joukoissa.

Kaupunkisuunnittelu merkitsi Aallolle kokonaisvaltaista suunnittelua – näin myös Gammelbackassa. Kokonaisvaltaiseen suunnitteluotteeseen kuului arkkitehtonisten ratkaisuiden muotoilua suuressa ja pienessä mittakaavassa. Auerakentaminen, jossa kaavoitus ja rakennussuunnittelu tehtiin yhden rakennuttajan toimesta, sopi hyvin Aallon kokonaisvaltaiseen suunnitteluideologiaan, jonka pyrkimyksenä oli hyvän ja inhimillisen ympäristön luominen. Auerakentamissopimusten myötä mahdollistui asemakaavoituksen, rakennussuunnittelun ja rakentamisprosessin erottamattomuus. Lisäksi Gammelbackassa auerakentamissopimus antoi tilaisuuden aluekohtaisen lamellityypin suunnittelun. Auerakentamissopimusten ongelmana oli, etteivät ne usein tukeutuneet tavoitteeseen maankäytön kokonaisvaltaisesta suunnitelmallisuudesta yleiskaavatasolla, vaan rakennusliikkeet ottivat vallan käsiinsä.

Tutkimus tukeutuu valitsemieni kontekstien kautta luomaani viitekehukseen ja on täten tulkinnallinen. Toteutumattoman kaupunkisuunnitelma ei ole helpoimpia taidehistoriallisen kaupunkitutkimuksen tulkinnankohteita, mutta tuo esiin arkkitehdin tuotannon ilman menestyspainottunutta tulkintaa ja tarkastelulla voidaan saada lisäymmärrystä koko tuotannon skaalassa. Vaikka tutkimusaineisto ei ole ollut määrällisesti suhteettoman suuri, on yksittäinenkin kaupunkisuunnitelma kohteena laaja. Gammelbackan suunnitelmasta jäi yhä paljon tutkittavaa; tämä tutkimus ei esimerkiksi käsitellyt aihetta koskevaa kirjeenvaihtoa ja päätöksentekoa Aallon, Porvoon

maalaiskunnan tai Hakan puolelta. Kiinnostavia näkökulmia Gammelbackaan voisi syntyä tarkastelemalla sitä lähemmin yhdessä Aallon muiden 1960-luvun lähiösuunnitelmien, Kivenlahti-Soukan ja Pavian, kanssa, jolloin näkemys Aallon kaupunkisuunnittelulinjasta 1960-luvulla olisi mahdollista saada kattavammaksi.

Gammelbackan suunnitelma jatkaa Aallon koko uralle tyypillistä sosiaalisen arkkitehtuurin ja standardisoinnin kehittämistä. Samalla se tuo esiin Aallon valmiudet liittää synteesisinomaisesti yhteen rationalisointipyrkimykset ja orgaanisen muotokielen lähiösuunnittelussa. Tutkimukseni tuo näkyviin yhden 1900-luvun merkittävimpiin modernisteihin kuuluneen arkkitehdin tulkinnan asuntokysymyksestä ajankohtana, jolloin asuntotuotanto muuttui tehokkuutta tavoittelevaksi massatuotannoksi.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Alvar Aalto -museo (AAM). Jyväskylä, Helsinki
Asiakirjakokoelma (Ak)
Piirustuskokoelma (Pk)

Helsingin yliopisto (HY)
Taidehistorian oppiaine (THO)
Jussi Rautsi, 1984. Alvar Aallon toteutumattomat aluesuunnitelmat ja kokeilukaupungit –
Vaihtoehtoinen suomalainen kaupunkimuoto. Pro gradu -tutkielma.

Yleisradio (YLE)/ Egnahem Media Oy, TV1, Helsinki.
Tehtävä lähiössä 2010. Osa 3, Ostari ja paratiisi. Vastaavat tuottajat Katja Lindroos & Leena
Tommila (YLE).
Tommi Lindhin haastattelu.

Yleisradio (YLE)/ Van der Media, TV1, Helsinki.
Tuomas Enbuske - Sivistyksen käsikirja 2011. Arkkitehtuuri. Vastaavat tuottajat Minna von Reich
& Leena Tommila (YLE).
Esa Laaksosen haastattelu.

Sähköiset lähteet

Alvar Aalto's Architecture Database. Alvar Aalto Foundation.
<http://file.alvaraalto.fi/index.php> (viitattu 14.2.2011).

Alvar Aalto -säätiön Internet-sivut. Alvar Aalto bibliografia.
<http://www.alvaraalto.fi/alvar/biblio.htm> (viitattu 17.12.2010).

Asumisen uudistaminen. Kohti kestäväää kehitystä ja ekotehokasta asuntokantaa. Asumisen rahoitus- ja
kehittämiskeskus (ARA).
<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=23670&lan=FI> (viitattu 16.12.2010).

Asuntomessujen koetalot ja kokeileva rakentaminen. Suomen asuntomessut.
<http://www.asuntomessut.fi/asumistieto/tutkimus/kokeilut/> (viitattu 16.12.2010).

Arkkitehtien järjestäytymisen historiaa. Helsinki: Suomen arkkitehtiliitto SAFA.
http://www.safa.fi/fin/safa/liiton_esittely/nbspnbsphistoriaa/ (viitattu 16.12.2010).

Arkkitehtiesittely: Aarne Ruusuvoori. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
<http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=956493>(viitattu 16.12.2010).

Arkkitehtiesittely: Olli Kivinen. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
<http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=16551702> (viitattu 25.10.2010).

Arkkitehdin arkisto – Olli Kivinen. Näyttelyesittely. Suomen rakennustaiteen museon
Internet-sivu.
<http://www.mfa.fi/nayttelyesittely?nid=11667133> (viitattu 16.2.2011).

Blauvelt, Andrew 2008. City and Suburb: Worlds Away? Design Observer.

- <http://observatory.designobserver.com/entry.html?entry=7867#more> (viitattu 4.12.2010).
- Hoffman, Kai 2008. Vuorineuvos Eero Piipari (1931–). Biografiakeskus. SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=1786> (viitattu 16.1.2011).
- Jokinen, Arja & Kuronen, Marjo. Tapaustutkimus. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus. Sosnet-yhteistyöverkosto. <http://www.valt.helsinki.fi/sosnet/tapaustut.htm> (viitattu 3.1.2011).
- Innovatiivinen Aalto -näyttely Innogalleriassa 30.3.2003 saakka Patenti ja rekisterihallituksen Internet-sivu:
<http://www.prh.fi/fi/uutiset/55.html> (viitattu 3.8.2010).
- Isohauta, Teija. Alvar Aallon elämä [Verkkonäyttely]. Alvar Aalto Säätiö.
<http://www.alvaraalto.fi/alvar/elama.htm> (viitattu 17.12.2010).
- Kummola, Petteri 2004. Jälleenrakennuskauden pientalosuunnittelu. Tiedotemateriaalit. Jälleenrakennus. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
<http://www.mfa.fi/files/mfa/tiedotemateriaalit/jalleenrakennus.pdf> (viitattu 30.11.2010).
- Lapintie, Kimmo 2005. Mitä yhdyskuntasuunnittelu on? Yhdyskuntasuunnittelun luentoarkisto. Johdanto yhdyskunta- ja kaupunkisuunnitteluun. Arkkitehtuurin laitos. Espoo: Teknillinen korkeakoulu/Aalto yliopisto.
<http://www.tkk.fi/Yksikot/YKS/fin/opetus/kurssit/jyks/arkisto/05/Luennot/yhdyskuntasuunnittelu.htm> (viitattu 19.7.2010).
- Lähdesmäki, Tuuli et al. 2009. Relativismi. Menetelmäpolkuja humanisteille. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Humanistinen tiedekunta.
<https://webapps.jyu.fi/koppa/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/relativismi> (viitattu 16.12.2010).
- Lähdesmäki, Tuuli et al. 2009. Historiatutkimus. Menetelmäpolkuja humanisteille. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Humanistinen tiedekunta.
<https://webapps.jyu.fi/koppa/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/historiatutkimus> (viitattu 16.12.2010).
- Lähdesmäki, Tuuli et al. 2009. Empirismi. Menetelmäpolkuja humanisteille. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Humanistinen tiedekunta.
<https://webapps.jyu.fi/koppa/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/empirismi> (viitattu 16.12.2010).
- Lähiöohjelma 2008-2011. Lähiöistä kaupunginosiksi – Tietoa lähiöohjelmasta. Helsinki: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA)
<http://www.ara.fi/default.asp?node=1708&lan=FI> (viitattu 5.1.2011).
- Pihlajamäen arkkitehtuuripolku. Helsingin kaupungin lähiöprojekti. Helsinki: Helsingin kaupunki.
http://www.hel2.fi/pihlajamaki_arkkitehtuuripolku/arkkitehdit.html (viitattu 30.11.2010).
- Routio, Pentti 2005. Tapaustutkimus. Tuotetiede. Taideteollisen korkeakoulun virtuaaliyliopisto. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
http://www.uiah.fi/virtu/materiaalit/tuotetiede/html_files/14111_totea.html (viitattu 25.8.2010).
- Standardisoimislaitos. Tietopaketti 2007. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo..
<http://www.mfa.fi/standardisoimis1> (viitattu 30.11.2010).
- Taidehistorian tutkimus. Taidehistoria. Tutkimusprojektit. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<http://www.helsinki.fi/taidehistoria/tutkimus/tutkimusprojektit/index.html> (viitattu 20.7.2010).
- Viljo, Eeva Maija 1997. Aalto, Alvar (1898 - 1976). Biografiakeskus. SKS.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/1408/> (viitattu 17.12.2010).

- Yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelu. Arkkitehtuurin laitos. Espoo: Teknillinen korkeakoulu/Aalto yliopisto. <http://yks.tkk.fi/fi/> (viitattu 19.7.2010).
- Yhdyskuntasuunnittelu. Arkkitehtuurin laitos. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto. <http://www.tut.fi/index.cfm?MainSel=17225&Sel=17380&Show=29341&Siteid=178> (viitattu 19.7.2010).
- Yhdyskuntasuunnittelu. Arkkitehtuurin osasto. Oulu: Oulun yliopisto. <http://webcgi.oulu.fi/ark/subindex.php?page=8&> (viitattu 19.7.2010).
- Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Espoo: Teknillinen korkeakoulu/Aalto yliopisto. <http://ytk.tkk.fi/fi/> (viitattu 13.8.2010).

Painetut lähteet

- Aalto, Alvar 1930. Asuntomme Probleemina. *Domus* 8-10/1930, 186–187.
- Aalto, Alvar 1941. Euroopan jälleenrakentaminen tuo pinnalle aikamme rakennustaiteen keskeisimmän probleemin. *Arkkitehti* 5/1941, 80.
- Aalto, Alvar 1943. Suomen arkkitehtiliiton standardisoimistyö *Arkkitehti* 1943, 41.
- Aalto, Alvar 1944. Rakennusalan standardisointi. *Tehostaja* 3/1944, 58–59.
- Aalto, Alvar 1953. Koetalo, Muuratsalo. *Arkkitehti* 9-10/1953, 159–163.
- Fleig, Karl (ed.) 1978. *Alvar Aalto. Volume III. Projects and Final Buildings*. Zürich: Verlag für Architektur Artemis.
- Andersson, Harri 2002. Johdanto. Näkymättömässä kaupungissa on monta tarinaa. *Näkymätön kaupunki. Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta*. Toim. Susanna Hujala & Päivi Kiiski-Finel. Turku: Wäinö Aaltosen museo, 6.
- Arkkitehtuurikilpailuja* 3/2010.
- Chudoba, Minna 2007. Desentralisaatiosta hajakeskitykseen – kaupunkikirurginen mattoveitsi lähiöitä luomassa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2/2007. Vol.45.
- Dear, Michael & Häkli, Jouni 1998. Tila, paikka ja urbanismi – uuden kaupunkitutkimuksen metodologiaa. *Terra* 1998 110:2. 59–68.
- Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 1* 2003. Helsinki: WSOY.
- Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 3* 2004. Helsinki: WSOY.
- Factum. Uusi tietosanakirja. Osa 4* 2004. Helsinki: WSOY.
- Hall, Peter 1992. *Urban Growth and Regional Planning*. London: Routledge.
- Hall, Thomas 1991a. Concluding Remarks: Is there a Nordic Planning Tradition. *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries* Ed. Peter Hall. London: Chapman & Hall, 247–259
- Hall, Thomas 1991b. Urban Planning in Sweden. *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries* Ed. Peter Hall. London: Chapman & Hall, 167–246.
- Hankonen, Johanna 1994. *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmien läpimurto*

- suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Helamaa, Erkki 1992. Kun Suomea valmiiksi rakennettiin, asuntosuunnittelua 1940–1980. *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992.* Toim. Pekka Korvenmaa. Helsinki: Suomen Arkkitehtiliitto, Rakennustieto, 139–149.
- Hurme, Riitta 1991. *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen.* Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 142. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes & Paula Sajavaara 2008. *Tutki ja kirjoita.* Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hyrkkänen, Markku 2002. *Aatehistorian mieli.* Tampere: Vastapaino.
- Hämäläinen, Liisa & Kivelä, Unto 1988. *Rakentavasti 50 vuotta.* Helsinki: HAKA
- Jallinoja, Reijo 1996. Teollisen betonirakentamisen arkkitehtuuri. *Teollinen betonirakentaminen.* Helsinki: Rakennustieto, 19–27.
- Jencks, Charles. 2002. *The New Paradigm in Architecture.* New Haven and London: Yale University Press.
- Jauhiainen, Jussi S. 1995: *Kaupunkisuunnittelu, kaupunki uudistus ja kaupunkipolitiikka. Kolme eurooppalaista esimerkkiä.* Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 146. Turku: Turun yliopisto, maantieteen laitos.
- Jetsonen, Sirkkaliisa 2002. 2 Interviews. Conversations with Ilona Lehtinen and Jaakko Kontio. *Drawn in Sand. Unrealised Visions by Alvar Aalto.* Ed. Aila Kolehmainen & Esa Laaksonen. Helsinki: Alvar Aalto Museum, Alvar Aalto Academy, Museum of Finnish Architecture, 104–105.
- Junttila, Juhani & Klockars, Mats 1996. *Gammelbacka. Vauhtia lähiöuudistukseen. Fart på förortsförnyelsen.* Remontti-ohjelma 1992–1996. Helsinki: Rakennusalan Kustantajat RAK.
- Kahri, Esko & Hannu Pyykkönen 1994. *Asuntoarkkitehtuuri ja suunnittelu.* Helsinki. Rakennustieto Oy.
- Koho, Timo 1997. Sunilan tehtaan asuinalue. *Alvar Aalto – modernisti, yhdyskuntasuunnittelija, standardisoinnin keksijä.* Toim. Sirkka Soukka. Kotka: Kotkan kaupunki, 57–66.
- Koho, Timo 1998. *Alvar Aalto – Muutoksenetsijä.* Helsinki: Rakennustieto Oy.
- Koponen Olli-Paavo 2010. Suurmieskulttia syvemmälle. *Arkkitehti* 5/2010, 72–73.
- Korvenmaa, Pekka 1997. The Finnish Wooden House Transformed: American prefabrication, war-time housing and Alvar Aalto. *Alvar Aalto – modernisti, yhdyskuntasuunnittelija, standardisoinnin keksijä.* Toim. Sirkka Soukka. Kotka: Kotkan kaupunki, 157–171.
- Korvenmaa, Pekka 1998. Aalto and Finnish Industry. *Alvar Aalto. Between Humanism and Materialism.* Ed. Peter Reed. New York: The Museum of Modern Art, 70-92.
- Kosonen, Mauno et al. 1999. *Suunnittelualueena Suomi.* Helsinki: Yliopistopaino.
- Laaksonen, Esa 2002: Foreword. *Drawn in Sand. Unrealised Visions by Alvar Aalto.* Ed. Aila Kolehmainen & Esa Laaksonen. Helsinki: Alvar Aalto Museum, Alvar Aalto Academy, Museum of Finnish Architecture, 3.
- Lahti, Juhana 2006. *Arkkitehti Aarne Ervin moderni kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla.* Taidehistoriallisia tutkimuksia – Konsthistoriska studier 34. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Lahti, Louna 1997. *Alvar Aalto Ex Intimo – Aikalaisten silmin.* Jyväskylä: Alvar Aalto -seura.
- Laitinen, Eero & Luhanka, Juha 1996. Teollisen betonirakentamisen kehitys. *Teollinen betonirakentaminen.* Helsinki: Rakennustieto, 9-17.

- Lapintie, Kimmo, Briitta Koskiaho & Terttu Pakarinen 1994. Kaupunkitutkimuksellisia haasteita 1990-luvulla. *Yhteiskuntasuunnittelu* 3/1994, 34–44.
- Louekari, Lauri 2007. Metsän arkkitehtuuri. Luonnon tilarakenteet suomalaisen modernin arkkitehtuurin lähtökohtina. 16–25. *Arkkitehti* 4/2007.
- Lukkarinen, Päivi 1998. *Aalto Lapissa. Alvar Aallon Lapin tuotanto. Aalto in Lapland. Alvar Aalto's work in Lapland.* Rovaniemen taidemuseon julkaisu. Helsinki: Atena kustannus.
- Mattila, Hanna 2006. Puutarhakaupunkiutopiana: esimerkkinä Tapiola. *Paradokseja paratiisissa: näkökulmia urbaanin luonnon kysymyksiin.* Toim. Arto Haapala & Mia Kunnaskari. Lahti: Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti. 133–156.
- Maula, Jere 1992. Arkkitehdit ja kaupunkirakentaminen 1960- ja 70-luvuilla. *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892-1992 Finlands Arkitektförbund. Arkitektens arbete.* Toim. Pekka Korvenmaa. Helsinki: Rakennustieto Oy.
- Meurman, Otto-I. 1947 (1982). Asemakaavaoppi. Helsinki: Otava
- Mäkiö, Erkki et al. 1994. *Kerrostalot 1960–1975.* Helsinki: Rakennustieto.
- Mukala, Jorma 2010a. Aine ja henki. *Arkkitehti* 4/2010. 11.
- Mukala, Jorma 2010b. Mahdolliset arkkitehtuurit. *Arkkitehti* 6/2010. 9.
- Mumford, Eric 2000. *The CIAM Discourse on urbanism 1928-1960.* Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Nikula, Riitta 1994. Asuntopolitiikka ja kaupunki – ohjelma ja todellisuus. *Sankaruus ja arki. Suomen 50-luvun miljö. Heroism and the Everyday – Building Finland in the 1950s.* Toim. Riitta Nikula & Kristiina Paatero. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo. 77–95.
- Nikula, Riitta 1998. Kaupunki Alvar Aallon kirjoituksissa. *Alvar Aalto seitsemässä talossa. Tulkintoja arkkitehdin elämäntyöstä.* Toim. Timo Tuomi et al.. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo. 151–166.
- Nikula, Riitta 2004. Valta ja politiikka kaupunkitutkimuksessa – hitaiden kysymysten puolustus. *Yhdyskuntasuunnittelu* 1/2004. 26–31.
- Niskanen, Aino 2003. Pihlajamäen arkkitehtuurin esikuvia ja samanaikaisuuksia. *Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelun viitekehystä hakemassa.* Toim. Riitta Salastie. Pihlajamäen inventoinnit, osa I. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 20003:5. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. 77-97.
- Niskanen, Aino 2005. Väinö Vähäkallio ja hänen toimistonsa. *Arkkitehdin elämäntyö ja verkostot.* Espoo: Teknillinen korkeakoulu. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 2005/22.
- Norri, Marja-Riitta 1989. Betoniin valettu hulluus. Asuntorakentamisesta 1960–70-luvuilla. *Tehdään betonista. Betoni suomalaisessa arkkitehtuurissa.* Suomen betoniteollisuuden keskusliitto 1929–1989. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo. 48–59.
- Norri, Marja-Riitta 1998. Johdanto. *Alvar Aallon kaupunkikuva. Urban Visions.* Helsinki: Suomenrakennustaiteen museo. 1.
- Nurmi, Esko 2010. Satavuotias Asuntoreformiyhdistys. *Rakennustaito* 5/2010. 26.
- Nyman, Kaj 2003. *Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950–2000.* Helsinki: Rakennusalan kustantajat RAK.

- Pakkala, Pekka 1994. Asuinalueiden suunnitteluperiaatteita. *Sankariuus ja arki. Suomen 50-luvun miljö. Heroism and the Everyday – Building Finland in the 1950s.* Toim. Riitta Nikula & Kristiina Paatero. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo. 97–107.
- Pallasmaa, Juhani 1998. Alvar Aalto: Toward a Synthetic Functionalism. *Alvar Aalto. Between Humanism and Materialism.* Ed. Peter Reed. New York: The Museum of Modern Art. 20-44
- Puustinen, Sari 2004. *Yhdyskuntasuunnittelu ammattina. Suomalaiset kaavoittajat ja 2000-luvun haasteet.* Suomen ympäristö 715. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Rakennustaide ja standardi. Jälleenrakentamisen ydinkysymyksiä 1942.* Helsinki Suomen arkkitehtiiliiton jälleenrakennustoimisto.
- Rautsi, Jussi 1998. Alvar Aallon toteutumattomat alue- ja kaupunkisuunnitelmat. *Alvar Aalto seitsemässä talossa. Tulkintoja arkkitehdin elämäntyöstä.* Toim. Timo Tuomi et al. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo, 169–183.
- Saarikangas, Kirsi 2002a. *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarikangas, Kirsi 2002b. Merkityksellinen tila: lähiöasuminen, arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. *Eletty ja muistettu tila.* Toim. Taina Syrjämaa ja Janne Tunturi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallinen arkisto 115, 48–75.
- Salastie, Riitta et al. 2009. *Siltämäen kontaktikaupunki. Inventointi. Arvotus. Kehittämisperiaatteet. Korjaustapaohjeet.* Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2009:3. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Salastie, Riitta 2003. Pihlajamäen arvot – inventointiprosessin kuvaus ja näkökulmien tarkastelu. *Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelemaan viitekehystä hakemassa. Pihlajamäen inventoinnit, osa I.* Toim. Riitta Salastie. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto ja Helsingin lähiöprojekti. 19-64.
- Salokorpi, Asko 1990. Arkkitehtuuri vuoden 1940 jälkeen. *ARS Suomen taide 6.* Toim. Salme Sarajas-Korte et al. Helsinki: Otava, 16–75.
- Salokorpi, Asko 1992. Uuteen kukoistukseen arkkitehdit 1950-luvulla. *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiiliitto 1892-1992 Finlands Arkitektförbund. Arkitektens arbete.* Toim. Pekka Korvenmaa. Helsinki: Rakennustieto
- Savolainen, Sulo 2003. Aikalaisnäkökulma Pihlajamäen suunnitteluun: Hakan alueen suunnittelu ja rakentaminen 1959–1964, tietoja suunnittelijoista ja avustajista. *Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelemaan viitekehystä hakemassa. Pihlajamäen inventoinnit, osa I.* Toim. Riitta Salastie. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5. Helsinki: Helsingin kaupunginsuunnitteluvirasto ja Helsingin lähiöprojekti, 147–152.
- Schildt, Göran 1982. *Valkoinen pöytä. Alvar Aallon nuoruus ja taiteelliset perusideat.* Helsinki: Otava.
- Schildt, Göran 1985. *Nyky aika. Alvar Aallon tutustuminen funktionalismiin.* Helsinki: Otava.
- Schildt, Göran 1990. *Inhimillinen tekijä. Alvar Aalto 1939–76.* Helsinki: Otava.
- Schildt, Göran 1991. *Den mänskliga faktorn. Alvar Aaltos mogna år.* Helsingfors: Otava.
- Schildt, Göran 1994. *Alvar Aalto. A Life's Work – Architecture, Design and Art.* Helsinki: Otava.
- Schildt, Göran 1997. *Näin puhui Alvar Aalto.* Helsinki: Otava.
- Selén, Göran 1996. *Porvoon pitäjän kautta aikojen I.* Porvoon maalaiskunta.

- Seppänen, Matti 2009. Elementtirakentamisen kehitys arkkitehdin näkemänä. *Tehdään elementeistä. Suomalaisen betonielementtirakentamisen historia*. Toim. Yki Hytönen & Matti Seppänen. Helsinki: SBK-säätiö, 208–242.
- Solla, Pertti et al. 1991. *Asuntorakentamisen muutos. Miljö 2000-projektin raportti*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Standertskjöld, Elina 1992. Alvar Aalto ja standardisointi. *Acanthus. Standardien taide*. Toim. Riitta Nikula, Marja-Riitta Norri & Kristiina Paatero. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- Standertskjöld, Elina 1997. Modernismin kansainvälinen tausta ja Aallon rationalistiset asuinrakennussuunnitelmat. *Alvar Aalto – modernisti, yhdyskuntasuunnittelija, standardisoinnin keksijä*. Toim. Sirkka Soukka. Kotka: Kotkan kaupunki, 21–32.
- Stanford, Andersson 1998: Aalto ja ”suunnitelmallinen, kehitykseen pohjautuva joustavuus” *Alvar Aalto seitsemässä talossa. Tulkintoja arkkitehdin elämäntyöstä*. Toim. Timo Tuomi et al. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo, 143–149.
- Sundman, Mikael 1991. Urban Planning in Finland After 1850. *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries*. Ed. Peter Hall. London: Chapman & Hall, 60–115.
- Svedberg, Olle 1988 (2003). *Planerarnas århundrade. Europas arkitektur 1900-talet*. Stockholm: Arkitektur förlag.
- Tampereen keskustan ulkopuolisten 1960- ja 1970-luvun asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2010*. Tampere: Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen. Maankäytön suunnittelu.
- Taylor, Nigel 1998. *Urban Planning Theory since 1945*. London: SAGE Publications.
- Tuomi, Timo 2001, Modernismin arkkitehtuurin suojelu. *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Toim. Irma Lounatvuori & Lauri Putkonen. Helsinki: Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Rakennustieto, 192–193.
- Tuuri, Antti 1998. *Linnuille pesänsä ketuille kolonsa. Asuntorakentamisen viisi värikästä vuosikymmentä*. Helsinki: Suomen rakennuslehti.
- Valkonen, Anne 2005. *Myllypuro – Kartanon takamaista monikulttuuriseksi kaupunginosaksi*. Helsinki: Myllypuro-Seura.
- Virtanen, Pekka V 2003. *Yhdyskuntasuunnittelun haasteita. Mikä meni pieleen – vai menikö mikään?* Helsinki: Rakennustieto.
- Vuorinen, Juha 2005. *Hyvinvointivaltion avoin muoto. Suomalaisen massakorkeakoulutusjärjestelmän arkkitehtoninen toteutus, tapausesimerkinä Oulun yliopiston suunnittelu ja varhaiset rakennusvaiheet*. Helsinki: Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, taidehistoria.
- Ward, Stephen 2004. *Planning and Urban Change*. London: SAGE Publications.
- Weber, Max 1992. *Kaupunki*. Tampere: Vastapaino.
- Wegelius, Sirkka 1997. *Yhdenmukaisuus ja ainutlaatuisuus. Paikan identiteettilähiöparannuksen lähtökohdana*. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 1997/11. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Westerlund, Lars & Koskimies, Jan 2008. *Porvoon kaupungin historia IV 1917–1996*. Porvoo: Porvoon kaupunki.

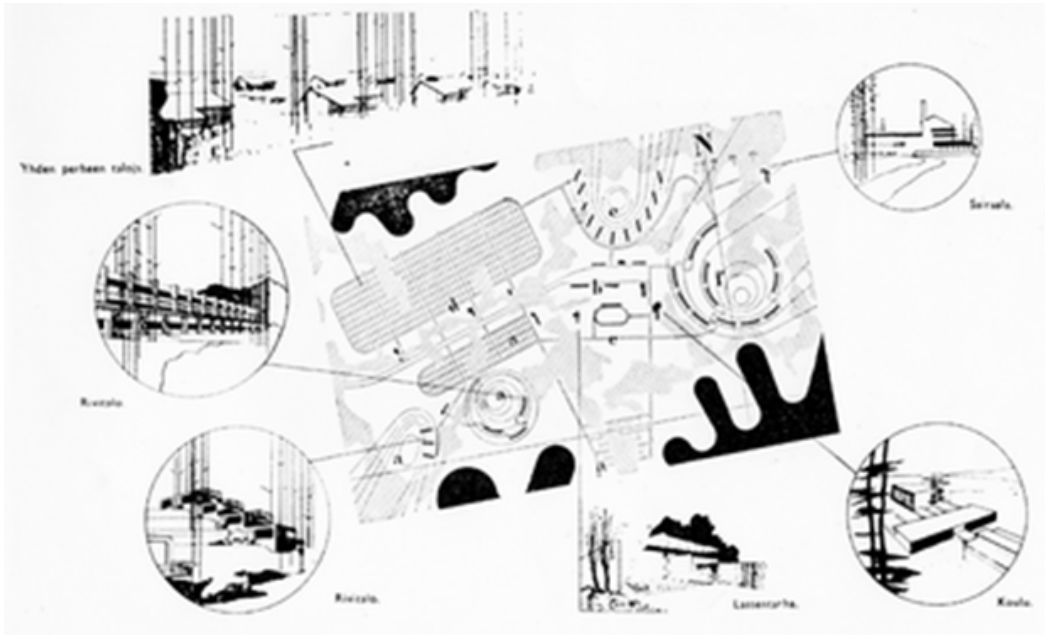
Sanomalehdet

Alvar Aalto: Experimentsatd behövs för bostadsforskning. Hufvudstadsbladet (HBL) 18.1.1964.

KUVALIITE

Kuva 1. Hakan toimitusjohtaja Antti Pelkola ja Alvar Aalto Porvoon maalaiskunnan Gammelbackassa. (Tuuri 2010, 61.)

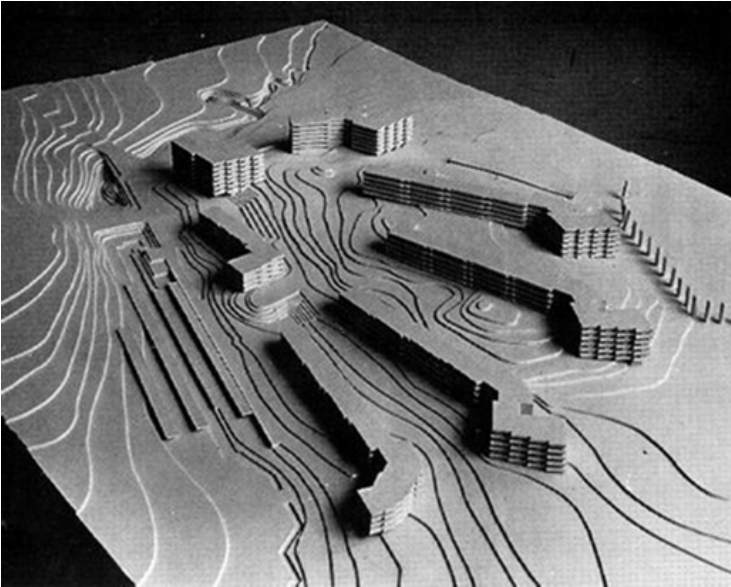
Kuva 2. Hakan toteuttama Gammelbacka. (Junttila & Klockars 1996, 27.)

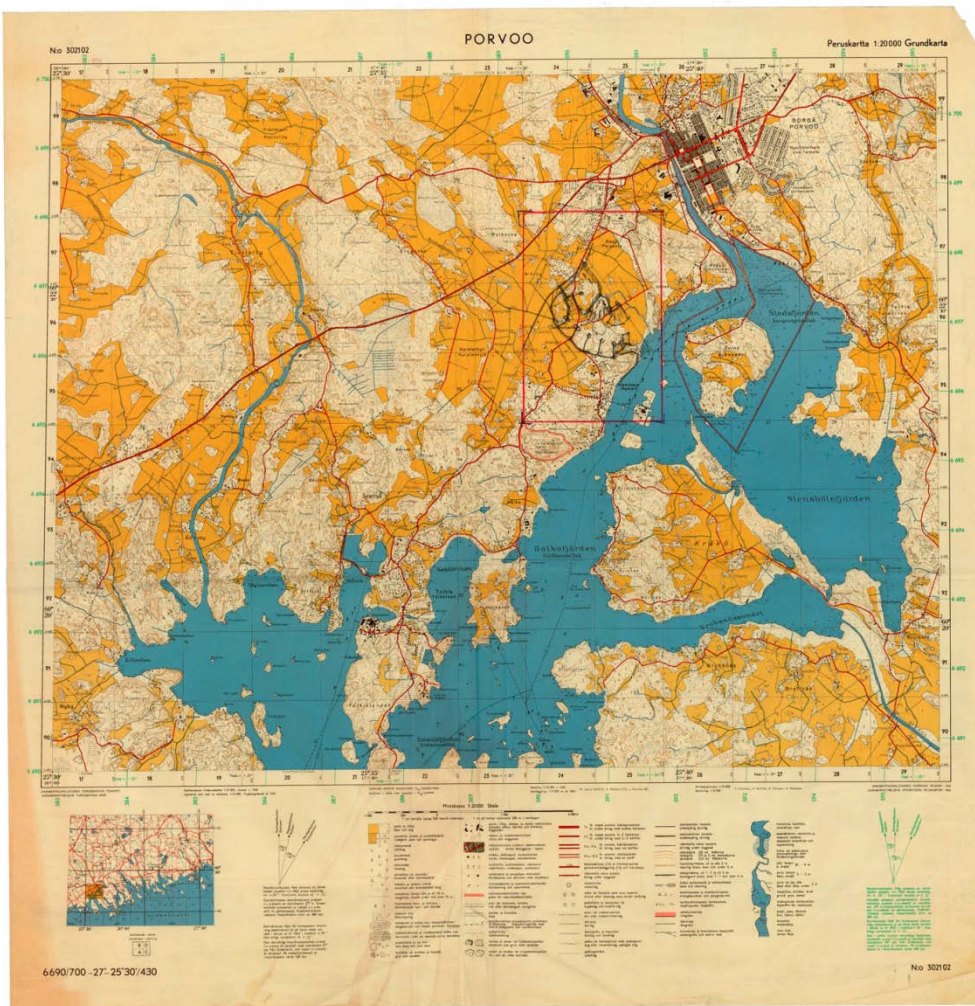
Kuva 3. An American Town in Finland – MIT-koekaupunkisuunnitelma (1940). (Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

Kuva 4. Kivenlahti-Soukka (1964–1966). (Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

Kuva 5. Gammelbackan ensimmäisen vaiheen pienoismalli.
 (Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

Kuva 6. Gammelbackan sijainti peruskartalle luonnosteltuna. Päiväämätön. (Gammelbackan piirustukset Pk/AAM)

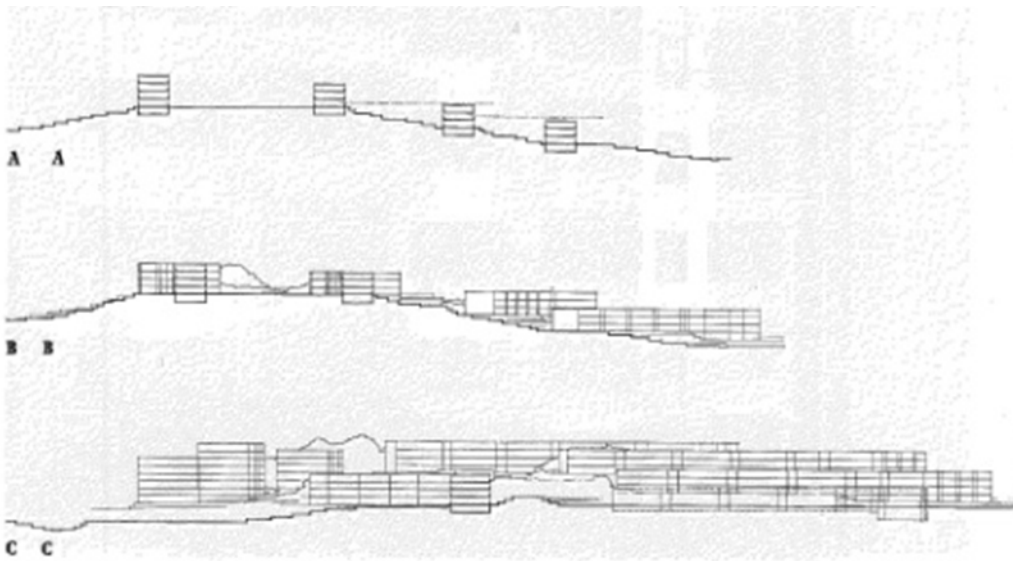
Kuva 7. Ebenezer Howard: puutarhakaupunkimalli. (Hurme 1991, 13.)

Kuva 8. Clarence A. Perryn Neighbourhood Unit- lähiöperiaate. (Hurme 1991, 37.)

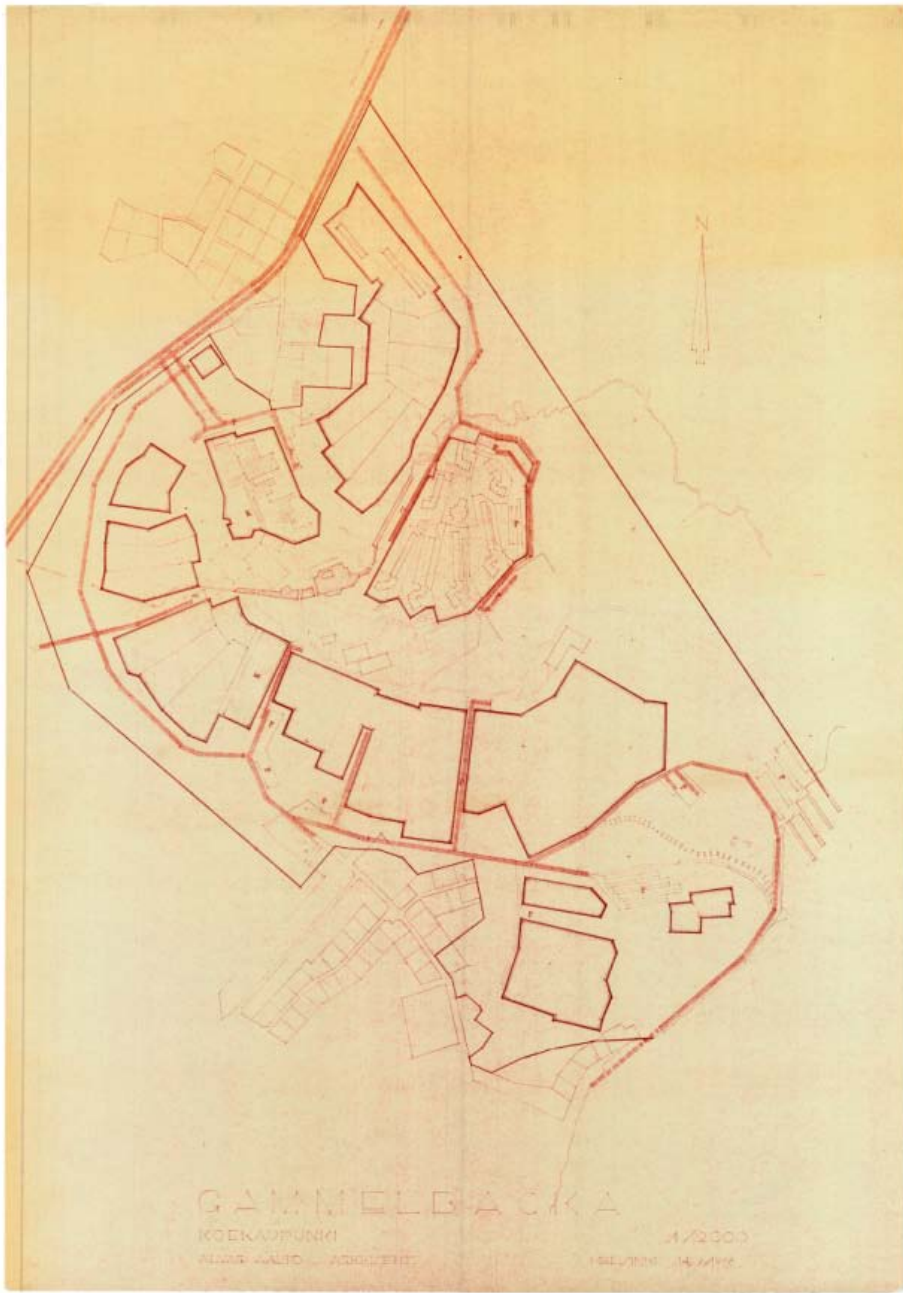
Kuva 9. Soluperiaatteinen lähiökaavio Otto-I. Meurmanin mukaan. (Hurme 1991, 81.)

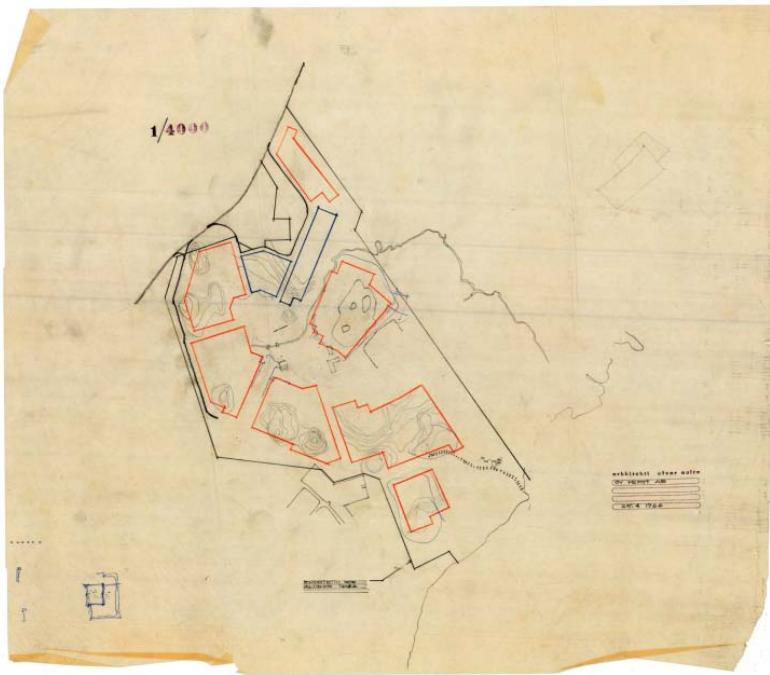
Kuva 10. Gammelbackan alue hahmoteltuna peruskartan päälle. (Gammelbackan piirustukset. PK/AAM.)

Kuva 11. Gammelbackan maastoleikkaukset.
(Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

Kuva 12. Gammelbackan asemakaavaluonnos 14.9.1966. (Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.)

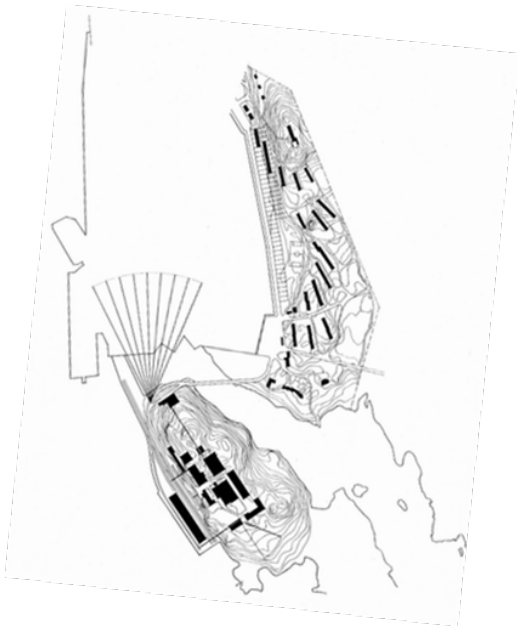
Kuva 15. Gammelbackan asemakaavaluonnos 25.4.1966. (Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.)

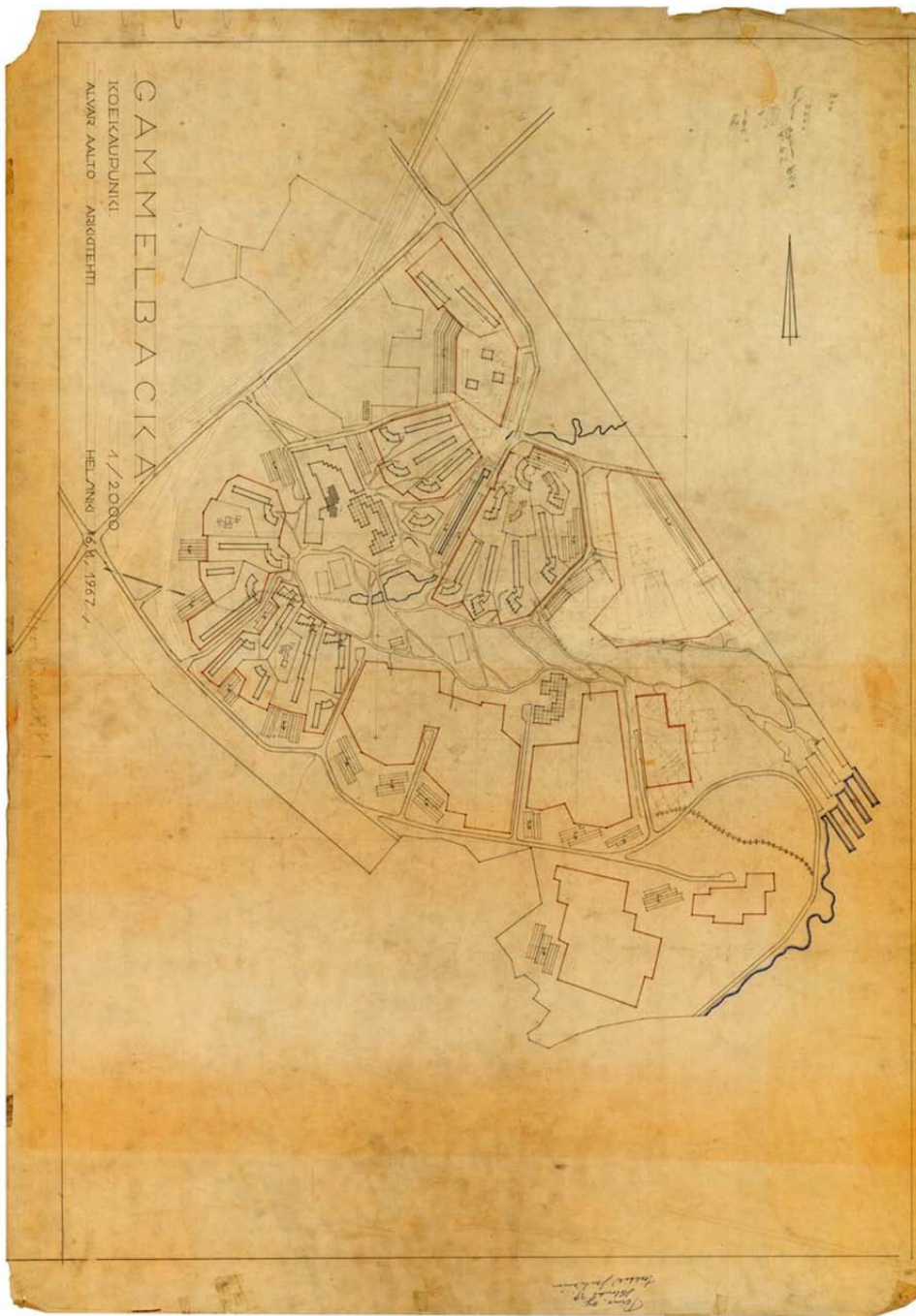
Kuva 16. Gammelbackan asemakaavaluonnos 10.11.1967. (Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.)

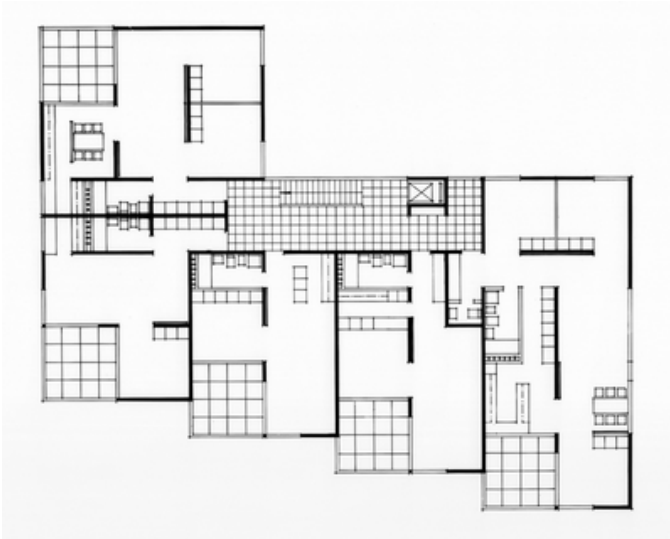
Kuva 17. Gammelbackan asemakaava 4.6.1969. (Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.)

Kuva 18. Sunila selluloosatehdas asuinalueineen (1936). (Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

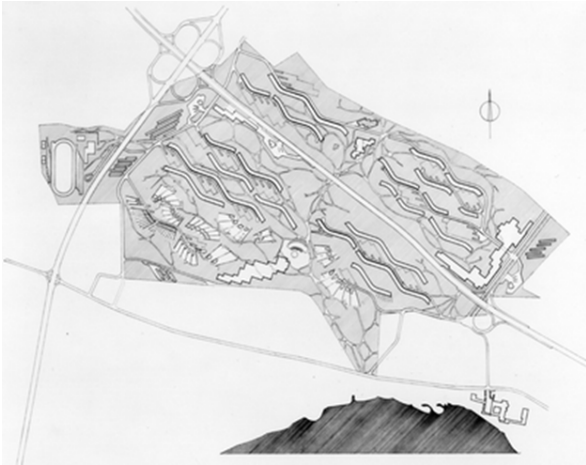
Kuva 19. Gammelbackan asemakaavaluonnos 6.1.1967. (Gammelbackan piirustukset Pk/AAM.)

Kuva 20. Gammelbackan lamellityyppin pohjavariaatio, josta näkyvät suuret parvekkeet.
(Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

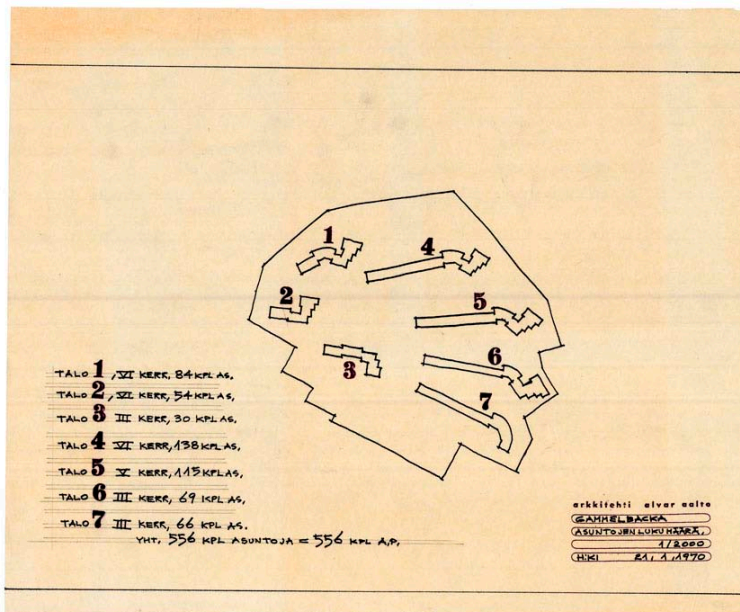
Kuva 21. Gammelbackan asemakaavahahmotelma. 26.3.1970. (Gammelbackan piirustukset Pk/AAM)

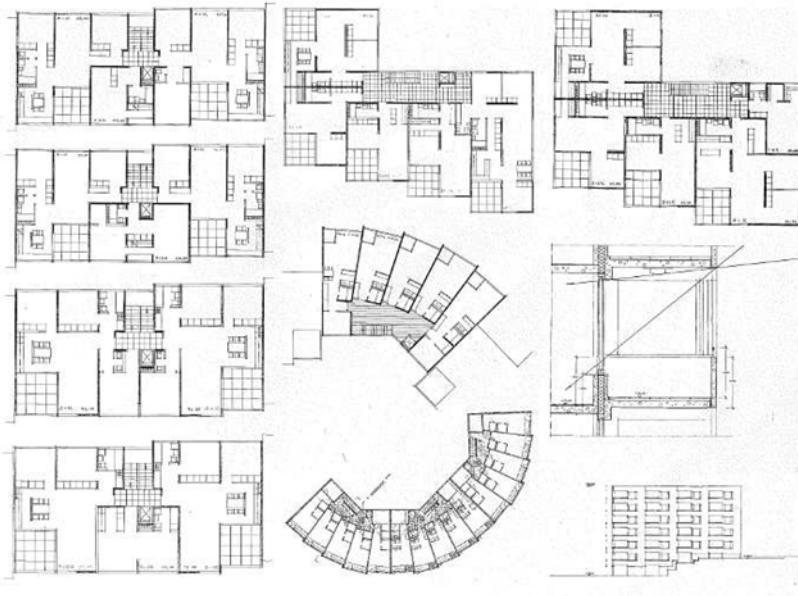
Kuva 22. Aallon suunnitelma Paviaan, Italiaan (1966).
(Alvar Aalto's Architecture Database. <http://file.alvaraalto.fi/index.php>)

Kuva 23. Pihlajamäki (1959–66).
(Arkkitehdin arkisto – Olli Kivinen. Suomen rakennustaiteen museon Internet-sivu.)

Kuva 24. Gammelbackan ensimmäisen vaiheen pienoismalli. (Fleig 1978, 63.)

Kuva 25. Gammelbackan asuntojen lukumäärä koealueella, 21.1.1970. (Gammelbackan piirustukset. Pk/AAM.)

Kuva 28. Gammelebackan pohjapiirustukset ja lamellityypit. (Fleig 1978, 61.)